

**ORTAÖĞRETİM İSLAM BİLİM TARİHİ DERS KİTABI VE
ÖĞRETİM PROGRAMININ İNCELENMESİ**

Merve SUNGUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ, 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 (on iki) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Merve
Soyadı : Sungur
Bölümü : Tarih Eğitimi Bilim Dalı
İmza :
Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Ders Kitabı ve Öğretim Programının İncelenmesi
İngilizce Adı : Analyzing the Secondary School History of Islamic Science Textbook and Curriculum

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Merve Sungur

İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

Merve Sungur tarafından hazırlanan “Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Ders Kitabı ve Öğretim Programının İncelenmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK

(Tarih Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

Başkan: Prof. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA

(Sosyal Bilgiler Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

Üye: Doç. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ

(Tarih Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 30/06/2022

Bu tezin Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban ÇETİN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmamda beni yönlendiren tez danıőmanım ve değerli hocam Doç. Dr. Togay Seçkin Birbudak'a, süreç içerisinde görüşleri ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa'ya teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca beni destekleyen ve tez çalıőmam süresince karşılıklı fikir alıőveriőinde bulunduğum değerli arkadaőım Sevgi Kaçmaz'a, her zaman yanımda olan kıymetli aileme ve desteğini eksik etmeyen sevgili eőim İsa Sungur'a teőekkürü borç bilirim.

ORTAÖĞRETİM İSLAM BİLİM TARİHİ DERS KİTABI VE ÖĞRETİM PROGRAMININ İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Merve Sungur

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLMİLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz, 2022

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 2021 yılında yayınlanan İslam Bilim Tarihi ders kitabı ile 2017 yılında yayınlanan İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programını incelemektir. Söz konusu araştırmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi tercih edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretim programında yer alan kazanımların daha çok alt düzeydeki bilişsel hedeflere hizmet ettiği tespit edilmiştir. Öğretim programı ile ders kitabı içeriğinin uyumlu olduğu görülmüştür. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında İslam biliminin gerilemesine neden olan faktörler üzerinde durulmadığı tespit edilmiştir. Yine ders kitabı içerisinde İslam bilimin zirvede olduğu dönemlerin daha ayrıntılı işlendiği fakat son dönemlerin üzerinde durulmadığı anlaşılmıştır. Ders kitabı içerisinde konu anlatımı dışında pek çok okuma parçası, etkinlik, uygulama gibi bölümlerin ünitelere dengeli dağılmadığı tespit edilmiştir. Ders kitabı yazımında birinci el kaynak kullanımının sınırlı kaldığı anlaşılmıştır. Ders kitabının var olan yoğunluğun öğrenciler açısından içeriğin anlaşılmasını zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Ders kitabı içerisinde yazım ve ifade hatalarının var olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Bilim Tarihi, Ders Kitabı, Öğretim Programı

Sayfa Adedi: 125

Danışman: Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK

**ANALYZING THE SECONDARY SCHOOL HISTORY OF ISLAMIC
SCIENCE TEXTBOOK AND CURRICULUM**

(Master Thesis)

Merve Sungur

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

July, 2022

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the History of Islamic Science textbook published in 2021 and the History of Islamic Science course curriculum published in 2017. In this research, document analysis, which is one of the qualitative research techniques, was preferred. Content analysis method was used in the analysis of the data. As a result of the research, it is determined that the acquisitions in the curriculum mostly serve lower-level cognitive goals. It is observed that the curriculum and the content of the textbook are compatible. It is determined that the factors that cause the decline of Islamic science are not emphasized in the History of Islamic Science course curriculum. Again, it was understood that the periods when Islamic science was at its peak were handled in more detail in the course book, but the last periods were not emphasized. It is determined that many parts of the textbook, such as reading passages, activities, and applications, are not evenly distributed over the units. It is understood that the use of primary sources in the writing of the textbook is limited. It is determined that the existing density of the textbook makes it difficult for students to understand the content. It is observed that there are spelling and expression errors in the textbook.

Key Words : History of Islamic Science, Textbook, Curriculum

Page Number : 125

Supervisor : Assoc. Prof. Togay Seçkin BİRBUDAK

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
İçindekiler	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Alt Problemler	3
1.4. Araştırmanın Önemi	4
1.5. Varsayımlar	4
1.6. Sınırlılıklar.....	5
1.7. Tanımlar.....	5

BÖLÜM II.....	6
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Geçmişten Günümüze Tarih Öğretimi.....	6
2.1.1. Osmanlı Döneminde Tarih Öğretimi.....	7
2.1.2. 1918-1938 Arasındaki Dönemde Türkiye’de Tarih Öğretimi	9
2.1.3. 1938-1950 Arasındaki Dönemde Tarih Öğretimi	12
2.1.4. 1950-1960 Arasındaki Dönemde Tarih Öğretimi	12
2.1.5. 1960-1990 Arasındaki Dönemde Tarih Öğretimi	13
2.1.6. 1990’lı Yıllarda Tarih Öğretimi	17
2.1.7. 2000’li Yıllarda Tarih Öğretimi	18
2.2. Tarih Öğretiminde Ders Kitapları.....	21
2.3. İslam Bilim Tarihi Dersi.....	23
2.4. İlgili Araştırmalar	24
BÖLÜM III	26
YÖNTEM.....	26
3.1. Araştırmanın Deseni	26
3.2. Veri Toplama Araçları.....	27
3.3. Verilerin Analizi	28
BÖLÜM IV	30
BULGULAR VE YORUM.....	30
4.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum.....	30
4.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum.....	38
4.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum.....	42
4.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum	43
4.5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum	53
4.6. Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum	62

4.7. Yedinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum.....	66
4.8. Sekizinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum	69
4.9. Dokuzuncu Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum	74
BÖLÜM V	82
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	82
5.1. Sonuç ve Tartışma	82
5.2. Öneriler	84
KAYNAKLAR.....	86
EKLER	95
EK 1. Talim ve Terbiye Kurulunun 05.07.2017 tarih ve 66 sayılı Kararı.	96
EK 2. İslam Bilim Tarihi ders kitabının kaynakça kısmının yazımında yapılan hatalarla ilgili örnek görseller (s.143, 144, 145).....	97
EK 3. Ders kitabında şiir, filoloji, fabl gibi unsurların yer aldığı bölümler (s. 25, 30)	98
EK 4. Ders kitabında 4. ünite ve 5. ünitenin konu başlıklarında yapılan hataya yönelik görsel (s. 41, 53)......	99
EK 5. Ders kitabında numaralandırılmamış şema ve tablolar (s.21, 121, 122)....	100
EK 6. Ders kitabında yer alan bazı görsellerin açıklamasındaki farklılıklarla ilgili örnekler (s. 49,	102
EK 7. Ünite kapak sayfası görseli ve kaynakçası ile ilgili örnekler (s.11, 147)......	103
EK 8. Ünitelerde konu başlıklarında yer alan ve kaynağı gösterilemeyen görsel örnekleri (s. 44, 54, 75)......	105
EK 9. Metin görsel uyumsuzluğuna dair tespit edilen sayfalar ile ilgili örnekler (s.24, 36).....	106
EK 10. Yazım yanlışı nedeniyle erişilemeyen linkler ile ilgili örnek görsel (s. 150)	108

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1869'da Yayınlanan Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi Sonrası Okul Türleri ve Okutulan Tarih Dersleri.....	8
Tablo 2. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Tarafından 1931-1932 Yıllarında Liselerde Okutulmak Üzere Hazırlanan Tarih Ders Kitapları.....	11
Tablo 3. 1983 Yılında Yayınlanan Haftalık Ders Çizelgesine Göre Tarih Dersleri.....	14
Tablo 4. 1983 Yılı Tarih Müfredat Programının Lise Birinci Sınıf Üniteleri ve Ağırlık Yüzdeleri.....	15
Tablo 5. 1983 Yılı Tarih Müfredat Programının Lise İkinci Sınıf Üniteleri ve Ağırlık Yüzdeleri.....	15
Tablo 6. 1983 Yılı Tarih Müfredat Programının Lise Üçüncü Sınıf Üniteleri ve Ağırlık Yüzdeleri.....	16
Tablo 7. 1985, 1986 ve 1987 Yıllarına Ait Haftalık Tarih Dersi Dağılımları.....	17
Tablo 8. 2007 Yılında Yayınlanan Tarih Öğretim Programlarına Göre Liselerde Okutulmaya Başlanan Tarih Dersleri ve Ünitelerin Konu Aralığı.....	19
Tablo 9. 2018 Yılında Yayınlanan Tarih Öğretim Programlarına Göre Liselerde Okutulmaya Başlanan Tarih Dersleri ve Ünitelerin Konu Aralığı.....	20
Tablo 10. 19/02/2018 Tarihli Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesine Göre Seçmeli İslam Bilim Tarihi Dersinin Okutulacağı Lise Türleri ve Ders Saatleri.....	23
Tablo 11 Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Yer Alan Konular.....	30
Tablo 12. İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Yer Alan Bilim Dallarının Ünitelere Göre Dağılımı.....	35
Tablo 13. İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Bahsedilen Bilim İnsanları ve Düşünürler....	36
Tablo 14. İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Konu Anlatımı Haricindeki Bölümlerin Ünitelere Göre Dağılımı.....	54
Tablo 15. İslam Bilim Tarihi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımlar ve Sayıları.....	63

Tablo 16. *İslam Bilim Tarihi Dersi Öğretim Programı ile Ders Kitabının Uyum Durumu*.....74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan kaynakların türlere göre dağılımı.....	38
Şekil 3. Kaynak yazımında yapılan hataya yönelik örnek görsel.....	41
Şekil 4. Ders kitabında verilen kaynak kısmında isimlerin yazılışında yapılan hatalara dair görsel.....	41
Şekil 5. İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan üsluba yönelik örnek görsel.	42
Şekil 6. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan görsellerin dağılımı.	44
Şekil 7. Alet, gereç ve modellemeler ile ilgili örnek görsel	45
Şekil 8. Kişilere yönelik görseller ile ilgili örnek	45
Şekil 9. Eserler ve eserlerden alınan kesitler ile ilgili görsel	46
Şekil 10. Minyatürler ile ilgili görsel	47
Şekil 11. Çeşitli dönemlerde çizilmiş harita görselleri ile ilgili görsel	47
Şekil 12. Mekânlar ve mekânlara yönelik çizimler ile ilgili görsel.....	48
Şekil 13. Tablo ve şemalar kategorisi ile ilgili görsel.	49
Şekil 14. Haritalar kategorisi ile ilgili görsel	49
Şekil 15. Diğer kategorisinde yer alan görsel.....	50
Şekil 16. İslam Bilim Tarihi ders kitabındaki görsel kaynakçada yer alan kaynakların türlerine göre dağılımı.....	52
Şekil 17. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan “ETKİNLİK 1” bölümü	55
Şekil 18. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan “ ETKİNLİK 3” bölümü	56
Şekil 19. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 4. üniteye yer alan “ARAŞTIRINIZ” bölümü..	57
Şekil 20. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 5. üniteye yer alan “SIRA SİZDE” bölümü.....	58
Şekil 21. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 6. üniteye yer alan “BAĞLANTI KURMA” bölümü.	59
Şekil 22. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 7. üniteye yer alan “ETKİNLİK 11” bölümü...60	
Şekil 23. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 8. üniteye yer alan “ETKİNLİK 14” bölümü...61	
Şekil 24. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 11. üniteye yer alan “ETKİNLİK 18” bölümü	61

Şekil 25. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan ünitelerin ders saatine göre dağılımı.	65
Şekil 26. Orijinal Bloom taksonomisine göre bilişsel hedeflerin sınıflandırılması.	67
Şekil 27. Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre bilişsel hedeflerin sınıflandırılması.	67
Şekil 28. Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre dağılımı.....	68

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DP	Demokrat Parti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TTKB	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde; problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, alt problemler, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar başlıkları üzerinde durulmuştur.

1.1. Problem Durumu

Tarih, muhtevası itibariyle farklı tanımları bünyesinde barındırmaktadır. Tarihin bilim mi sanat mı olduğu tartışmasının geride kaldığı düşünülürse günümüzde tarih bilimine yönelik farklı tanımların literatürde yerini almış olduğu görülmektedir. Bu tanımlara bakılacak olursa İbn Haldun (1997) tarihi “Tarih, insanların ve kavimlerin hal ve durumlarının nasıl değişmiş olduğunu, devlet sınırlarının nasıl genişlemiş, kuvvet ve kudretlerinin nasıl artmış bulunduğunu, ölüm ve yıkılma çağı gelinceye kadar yeryüzünü nasıl imar ettiklerini bize bildirir.” (s. 5) şeklinde tanımlar. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında adını duyuran Ali Reşat Bey (Ali Reşat Bey’den aktaran Keleş ve Kiriş, 2006) tarihi şu şekilde açıklamıştır:

“Tarih, insanların geçmiş zamanlardaki durumlarını, olaylarını gerçek surette hikâye eden ve inceleyen bir bilimdir. Başka bir tabirle: tarih, insanların çeşitli devirlerde medeniyetçe yavaş yavaş nasıl geliştiklerini nakleder. Filhakika tarih dünyada şimdiye kadar gelip geçen ve bugün mevcut olan milletlerin vahşet ve göçebelik halinden olgunlaşmış ve medenî bir hale ulaşınca kadar geçirdikleri durumlardan, olaylardan, inkılâplardan, elhasıl çeşitli milletlerin hayatlarına ait her türlü şeylerden bahseder” (s. 573)

Ali Reşat Bey’in tarih tanımına baktığımız zaman tarih bilimi ve inceleme alanı ile ilgili önemli noktalara değinilmiş olduğu göze çarpmaktadır.

Önemli Türk tarihçilerden Zeki Velidi Togan (1985) ise tarihi şu şekilde tanımlamıştır:

“Tarih ilmi insanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri tekâmül hadiselerini, bunların şuaşuuz iptidâi hallerinde, tabiat esirleri yahut maşerî bir vücudun fertleri ve toplulukları

sıfatıyla yaptıkları fiillerinde tecelli eylemeleri itibariyle ve maşerî hayatında mevzuu bahis ayrı hallerde rol ve ehemmiyetleri tayin ve tespit edilen psikofizik âmillerin teşkil ettiği illi bağılıklar çerçevesinde tetkik ve tasvir eder.” (s. 13)

Bununla birlikte E. Bernheim (1936)’a göre tarih bilimi “insanoğlunun zaman ve mekan içerisinde gösterdiği eylemleri ve gelişmeleri ele alarak neden-sonuç bağlamında inceler ve araştırır” (s. 51) iken Annales ekolünden gelen ünlü tarihçi Fernand Braudel ise tarihi (Braudel’den aktaran Kütükoğlu, 2017) “bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, hal ve gelecekteki meslekî kabiliyet ve bakış açılarının bir araya gelmesi” şeklinde tanımlamıştır (s. 2).

Tarihe yönelik yapılan tanımlarda üzerinde durulan bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Bu ortak noktalar: tarihin geçmişteki insan faaliyetlerini incelediği, neden sonuç ilişkisi içerisinde olduğu, belli bir yöntemle ilerlediği, kaynaklara dayanması ve objektif incelenmesi gerekliliği şeklinde sıralanabilir. Netice itibariyle tarihi, geçmişte yaşamış insanların faaliyetlerini yer ve zaman göstererek, neden sonuç ilişkisi içerisinde, belgelere dayalı olarak objektif bir biçimde inceleyen bilim dalı şeklinde tanımlamak mümkündür (Tüysüz, 2019, s. 10).

Toplumsal bellek olarak nitelendirilen tarihin öğretimi meselesi her dönem tartışma konusu olmuştur. XIX. yüzyılın başından itibaren Batı Avrupa’da zorunlu eğitimin başlaması (Demircioğlu, 2013, s. 120) sonrasında tarih dersleri de sistemli bir ders şeklinde okutulmaya başlanmıştır. Tarih dersi, farklı dönemlerde farklı amaçlara hizmet etse de günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Tarih dersleri içerik bakımından geçmiş zamanda yaşanan olayları ele almaktadır. Bu özellik tarih derslerinin öğrencilerin günlük hayatlarından uzak kalmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı tarih dersleri pek çok öğrenci tarafından sıkıcı olarak nitelendirilmektedir. Tarih dersleri yapılan yeni araştırmalar, uygulanan yeni yöntem ve teknikler ile düşmüş olduğu bu konumdan kurtarılmaya çalışılmaktadır.

Tarih derslerinde aktif olarak kullanılan materyal türlerinin en başında ders kitapları yer almaktadır. Ders kitapları öğrenme öğretme süreci içinde hem öğrencilere hem de öğretmenlere rehber niteliğindedir. Öğretimde, öğretmenin düzenli bilgi verebilmesine, öğrencilerin de öğretmenin anlattıklarını diledikleri zaman ve mekânda takip ya da tekrar etmesine olanak sağlayan bir ders materyalidir. Bu süreçte dersin verimi açısından kaliteli ders kitaplarının yazılması önem arz etmektedir.

Tarih ile ilgili araştırmalar özellikle XX. yüzyıl içerisinde çeşitli dallara ayrılmıştır. Bu dallardan biri de bilim tarihidir. Latince “Scientica” kelimesinden türetilen, İngilizlerin

“Science”, Almanların “Wissenschaft”, Osmanlıların “İlim” ve Fen” olarak adlandırdığı bilim, kısaca bilgi edinme, bilgi öğrenimi amaçlı araştırma olarak tanımlanabilir (Doğan, 2010, s. 3).

Bilimsel araştırma etkinliği olarak bilim tarihi, XIX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Ünlü Amerikalı bilim tarihçisi George Sarton’ın History of Science adlı eseriyle amacı ve içeriği belirlenmiş ve sonraki araştırmalar bu doğrultuda gerçekleşmiştir (Tekeli vd., 2011, s. III).

Ülkemizde bilim tarihi konuları farklı kademelerde verilen tarih derslerinin konuları içerisine dağıtılmıştır. Örneğin ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitabında İlk Çağ’da bilimde yaşanan gelişmelere yer verilirken (Tüysüz, 2019, s. 39-42) 11. sınıf tarih ders kitabında Aydınlanma Çağı’nda görülen bilimsel gelişmelere değinilmiştir (Bağcı ve Bildik, 2021, s. 54-57). Neticede bilim tarihinin başlı başına bir ders olmasına karar verilmiş ve 2017 yılında İslam Bilim Tarihi dersine yönelik öğretim programı ile ders kitabı hazırlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim İslam Bilim Tarihi ders kitabı ve öğretim programını incelemektir.

1.3. Alt Problemler

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İslam Bilim Tarihi ders kitabında hangi konulara yer verilmiştir?
2. İslam Bilim Tarihi ders kitabında kaynakların kullanılma durumu nasıldır?
3. İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan üslup ve içeriğin öğrenci düzeyi ile uyumu nasıldır?
4. İslam Bilim Tarihi ders kitabında görsellerin yer alma durumu nasıldır?
5. İslam Bilim Tarihi ders kitabında ünite içerisinde yer alan hazırlık soruları, okuma parçaları, etkinlik soruları, ünite sonu soruları ve karekodlar içerik ile uyumlu mudur?
6. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımlar ve bu kazanımların ünitelere göre dağılımı ne şekildedir?

7. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımların taksonomik dağılımı ne şekildedir?
8. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programının genel amaçları ile kazanımların uyum durumu nasıldır?
9. İslam Bilim Tarihi öğretim programı ile ders kitabının uyum durumu nasıldır?

1.4. Araştırmanın Önemi

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler birçok bilim dalını etkilediği gibi tarih bilimini de etkilemiştir. Zamanla tarih araştırmaları içerisinde bilim tarihi ayrı bir çalışma kolu olarak gelişmeye başlamıştır. Bilim tarihi, bilimsel bilginin gelişim sürecini irdeleyen bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim tarihinin incelemiş olduğu bazı konular şu şekilde sıralanabilir:

1. Bilimsel kuramların doğuşu ve yayılması,
2. Bilginin düşünce sistemlerine ve toplumsal hayata etkisi,
3. Bilginin felsefe, din gibi diğer düşünsel etkinliklerle karşılıklı ilişkisi,
4. Bilim insanlarının verdikleri uğraşlar, uyguladıkları yöntemler, kullandıkları araç ve gereçler vb. (Tekeli vd., 2011, s. 3; Topdemir ve Unat, 2011, s. 7)

Bilim tarihine yönelik araştırmaların artması sonucunda bu çalışma alanı kurumsallaşmıştır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda bilim ve teknoloji konuları tarih ders kitaplarında da yerini almaya başlamıştır.

Bu çalışmada, İslam medeniyetinin bilim dünyasına katkılarını göstermeye yönelik hazırlanan ortaöğretim İslam Bilim Tarihi ders kitabı incelenmiştir. Yapılan literatür taramasında bu derse yönelik daha önce çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu açıdan yapılacak olan çalışmanın İslam Bilim Tarihi üzerine çalışmayı düşünen araştırmacılara yol göstereceği, alanda yapılacak olan diğer çalışmalara zemin hazırlayabileceği düşünülmektedir.

1.5. Varsayımlar

Bu araştırmada:

1. Çalışma materyali olarak kullanılan 2021 yılında yayınlanan ortaöğretim İslam Bilim Tarihi ders kitabının ve 2017 yılında yayınlanan ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programının yeterli olduğu varsayılmaktadır.
2. Araştırmada tercih edilen veri toplama araçlarının araştırmanın amacına ve konusuna uygun olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

1. 2021 tarihli ortaöğretim İslam Bilim Tarihi ders kitabı ve
2. 2017 tarihli ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı ile sınırlandırılmıştır.

1.7. Tanımlar

Tarih: Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmeyen bir diyalog (Carr, 2015, s. 82).

Ders Kitabı: Ders kitapları, öğretim programındaki konuları planlı ve sistematik bir şekilde öğrenciye sunan ve öğrencilerin ulaşması gereken bilgi, beceri ve tutumları gerekli eğitim öğretim yöntemlerini kullanarak açıklayan araçlardır (Altun, 2013, s. 17).

Öğretim Programı: Okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel, 2015, s. 6).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Geçmişten Günümüze Tarih Öğretimi

Sosyal bilimler içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan tarihin neden öğretildiği ya da bu dersin amacının ne olduğu her dönem tartışma konusu olmuştur. Değişen zaman ve çağın ihtiyaçları doğrultusundan “Tarih dersinin amacı nedir?” sorusuna farklı yanıtlar verilmiştir. Safran (1994)’a göre tarih dersinin amaçları: Miras olarak tarih, ahlaki eğitim için tarih, günümüz dünyasını anlamak için tarih şeklinde sıralanır (s. 997).

Demircioğlu (2014), tarih öğretiminin amaçlarını şu kategorilere ayırmıştır:

1. Tarihsel bilgi, toplumsal değerler ve kültür aktarımı için tarih öğretimi
2. Geçmiş ve bugünü anlamak için tarih öğretimi
3. Mevcut ideolojik yapının benimsetilmesi ve kimlik gelişimi için tarih öğretimi
4. Öğrencilere deneyim ve bilimsel düşünme becerilerini kazandırmak için tarih öğretimi
5. Tarihle ilgili temel kavramların öğretimi için tarih öğretimi
6. Dil becerilerini ve boş zamanları değerlendirmek için tarih öğretimi (s. 68).

Tarih dersleri ulus devletlerin yükselmeye başladığı dönemlerde vatandaş yetiştirme amacına hizmet etmesi maksadıyla zorunlu hale getirilmiştir. İlerleyen süreçte farklı siyasi akımların popüler olmasıyla birlikte tarihe milliyetçilik eksenli yeni anlamlar yüklenmiştir. Bu süreçte tarih dersleri, geçmişin ve milli kültürün aktarılması açısından önem arz etmiştir. Özellikle XX. yüzyılın sonu ve XXI. yüzyılın başlarından itibaren tarih eğitimcileri arasında tarih derslerinin salt bilgi edinme temelli öğretimi yerine beceri temelli bir disiplin anlayışı

ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren tarih eğitimcileri geçmişten beri tarih derslerine yüklenmiş farklı misyonların yanına tarihsel düşünme becerilerini de eklemişlerdir. Söz konusu tarihsel düşünme becerileri şunlardır:

1. Kronolojik düşünme becerisi
2. Tarihsel kavrama becerisi
3. Neden sonuç ilişkisi kurma becerisi
4. Değişim ve sürekliliği algılama becerisi
5. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisi
6. Tarihsel analiz ve yorum becerisi
7. Tarihsel sorun analizi ve karar becerisi
8. Tarihsel empati

Tarihsel düşünme becerileri, öğrencilere kazandırılmak istenen alan yeterlikleri ve beceriler tarih dersi öğretim programlarında yerini almıştır (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018, s. 13).

Tarih dersinde kazandırılması gereken beceriler sadece tarihsel düşünme becerileri ile sınırlı değildir. Günümüzde Tarih öğretiminin, eleştirel ve şüpheli öğrenme becerileri kazandırarak, insanlara çağdaş dünyanın problemlerini çözmede yardımcı olduğu belirtilmektedir (Lee'den aktaran, Dinç, 2006, s. 265).

2.1.1. Osmanlı Döneminde Tarih Öğretimi

Tarih öğretiminin geçmişine baktığımız zaman bu dersin özellikle XIX. yüzyılda ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte ders programları ve ders kitapları vasıtasıyla eğitim hayatında yerini almış olduğu görülmektedir. Bununla beraber XIX. yüzyıl öncesinde de tarihe yönelik derslerin olduğunu anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemine baktığımız zaman farklı eğitim kurumlarında içerik bakımından tarih dersi olarak adlandırılabilir bazı derslerin okutulduğu görülmektedir. Örneğin Osmanlı medreselerinde tarih adı altında bir dersin mevcut olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte Peygamber Efendimiz ile sahabelerin yaşadıkları dönemi anlatan derslerin adı İslam tarihi dersi olmasa da içerik olarak İslam tarihinin anlatıldığı görülmektedir. Bunun haricinde şehzadelerin eğitiminde ve Enderun mekteplerinde tarih derslerinden yararlanılmış olduğu görülmektedir (Türk, 2017, s. 2, s. 6).

Bu dönemde medrese geleneği içerisinde tarih öğretimi adına Sahn-ı Seman Medreseleri göze çarpmaktadır. Sahn-ı Seman Medreseleri'nde okutulan derslere baktığımız zaman tarih dersi ayrı bir ders olmamakla birlikte bu alana dair bilgilerin edebiyat dersi içerisinde verilmiş olduğu görülmektedir (Tekin'den aktaran Merey, 2014, s. 30). İlerleyen dönemlerde Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da üçüncü sınıfta okutulmak üzere bir harp tarihi dersinin müfredata koyulmuş olduğu anlaşılmaktadır (Dosay Gökdoğan, 2002, s. 354).

Osmanlı döneminde tarih öğretimi ile ilgili esas atılım Tanzimat Dönemi'nde yaşanmıştır. 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile tarih dersleri Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan her kademe ve türdeki okulun ders programına girmiştir.

Tablo 1

1869'da Yayınlanan Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi Sonrası Okul Türleri ve Okutulan Tarih Dersleri

Okullar	Okutulacak Dersler
Sıbyan Mektepleri	Muhtasar Tarih-i Osmanî
Rüşdiye Mektepleri	Tarih-i Umumî Tarih-i Osmanî
İdadiler	Tarih-i Umumî
Kız rüşdiye mektepleri	Muhtasar Tarih
Sultaniler (Edebiyat şubesinde)	Tarih
Dârümuallimîn (Edebiyat şubesinde)	Tarih-i Umumî
Dârümuallimât	Tarih-i Osmanî
Dârülfünûn	İlm-i Tarih Tarih-i Umumî İlm-i Âsâr-ı Atîka İlm-i Meskûkât

Kaynak: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı eğitiminde modernleşme*. İstanbul: Bion, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/cdn/file/download?fileId=160> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere nizamname ile sıbyan mekteplerinde Muhtasar Tarih-i Osmanî; rüşdiye mekteplerinde Tarih-i Umumî ve Tarih-i Osmanî; idadilerde Tarih-i Umumî; kız rüşdiye mekteplerinde Muhtasar Tarih; sultanilerde edebiyat şubesinde Tarih; Dârümuallimîn edebiyat şubesinde Tarih-i Umumî; Dârümuallimât'ta Tarih-i Osmanî; Dârülfünûn'da İlm-i Tarih, Tarih-i Umumî ve İlm-i Âsâr-ı Atîka ve İlm-i Meskûkât dersleri ders programlarına eklenmiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile okulların programları yenilenmiş olup hemen her kademeye tarih dersi eklenmiştir. Nizamnamenin yayınlanmasının ardından ders kitabı yazmaya yönelik çalışmalar da başlamıştır. Bununla birlikte tarih derslerine yönelik bazı

dönemlerde kısıtlamalara gidildiği anlaşılmaktadır. Örneğin II.Abdülhamid döneminde 1893 tarihli programla sıbyan mekteplerinden tarih dersi ve rüşdiyelerdeki Tarih-i Umumî dersi, milletlerin hükümdarlarına ayaklandığı bir tarihin okullarda okutulmak istenmemesi nedeniyle kaldırılmıştır (Baymur, 1941, s. 16).

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Devri eğitim ve öğretim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde tarih öğretimi adına da çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih öğretiminin metodolojik bir bakış açısı ile incelenmeye başlandığını görülmektedir. Bu dönemde Sâti Bey, Ali Reşat Bey, Ahmet Refik Altınay, Yusuf Akçura gibi önemli isimlerin tarih öğretimi ile ilgili farklı mecmualarda yazılar yayınladıkları anlaşılmaktadır (Çapa, 2012, s. 10-11).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Dârümuallimîn'de tarih öğretimi adına etkileyici çalışmalar yapılmıştır. Eğitim tarihimizin önemli simalarından Sâti Bey'in müdürlük yapmış olduğu yıllarda Dârümuallimîn bünyesinde kurulan Tatbikat Mektebi'nde, diğer derslerin yanında uygulamalı tarih derslerinin de yapıldığı görülmektedir. Bu dersler sayesinde öğretmen adaylarına yönelik “yaparak yaşayarak öğrenme” metodu uygulanmış, böylece daha nitelikli öğretmenler yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Yine Dârümuallimîn bünyesinde yayınlanan Tedrisat Mecmuası'nda Tatbikat Mektebi'nde uygulanan derslerin örneklerine yer verilmiştir. Bunun yanında bu mecmuada derslerde kullanılabilecek görsel, hikâye, vesika gibi materyaller yayınlanarak eğitim hayatına önemli katkılar yapılmıştır (Oruç, 2017, s. 38).

2.1.2. 1918-1938 Arasındaki Dönemde Türkiye'de Tarih Öğretimi

I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu topraklarında gerçekleştirilen işgallere karşı direnişin gösterildiği yıllarda eğitim ile ilgili çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Milli Mücadele sürecinde eğitim konusunda 1921 yılında bir Maarif Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede ders içerikleri ve süreleri gibi çeşitli konular tartışılırken savaş ortamında bulunulmasının da etkisiyle danışma mahiyetindeki bu kongrenin kararları uygulanamamıştır (Kaplukan, 2014, s. 132).

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ve yeni Türk devletinin kurulmasının ardından siyasi meselelerin yanında eğitim konusu ile ilgili çalışmaların da hız kazandığı görülmektedir. Bu dönemde eğitime dair konuların tartışıldığı Heyet-i İlmiye toplantıları eğitimin geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Heyet-i İlmiye toplantılarının ilki 15

Temmuz 1923'te, ikincisi; Vasıf Bey öncülüğünde, 22 Nisan 1924'te ve üçüncüsü; Mustafa Necati Bey öncülüğünde 26 Aralık 1925'te toplanmıştır (Bozkurt, 2020, s. 1749). Bu toplantılarda eğitimin niteliği, ders programları, ders kitapları, sultaniler ve muallim mektepleri, müzeler gibi farklı ve önemli konuların tartışıldığı anlaşılmaktadır (Tanır ve Aslan, 2019, s. 260).

1924 yılında ders programlarının düzenlendiği görülmektedir. Bu programa göre tarih dersi, ilkokulların üçüncü sınıflarında verilirken dördüncü ve beşinci sınıflarda genel tarih ve Türk tarihi dersleri okutulmaktaydı. Liselerde ise ikinci devrede her sınıfta ikişer saat olmak üzere, üç yılda toplam altı saat tarih dersi okutulması kararlaştırılmıştır (Çapa, 2012, s. 17-19). 1924 yılında oluşturulan program doğrultusunda yeni ders kitapları da okutulmaya başlanmıştır.

1926 yılında eğitimle ilgili önemli bir gelişme yaşanmış ve 3 Nisan 1926 tarihinde yürürlüğe giren "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" ile Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur (Erdoğan, 2011, s. 1). Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması ile birlikte ders kitabı hazırlatmaya yönelik sorumluluğun önemli bir kısmı bu kuruma devredilmiştir.

1926 yılında ilkokul ders müfredatında düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Programa göre ilkokulda ilk üç sınıfa hayat bilgisi dersi konulmuş olup esas tarih dersleri dördüncü ve beşinci sınıfta verilmiştir. Bu müfredat değişikliği 1927-1928 eğitim öğretim yılında yürürlüğe konmuştur (Çapa, 2017, s. 65-66).

Tarih öğretimi ile ilgili 1930'dan sonra oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Türk Ocağı bünyesinde oluşturulan Türk Tarihi Tetkik Heyeti ile tarih araştırmaları farklı bir yöne evrilmiştir. Heyet 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adını almıştır.

Heyetin ilk eseri Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eser olarak bilinmektedir. Bu eserde, ortaya atılan Türk Tarih Tezine yönelik bir çerçeve çizilmiştir. Eserde Sümerler, Akadlar gibi Mezopotamya uygarlıklarının (Afet Hanım vd., s. 169) ve Anadolu uygarlıklarından Hititlerin Türk kökenli olması (Afet Hanım vd., s. 231) gibi çarpıcı görüşler yer almıştır.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin oluşturulmasının ardından tarih ders kitaplarında da Türk Tarih Tezine yönelik yeniliklerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından 1931-1932 yıllarında liselerde okutulmak üzere Tarih I, Tarih II, Tarih III, Tarih IV adlarıyla dört farklı kitap hazırlanmıştır (Çapa, 2017, s. 101). Dönemin Milli Tarih anlayışına uygun biçimde kaleme alınan bu

kitapların konusu ve kitap içerisinde yer alan resim, harita gibi unsurların sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Tarafından 1931-1932 Yıllarında Liselerde Okutulmak Üzere Hazırlanan Tarih Ders Kitapları

Kitabın Adı	Kitabın Konusu	Kitabın Sayfa Sayısı	Kitaptaki Harita Sayısı	Kitaptaki Resim Sayısı	Kitaptaki Tablo/Grafik Sayısı
Tarih I	Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar	384+ 70 (Görseller)	22	136	7
Tarih II	Orta Zamanlar	391+122 (Görseller)	46	113	8
Tarih III	Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi	182+111 (Görseller)	10	136	6
Tarih IV	Türkiye Cumhuriyeti	374+155 (Görseller)	8	167	17

Kaynak: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1931). *Tarih I, Tarih II, Tarih III, Tarih IV*. İstanbul: Devlet Matbaası. Tablo 2’de görüldüğü üzere Tarih I ders kitabında İlk Çağ tarihine yönelik konuların yer aldığı anlaşılmaktadır. Tarih II dersinde Orta Çağ tarihi konularına yer verilirken Tarih III adlı kitapta Yeni ve Yakın Çağ’da Türk tarihi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Tarih IV kitabı ise Türkiye Cumhuriyeti konularından ibarettir. Bu kitapların görsel unsurlar açısından çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bunun yanında konuların yoğunluğu ve sayfa sayısının çok olması öğrenciler açısından tarih dersinin anlaşılabilirliğini zora sokabilecek niteliktedir.

1918-1938 yılları arasında eğitimle ilgili yaşanan diğer bir önemli gelişme yabancı uzmanların Türkiye’ye yapmış olduğu ziyaretlerdir. Bu dönemde 1924 yılında John Dewey (Ata, 2000, s. 120), 1925’te teknik eğitimle ilgili Alfred Kühne ve üniversite incelemesine yönelik 1932’de Albert Malche (Tangülü, Karadeniz ve Ateş, 2014, s. 1898, 1900) gibi

isimler Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Yabancı uzmanların vermiş oldukları raporlar doğrultusunda eğitim alanında yeni çalışmalar yapılmıştır.

2.1.3. 1938-1950 Arasındaki Dönemde Tarih Öğretimi

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından cumhurbaşkanlığı koltuğunu İsmet İnönü devralmıştır. Bu dönemin eğitim anlayışının önceki dönemden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Atatürk döneminde Türk Tarih Tezi ve bu doğrultuda gelişen milli tarih anlayışı ön plana çıkarken İnönü döneminde eğitim anlayışında hümanizmin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle dönemin Milli Eğitim Bakanlarından biri olan Hasan Âli Yücel'in etkisiyle hümanizm bir kültür politikası haline gelmiştir (Meşeci Giorgetti ve Batır, 2008, s. 41).

İsmet İnönü dönemine tarih öğretiminin durumu açısından bakılacak olursa bu dönemde özellikle ders kitapları ile ilgili değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Önceki dönemde, Türk Tarihi Tetkik Cemiyetince oluşturulan komisyonun yazmış olduğu tarih ders kitapları çokça eleştiriye maruz kalmıştı. Eleştirilerde çoğunlukla kitapların pedagojik düzeyinin öğrencilere uygun olmaması, uzun ve ayrıntılı olması, kitaplarda kullanılan dilin öğrencilere ağır gelmesi gibi konular üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır (Erdal Yıldırım, 2017, s. 138). Bu eleştirilere yönelik 1940 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca (TTKB) raporlar hazırlanmıştır. Neticede yeni tarih ders kitapları yazmak amacıyla Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal'dan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon tarafından yazılan tarih ders kitaplarının İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni ve Yakın Çağ, Türkiye Cumhuriyeti tarihi gibi konulara ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemde tarih ders kitaplarının Maarif Vekâletince basılmış olduğu anlaşılmaktadır (Alaca, 2017, 993)

2.1.4. 1950-1960 Arasındaki Dönemde Tarih Öğretimi

Tek parti döneminin ardından 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) zamanında eğitimde Hümanist anlayışın devam ettiği görülmektedir. DP iktidarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehlikesine karşı Batı'ya yaklaşma fikri ve Batı'ya yaklaşmak için onun tarihini öğrenme gerekliliğine yönelik gelişen düşünce bu dönemde kendini hissettirmiştir (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 20).

1949 yılında IV. Milli Eğitim Şurası'nda alınan liselerin dört yıla çıkarılması kararı DP döneminde uygulama alanı bulmuş ve 1952-1953 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur (Akça Berk, 2017, s. 179). Liselerin dört yıla çıkarılması kararının alınmasıyla birlikte tarih derslerinin saatlerinde de değişiklikler yaşanmıştır. Buna göre lise 1., 2. ve 3. sınıflar için haftalık 2 saat tarih dersi programa eklenmiştir. Lise 4. sınıfta fen şubesine tarih dersi verilmezken edebiyat şubesine 2 saatlik tarih dersi koyulmuştur (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 1949, s. 113).

Liselerin dört yıl eğitim vermesi uzun soluklu olmamış ve 1954'te TTKB'nin aldığı karar ile liseler üç yıla indirilmiştir (T.C. Maarif Vekilliği, 1954, s. 109). Bu kararın ardından tarih ders saatlerinde düzenleme yapılmış ve lise 1. ve 2. sınıf ile 3. sınıf fen şubesine haftalık 2 saat tarih dersi koyulurken lise 3.sınıf edebiyat şubesine 3 saat tarih dersi eklenmiştir. Bu derslerin haricinde bütün kademelerde 15 günde bir verilmek üzere bir saatlik "Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi" dersi programa eklenmiştir (T.C. Maarif Vekilliği, 1954, s. 109-112). Bu dönemde Niyazi Akşit, Emin Oktay gibi tarih ders kitabı yazarları öne çıkmaktadır.

2.1.5. 1960-1990 Arasındaki Dönemde Tarih Öğretimi

27 Mayıs 1960 tarihine geldiğimiz zaman 10 yıllık DP iktidarı askeri darbe ile sona ermiş ve Milli Birlik Komitesi (MBK) devlet yönetiminde esas güç haline gelmiştir. MBK, DP iktidarında Atatürk ilke ve inkılaplarından taviz verildiğini tarih eğitimi anlayışı üzerinden öne sürmüştür (Akbaba, 2017, s. 209).

1960'lı yıllardan itibaren Hümanist tarih anlayışına karşı eleştiriler yoğunlaştı. Hümanist anlayışın Türk tarihini geri plana attığı görüşü akademik çevrelerde dile getirilmeye başlanmıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 21). Hümanizm akımına tepki gösteren tarihçiler, Türklerin Asya kökenli ve Müslüman oluşundan yola çıkarak Türk İslam sentezini oluşturmuşlardır (Copeaux, 2006, s. 154). Türk İslam sentezi zamanla MEB'in politikalarına da sirayet etmiştir. 1971-1972 eğitim öğretim yılında uygulanmak üzere hazırlanan tarih dersi müfredatı incelendiği zaman Türk İslam sentezinin sisteme yerleşmeye başladığı görülmektedir (Akbaba, 2017, s. 213). Bu dönemde İbrahim Kafesoğlu, Altan Deliorman, Mustafa Çağatay Uluçay gibi isimler tarih ders kitabı yazımında öne çıkmıştır.

1960-1980 arası dönemde Türk siyasi hayatı oldukça hareketli zamanlar geçirmiştir. Bu dönemde askeri müdahalelerin de etkisiyle pek çok hükümet kurulmuş, her hükümetin farklı eğitim politikaları olmuştur. Hükümet değişikliklerinin de etkisiyle eğitim adına istikrarlı bir programın var olmadığını söylemek mümkündür. Bu dönemde Türkiye tarih eğitiminde ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşanan gelişmelerden etkilenmiştir (Çencen, 2017, s. 253).

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahaleden sonra Milli Güvenlik Konseyi ülke yönetimini ele geçirmiştir. Darbenin ardından 16 Ekim 1981’de bütün siyasi partiler kapatılmış ve mal varlıklarına el konulmuştur (Akşin, 2009, s.275). Bu durum 1983 yılına kadar devam etmiştir. 1983 yılında siyasi partiler yeniden açılmış ve seçime gidilmiştir.

Tablo 3’te verilen 1983 yılında yayınlanan haftalık ders çizelgesine göre tarih dersleri: 9. sınıfta 2 saat tarih, 1 saat T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük; 10. sınıfta fen ve edebiyat şubelerinde 2 saat tarih, 1 saat T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük; 11. sınıfta 2 saat tarih, 2 saat T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 3

1983 Yılında Yayınlanan Haftalık Ders Çizelgesine Göre Tarih Dersleri

Ders Adı	9.Sınıf	10.sınıf (Fen ve Edebiyat Şubesi)	11.sınıf (Fen ve Edebiyat Şubesi)
Tarih	2	2	2
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	1	1	2

Kaynak: Koçak, K. (1998). *Cumhuriyetten günümüze tarih anlayışı ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi (1923-1992)*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

1983 yılında tarih müfredat programının da yenilendiği görülmektedir. Buna göre lise birinci sınıfta 7 ünite bulunmakta ve “Tarihe Giriş” konusundan başlayıp “İslam Tarihi” ile son bulmuştur. Lise birinci sınıf üniteleri ve ağırlık yüzdeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 4’te görüldüğü üzere konuların dağılımında değişkenlikler göze çarpmaktadır. Bu dönemde muhtemelen Türk İslam Sentezi düşüncesinin etkisiyle lise 1. sınıf müfredatında %25’lik oranla en büyük pay İslamiyet’ten Önce Kurulan Türk Devletleri ve İslam Tarihi konularına ayrılmıştır. Bunun yanında tarih eğitiminde hümanist akımın etkisini silmek istercesine Ege ve Roma Medeniyeti konuları %5’lik oranla müfredatta en az bahsedilen konu olmuştur.

Tablo 4

1983 Yılı Tarih Müfredat Programının Lise Birinci Sınıf Üniteleri ve Ağırlık Yüzdeleri

Ünite Adı	Ağırlık Yüzdesi
1. Ünite: Tarihe Giriş	%8
2. Ünite: Türklerin Anayurdu (İlk Yurdu) ve Göçler	%5
3. Ünite: Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler	%20
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri	%5
5. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri	%25
6. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür Ve Medeniyet	%12
7. Ünite: İslam Tarihi	%25
Toplam:	%100

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (1983). *Tebliğler dergisi*, 46(2146), 340-341. <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/47-1983> sayfasından erişilmiştir.

Lise ikinci sınıfta verilen tarih derslerine baktığımız zaman konuların 5 üniteden oluştuğu anlaşılmaktadır. Konular Türklerin İslamiyet'i kabul süreci ile başlayıp Osmanlı Devleti'nde Fatih döneminin sonuna kadar getirilmiştir. Lise ikinci sınıf üniteleri ve ağırlık yüzdeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 5

1983 Yılı Tarih Müfredat Programının Lise İkinci Sınıf Üniteleri ve Ağırlık Yüzdeleri

Ders Adı	Ağırlık Yüzdesi
1. Ünite: Türklerin İslamiyete Girişleri ve İlk Türk İslam Devletleri	%21
2. Ünite: Orta Çağ'da Avrupa	%7
3. Ünite: Türkiye Tarihi	%29
4. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler	%8
5. Ünite: Osmanlı Devleti (Kuruluştan Fatih Dönemine Kadar)	%35
Toplam:	%100

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (1983). *Tebliğler dergisi*, 46(2146), 340-341. <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/47-1983> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 5'te yer alan bilgiler incelendiğinde yine konular arasında dengesiz bir dağılımın olduğu görülmüştür. Bu programda Kuruluş Dönemi Osmanlı Devleti, Türkiye Tarihi, İlk Türk İslam Devletleri gibi konular yüksek yüzdelerle temsil edilirken Orta Çağ'da Avrupa, Orta Asya ve Yakın Doğuda Kurulan Devletler gibi dünya tarihi ile ilgili konular düşük yüzdelerle programda yerini almıştır.

Lise üçüncü sınıfta yer alan tarih dersine baktığımız zaman 5 üniteden ibaret olduğu görülmektedir. Bu kademedeki konular Osmanlı'nın imparatorluk mahiyeti kazanmasından başlatılmış olup II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirilmiştir. Lise üçüncü sınıf üniteleri ve ağırlık yüzdeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 6

1983 Yılı Tarih Müfredat Programının Lise Üçüncü Sınıf Üniteleri ve Ağırlık Yüzdeleri

Ders Adı	Ağırlık Yüzdesi
1. Ünite: Osmanlı İmparatorluğu (XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)	%25
2. Ünite: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa	%7
3. Ünite: XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa	%28
4. Ünite: XIX. Yüzyıldan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa	%35
5. Ünite: II. Dünya Savaşı	%5
Toplam:	%100

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (1983). *Tebliğler dergisi*, 46(2146), 340-342. <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/47-1983> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 6'ya baktığımız zaman yüzdesi fazla olan konuların daha çok Osmanlı Tarihi ile ilgili olan konular olduğu görülmektedir. Program içerisinde XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa Tarihi ve II. Dünya Savaşı konuları düşük yüzdelerle temsil edilmiştir.

1983 yılı sonrasında oluşturulan haftalık ders çizelgeleri incelendiğinde tarih ders saatlerinde değişiklik yapılmadığı anlaşılmaktadır. 1985 yılı haftalık ders çizelgesinde 11. sınıfta matematik şubesinin açıldığı ve bu şube için de 2 saat tarih, 2 saat T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi olmak üzere 4 saat tarih dersinin çizelgeye eklendiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında 1987 yılından itibaren edebiyat şubesi "Sosyal Bilimler ve Edebiyat" adını almıştır. 1985, 1986 ve 1987 yıllarına ait haftalık tarih dersi dağılımları aşağıdaki gibidir:

Tablo 7

1985, 1986 ve 1987 Yıllarına Ait Haftalık Tarih Dersi Dağılımları

Dersler	9.Sınıf	10.Sınıf			11.Sınıf	
		Fen	Edebiyat	Matematik	Fen	Edebiyat
Tarih	2	2	2	2	2	2
T.C.İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	1	1	1	2	2	2

Kaynak: Koçak, K. (1998). *Cumhuriyetten günümüze tarih anlayışı ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi (1923-1992)*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

1980'li yıllarda farklı yazarların kaleme aldığı tarih ders kitapları kullanılmıştır. Bu dönemde Mükerrerrem Kamil Su, Ahmet Mumcu gibi isimler tarih ders kitabı yazımında öne çıkmaktadır.

2.1.6. 1990'lı Yıllarda Tarih Öğretimi

1990'lı yıllara baktığımızda dönemin eğitim anlayışının sıkça değişen koalisyon hükümetleri tarafından şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde anti-Komünist ve Neo-liberal ekonomi politikaları eğitim politikalarına da yön vermiştir (Turan, 2017, s. 275).

1990'lı yıllarda tarih eğitiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) etkisi öne çıkmıştır. Yine bu dönemde barışçıl tarih öğretimi adına UNESCO, Avrupa Konseyi, EUROCLIO gibi kuruluşların yapmış oldukları katkılar son derece önemlidir (Safran ve Aktaş, 2012, s. 251).

1990'lı yıllarda tarih eğitimine yönelik akademik çalışmalar ve toplantıların da artmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde 1994'te Buca'da ve 1995'te Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde tarih öğretimine yönelik sempozyumlar düzenlenmiştir (Turan, 2017, s. 278).

1991 yılına gelindiğinde SSCB dağılmış ve SSCB bünyesindeki Türk Cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlık sürecinin ardından Türk Cumhuriyetleri arasından eğitim alanında ortak adımlar atılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te 1992 yılında Türk Cumhuriyetlerinin Milli Eğitim Bakanları arasında görüşme yapılmış, ortak bir tarih programı hazırlanmasına yönelik karar alınmıştır. Neticede Yalova'da yapılan toplantıda programa dâhil edilmesi gerekli görülen konu başlıkları

belirlenmiştir (Ersanlı Behar, 2013, s. 200). Bu başlıklar doğrultusunda tarih ders kitaplarında da düzenlemeler yapılmıştır.

1990'lı yıllarda eğitim adına yapılan en büyük yenilik kredili sistemin uygulanmaya başlamasıdır. 1991 yılında getirilen ve öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirilmesini ön gören kredili sistemde seçmeli derslerin de programa eklendiği görülmektedir (Erdoğan, 2001, s. 76-77). Kredili sistem içerisinde tarih öğretimine bakıldığında Tarih 1 ve Tarih 2 derslerinin iki dönem boyunca zorunlu ders olarak programa eklenmiş olduğu görülmektedir. Bunun yanında Genel Türk Tarihi, Bilim Tarihi, Osmanlı Tarihi gibi seçmeli dersler programa eklenmiştir (Kabapınar, 2013, s. 213). Oluşturulan bu yeni programla birlikte farklı yazarların ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. Kabapınar'a göre (2013) bu dönemde oluşturulan ders kitapları öğrencilerin pedagojik düzeyinin çok üstünde ve kullanılan dil öğrenciler için ağırdır (s. 215).

Bu dönemde ders kitabı yazarı olarak Veli Şirin, Kemal Kara, Tahir Erdoğan Şahin, Nurer Uğurlu gibi isimlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

2.1.7. 2000'li Yıllarda Tarih Öğretimi

2000'li yıllarda tarih eğitiminde büyük değişimler yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda ivme kazanan Avrupa Birliği'ne uyum süreci hayatın her alanında olduğu gibi tarih ders kitabı yazımında da kendini hissettirmiştir (Buldu, 2012, s. 42). Bu dönemde eğitimde pozitivist felsefeye dayanan davranışçı yaklaşım yerine postmodern ilkelere dayanan yapılandırmacı yaklaşım benimsenmeye başlamıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 27).

Davranışçı yaklaşım içerisinde tarih öğretimi, öğretmenin aktif öğrencinin ise pasif olduğu bir ders ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımla tarih dersleri bilgilerin ezberlendiği bir ders konumuna getirilmiştir (Doğanay, 2014, s. 43). Yapılandırmacı (oluşturmacı) yaklaşımda ise öğrencilerin ders sürecinde aktif olduğu görülmektedir. Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin aktif bir şekilde bilgiyi oluşturması, yorumlaması ve ön bilgileriyle bağlantı kurarak organize etmesi düşüncesi üzerine kurulmuştur (Yanpar Yelken, 2014, s. 52). Yapılandırmacı yaklaşımda "beceri" temelli bir tarih öğretimi ön görülmektedir. Bu anlayışta öğrencilerin birinci ve ikinci elden kaynakları kullanma, eleştirel düşünme, tarihsel empati ve sorgulama gibi becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Dilek, 2014, s. 179).

Yapılandırmacı yaklaşıma yönelik 2004 yılından itibaren ilköğretim programlarında, 2007 yılından itibaren ise ortaöğretim programlarında revizyonların yapıldığı görülmektedir (Yazıcı, 2017, s. 369). 2007 yılından itibaren uygulamaya konulan tarih dersi öğretim programında öğrenci merkezli, bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine imkân sağlayan yeni bir anlayışın benimsendiği belirtilmektedir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2007, s. 8). Öğretim programı incelendiğinde beceri vurgusunun sıkça yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda tarih öğretim programında öğrencilerin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, araştırma-sorgulama gibi temel becerileri; kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum gibi tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeleri hedef olarak belirtilmiştir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2007, s. 10).

2007 tarih öğretim programı ile 1993 öğretim programı sonrasında okutulmaya başlanan İslam Tarihi, Bilim Tarihi, Genel Türk Tarihi gibi dersler kaldırılmıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 27). Bu program sonrasında liselerde beş farklı tarih dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde okutulan dersler aşağıdaki gibidir:

Tablo 8

2007 Yılında Yayınlanan Tarih Öğretim Programlarına Göre Liselerde Okutulmaya Başlanan Tarih Dersleri ve Ünitelerin Konu Aralığı

Dersler	Sınıf Düzeyleri				Konu Aralığı
	9	10	11	12	
Tarih	X				Tarih Bilimi / Türkiye Tarihi (11.- 12. Yüzyıl)
Tarih		X			Beylikten Devlete (1300-1453) / En Uzun Yüzyıl (1800-1922)
Tarih (Seçmeli)			X		Türklerde Devlet Teşkilatı / Türklerde Sanat
T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük			X		1881'den 1919'a Mustafa Kemal / Atatürk'ün Ölümü
Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (Seçmeli ders)				X	I.Dünya Savaşı ve Sonuçları / Küresel Sorunlar

Kaynak: Yazıcı, F. (2017). 2000'lerde tarih eğitimi (2000-2017). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* içinde (s. 369-391). Ankara: Pegem.

Tablo 8'de görüldüğü üzere Tarih 9, Tarih 10, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri zorunlu dersler iken Tarih 11 ile Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersleri seçmeli ders olarak

programa eklenmiştir. Bu derslerin içeriğine bakıldığında Tarih 9 ve Tarih 10 derslerinin daha çok askeri ve siyasi tarih ağırlıklı olduğu ve kronolojik yaklaşımla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Tarih 11 dersine bakıldığında bu dersin Tarih 9 ve Tarih 10 programlarından farklı olarak kronolojik/tematik bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir (Yazıcı, 2017, s. 371). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konularında büyük bir değişiklik gözlenmezken içerik bakımından önceki senelerde okutulan ders kitaplarıyla benzerlik göstermektedir (Yazıcı, 2017, s. 371-372). Bu dersler içerisinde Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi ayrı bir öneme sahiptir. Bu ders 2007 programı sonrasında ilk kez okutulmaya başlanmıştır. Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi, XX. yüzyıl boyunca yaşanan gelişmeleri dünya tarihi ağırlıklı bir şekilde aktarmaktadır. Bu dersin programa eklenmesi 1980 sonrasında yaygınlaşan programlarda yakın tarihsel dönemlere yer verilmemesi anlayışının terk edilmeye başlandığını göstermektedir. Her ne kadar Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersinde yakın tarihimizin tartışmalı meselelerinden sınırlı olarak bahsedilse de tarih ders kitaplarından yakın dönem konularına yer verilmesi açısından önemli bir adım atılmıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 28).

2016 yılına gelindiğinde yeni bir öğretim programı yazma ihtiyacı doğmuştur. Yeni öğretim programı yayınlanmadan önce 2016 yılında taslak öğretim programı yayınlanmıştır. Taslak öğretim programlarına kaşı öğretmenler, akademisyenler, STK'ler tarafından yapılan dönütlerin ardından 2017 yılında yeniden taslak program hazırlanmış ve nihayetinde bu yıl içerisinde tarih derslerine yönelik esas öğretim programları yürürlüğe girmiştir.

Tablo 9'da da görüldüğü üzere günümüzde 9., 10., 11. sınıflarda tarih dersi, 12.sınıfta ise T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Bu öğretim programı incelendiğinde en önemli farklardan biri Osmanlı Devleti ile ilgili konuların ikiye bölünerek 11. sınıf tarih dersinde aktarılmasıdır. Nitekim önceki dönemde Osmanlı Tarihi başlangıcından yıkılış sürecine kadar 10. sınıf tarih derslerinde verilirken bu öğretim programını ardından Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılının sonunda yaşanan gelişmelerden yıkılış sürecine kadar var olan konular 11. sınıf tarih dersine eklenmiştir. Bir diğer önemli fark T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin konularında görülmektedir. Önceki programda bu ders Mustafa Kemal'in hayatından başlayıp ölümüne kadar yaşanan gelişmelere yer verilirken yeni programın ardından T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin durumu ile başlayıp yüzyılın sonuna kadar yaşanan gelişmeleri aktarmaya başlamıştır. Yakın tarihin öğrenilmesi açısından bu

değişiklikler önemli olmakla beraber 12. sınıfta seçmeli Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersini alan sınıflarda konuların önemli bir bölümünün T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile çakışması nedeniyle tekrara düşülmesi öğrenciler açısından sorun oluşturmaktadır.

Tablo 9

2018 Yılında Yayınlanan Tarih Öğretim Programlarına Göre Liselerde Okutulmaya Başlanan Tarih Dersleri ve Ünitelerin Konu Aralığı

Dersler	Sınıf Düzeyleri				Konu Aralığı
	9	10	11	12	
Tarih	X				Tarih ve Zaman / Türklerin İslamiyeti Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri
Tarih		X			Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi / Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni
Tarih			X		Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti / XIX ve XX. Yüzyılda Değişen Gündelik Hayat
Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi (Seçmeli)			X		Türklerde Devlet Teşkilatı / Türlerde Spor
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük				X	XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya / XXI. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya
Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (Seçmeli ders)				X	İki Küresel Savaş Arasında Dünya / Küreselleşen Dünya

Kaynak: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Çağdaş Türk ve dünya tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=337> sayfasından erişilmiştir.

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim tarih dersi (9, 10, ve 11. sınıflar) öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=344> sayfasından erişilmiştir.

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim Türk kültür ve medeniyet tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=345> sayfasından erişilmiştir.

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *T.c. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=346> sayfasından erişilmiştir.

2.2. Tarih Öğretiminde Ders Kitapları

Ders kitapları, ders konularına ait bilgileri, sıralı ve doğru bir biçimde, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan araçlardır (Duman ve Çakmak, 2011, s. 18). Ders kitapları öğretim sürecinin ayrılmaz parçası niteliğindedir. Öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda öğrenci ve öğretmenlere rehberlik eden ders

kitapları, öğretim sürecinde aktif olarak tercih edilen bir materyaldir. Ders kitapları belli bir programa dayalı olarak sınırlı sayfa sayısında hazırlandığı için gereksiz bilgilerden arındırılır ve bilginin özü öğrencilere aktarılır (Cemaloğlu, 2003, s. 3). Günümüzde ders kitaplarından dersin önemli bilgilerini sunması, öğrenciyi bilgi ve becerilerini geliştirmek için özendirilmesi, öğrenciyi problemi anlamayı ve çözmeyi öğretmesi gibi yeterliklere sahip olması beklenmektedir (Tertemiz, Ercan ve Kayabaşı, 2011, s. 34). Ortaya atılan yeni kuramlar ve bilimsel çalışmalar ders kitaplarının daha nitelikli bir hâle getirilmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Ders kitapları içerisinde önemli bir yere sahip olan tarih ders kitapları hemen her dönem tartışma konusu olmuştur. Tarih ders kitapları, yazıldıkları dönemin politik atmosferinin etkisi altında kalmış ve devletlerin kendi politikalarını meşru kılmalarında bir araç olarak görülmüştür (Hayta ve Karabağ, 2003, s. 34). Bununla birlikte tarih ders kitapları, demokratik bakış açısını kazanmış, insan haklarına saygılı, hoşgörü sahibi, ırkçılık ve şiddete karşı bireylerin yetiştirilmesinde önemli rol oynayabilir (Demircioğlu, 2013, s. 124).

Günümüzde tarih ders kitapları ile ilgili olarak birçok sorun gündemdedir. Özellikle ders kitaplarında yer alan bilgilerin yoğunluğu (Hali, 2014, s. 161), içeriğin siyasi tarih ağırlıklı olması (Dinç, 2006, s.266), içeriğin genellikle bilgi düzeyinde bir anlatımla sunulması ve öğrencilerin üst düzey düşünme becerileri konusunda yetersiz kalması (Aslan, Okumuş ve Koçoğlu, 2015, s. 694-698) gibi sorunlar dile getirilmiştir.

Ortaya konan sorunlara karşılık tarih ders kitapları, öğrencilerin tarihsel kaynaklardan çıkarımlarda bulunduğu, tarihsel bilgi ürettiği, empati kurduğu, problem çözdüğü bir niteliğe kavuşturulmalıdır (Karabağ, 2015, s. 41). Tarih ders kitaplarından aynı zamanda yeni bulgu ve çalışmalara yer vermesi ve merak uyandırıcı olması beklenmektedir (Tunçay, 2013, s. 53).

Tarih ders kitaplarının niteliğine yönelik yurt dışında da çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde EUROCLIO'nun yaptığı çalışma önem arz etmektedir. EUROCLIO tarafından öğretmen toplantılarında "İyi bir tarih ders kitabı nasıl olmalıdır?" sorusuna cevap aranmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre iyi bir tarih ders kitabının nitelikleri şu şekilde sıralanabilir (Pingel, 2003, s. 55-57):

1. Sınırları zorlayıcı olmalıdır.
2. Aktif ve yaratıcı olmalıdır.
3. Akademik ve eğitsel anlamda en yeni olmalıdır.

4. Çok yönlü ve çok perspektifli olmalıdır.
5. Yaş grubuna ve yeteneklerine uygun olmalıdır.
6. Ders kitabında, hedef gruba uygun bir dil kullanılmalı, dil yeteneklerini geliştirici olmalıdır.
7. Ders programını bütünüyle kapsamalıdır.
8. İlgi çekici olmalıdır.
9. Yardımcı araç-gereç, bilişim ve iletişim teknolojileri ile bağlantılı olmalıdır.
10. Dersler arasında bağlantı kurmaya imkân vermelidir.

2.3. İslam Bilim Tarihi Dersi

İslam Bilim Tarihi dersi, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 05.07.2017 tarih ve 66 sayılı kararı ile kabul edilen öğretim programı çerçevesinde 2017-2018 eğitim öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır (EK 1). İslam Bilim Tarihi dersi ortaöğretim kurumlarında seçmeli ders olarak verilmektedir. TTKB tarafından oluşturulan ve 2021-2022 eğitim öğretim yılı içerisinde de uygulanan ortaöğretim haftalık ders çizelgesine göre İslam Bilim Tarihi dersinin okutulacağı lise türleri ve ders saatleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 10

19/02/2018 Tarihli Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesine Göre Seçmeli İslam Bilim Tarihi Dersinin Okutulacağı Lise Türleri ve Ders Saatleri

Okul Türleri	Sınıf Düzeyleri			
	9	10	11	12
Anadolu Lisesi	-	2	2	2
Sosyal Bilimler Lisesi	2	-	-	-
Fen Lisesi	2	2	2	2
Güzel Sanatlar Lisesi(Müzik, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği)	-	-	2	2
Güzel Sanatlar Lisesi(Görsel Sanatlar)	-	-	-	2
Spor Lisesi	-	-	2	2
Anadolu İmam Hatip Lisesi	-	-	(1)(2)	(1)(2)

Kaynak: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi*. chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf sayfasından erişilmiştir.

Seçmeli İslam Bilim Tarihi dersinin okul türlerine göre dağılımına bakıldığı zaman bu dersin Fen Liselerinde 9., 10., 11. ve 12. sınıflarda ikişer saat; Anadolu Liselerinde 10., 11. ve 12. sınıflarda ikişer saat; Spor Liseleri ve Güzel Sanatlar Liselerinde (Müzik, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği) 11. ve 12. sınıflarda ikişer saat; Güzel Sanatlar Liselerinde (Görsel Sanatlar) 12. sınıfta 2 saat; Sosyal Bilimler Lisesinde 9. sınıfta 2 saat; Anadolu İmam Hatip Lisesinde 11. ve 12. sınıf düzeylerinde tercihe bağlı olarak haftalık 1 ya da 2 saat okutulması kararlaştırılmıştır.

TTKB'nin 01/11/2021 tarihli 45 sayılı kararı ile 2022-2023 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere yeni bir ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi yayınlanmıştır. Bu çizelge incelendiğinde Seçmeli İslam Bilim tarihi dersinin okutulacağı okul türlerinde ve dersin saatlerinde bir değişiklik yapılmamış olduğu görülmektedir (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2021, s. 1-16).

2.4. İlgili Araştırmalar

Mintaş (2015), “Ortaöğretim tarih ders kitapları içeriklerinin yeterliliği (öğretmen görüşleri)” adlı yüksek lisans çalışmasında 9. ve 10.sınıf ortaöğretim tarih ders kitaplarının içeriklerinin yeterliğine yönelik öğretmen görüşleri üzerinde durmuştur. 9.sınıf tarih kitaplarının incelendiği bölümde İslam tarihi konularının işlenmesi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda İslam tarihi ve ilk İslam devletleri hakkında yetersiz bilgi verildiği, bu ünite üzerinde düzenlemeler yapılması ve konuların genişletilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur.

Sadık Yılmaz (2017) “Ortaöğretim tarih öğretiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri (Siirt örneği)” adlı yüksek lisans tezinde tarih dersinin öğretiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durmuştur. Çalışmada karma araştırma modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak görüşme ve anket tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin İslam tarihi hakkında verilen bilgileri yetersiz gördükleri ve İslam tarihini ayrı bir ders olarak okutmak istedikleri ortaya koyulmuştur.

Aktaş (2018)'in “Türkiye’de tarih ders kitaplarında İslam tarihi konularının öğretimi (1931-1977)” adlı yüksek lisans çalışması ilgili araştırmalar kapsamında incelenmiştir. Çalışmada

Türkiye’de okutulan ders kitaplarında İslam tarihi konularının öğretimi hakkında araştırma yapılmıştır. Çalışma 1931 ile 1977 yılları arasında okutulan ders kitaplarıyla sınırlı tutulmuştur. Araştırmada toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda İslam tarihi konularının öğretiminde, klasik bir anlatım usulünün benimsendiği ve yıllara göre ciddi farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir.

Sezgin (2018)’in, “İslam’da bilim ve teknik” adlı 5 cilt halinde yayınlanan eserinde İslam bilim ve tekniği her yönüyle irdelenmiştir. 1. ciltte İslam bilim tarihine giriş yapılmış, kaynakları üzerinde durulmuştur. 2. ciltte İslam bilim tarihi içerisinde astronominin yerinden ve bu alanda yapılan çalışmalardan söz edilmiştir. 3. cildin kapsamı daha geniş tutulmuş ve coğrafya, denizcilik, saatler, geometri, optik alanlarında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. 4.ciltte tıp, kimya, mineraller ve fosil oluşumlar hakkında bilgi verilir iken 5. ciltte fizik ve teknik, mimari, savaş tekniği, antik objeler, orientleştirici stilde Avrupa camı ve seramiği hakkında geniş bir çerçevede bilgi verilmiştir.

Yapılan literatür taramasından İslam bilim tarihi konularının ders kitaplarındaki yeri hakkında fazla bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bunun yanında İslam bilim tarihi ders kitabının incelenmesine yönelik bir çalışmaya tesadüf edilmemiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada kullanılan desen, çalışma materyali, veri toplama araçları ve veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Söz konusu araştırmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 41).

Nitel yöntemler, nicel araştırma yöntemlerinden farklı bir bilimsel araştırma yaklaşımı göstermektedirler. Her ikisinin de süreçleri benzer olmasına rağmen, nitel araştırma yöntemleri metin ve imgesel verilere dayanmaktadır. Bununla birlikte veri analizinde özgün ve farklı desenlere sahiptirler (Creswell, 2014, s. 183). Nitel araştırma, beşeri veya sosyal bir probleme bireylerin ya da grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Araştırma sürecinde; soruların ve işlem basamaklarının geliştirilmesi, verilerin toplanması, tümevarımsal veri analizi yapılması bununla beraber araştırmacının verilerinin anlamını yorumlama aşamalarını kapsamaktadır (Creswell, 2014, s. 184).

Araştırmada kullanılan doküman analizi yöntemi, tarihçilerin ve arkeologların da kullandıkları önemli çalışma yöntemlerinden birisidir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 189). Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemleri ile yakından ilgilidir. Eğitim alanında yapılacak olan bir çalışmada ders kitapları, program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar,

öğretmen dosyaları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları gibi materyaller kullanılabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 190).

3.2. Veri Toplama Araçları

Veri, “bir araştırmanın, bir tartışmanın, bir muhakemenin temeli olan ana öge, muta, done” (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 2087) olarak tanımlanmaktadır. Araştırmada veri denildiğinde, araştırma amacını gerçekleştirmek için gerekli olan kanıtlar akla gelir. Bu kanıtların ne olacağı ve nerelerden sağlanacağı araştırma planlanırken kararlaştırılır (Karasar, 2009, s. 132). Dokümanlara ulaşmadan önce gerçekten bu dokümanlara ihtiyaç olup olmadığının sorgulanması gerekmektedir. Ardından araştırma için yararlı olan dokümanların elde edilmesi için nerelere başvurulacağı araştırılmalıdır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için kullanılacak olan dokümanların yani çalışma materyallerinin orjinalliği mutlaka kontrol edilmelidir (Metin, 2014, s. 363).

Bu araştırmada, 2021 tarihli İslam Bilim Tarihi ders kitabı ve 2017 tarihli İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı ele alınmıştır. Araştırmada kullanılan İslam Bilim Tarihi ders kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2021 yılında yayınlanmıştır. Kitabın yazarları Akın Sever, Dursun Sağdıç, Vedat Söyleyici ve Yasemin Okur’dur. Kitabın editörlüğünü ise Dr. Öğrt. üyesi Hasan Atsız yürütmüştür.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı 153 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ilk on sayfası iç kapak sayfası İstiklal Marşı, Gençliğe Hitabe, Mustafa Kemal Atatürk’ün resmi ve içindekiler kısmından ibarettir. Kitabın 11. sayfası ile 136. sayfası arasında üniteler, konu anlatımları, etkinlikler ve ünite sonu ölçme ve değerlendirme soruları yer almaktadır. Ünitelerin sayfa aralığı aşağıdaki gibidir:

1. Ünite: sayfa 11-18
2. Ünite: sayfa 19-26
3. Ünite: sayfa 27-40
4. Ünite: sayfa 41-52
5. Ünite: sayfa 53-66
6. Ünite: sayfa 67-78
7. Ünite: sayfa 79-90
8. Ünite: sayfa 91-102

9. Ünite: sayfa 103-114

10. Ünite: sayfa 115-126

11. Ünite: sayfa 127-136

Ders kitabının 137. sayfasında ölçme ve değerlendirme sorularının cevapları yer alırken 138-142. sayfalar arasında sözlük kısmı bulunmaktadır. Sözlük kısmında toplam 109 kelime açıklanmıştır. 143 ve 152. sayfalar arasında “Kaynakça” bölümü yer almaktadır. Kaynakça kısmında internet kaynakları ve görsel kaynak ayrı başlıklar şeklinde verilmiştir. Kitabın son sayfasında ise kitap içerisinde yer alan karekodların linkleri bulunmaktadır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabının içeriğine baktığımız zaman temel olarak Fuat Sezgin tarafından kaleme alınan İslam Bilim Tarihi ve İslam’da Bilim ve Teknik eserlerine dayanmaktadır. Nitekim bu durum öğretim programında da dile getirilmiştir. (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017, s. 17)

Araştırmada kullanılan bir diğer veri toplama aracı İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programıdır. Bu öğretim programı 2017 yılında hazırlanmıştır. Öğretim programının içeriğine baktığımız zaman “Giriş” bölümünde öğrenme öğretmen yaklaşımları, ölçme değerlendirme yaklaşımları, yeterlilik ve becerilere değinilirken “Öğretim Programının Uygulanması” bölümünde programın temel felsefesi ve genel amaçları, programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar, ünite, kazanım sayısı ve süre tablosuna yer verilmiştir. Son bölüm olan “Öğretim Programının Yapısı” bölümünde ünitelerin yapısı, konu, kazanım ve açıklamaları hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Bu araştırmada öğretim programı ile ilgili özellikle programın genel amaçları ve kazanımlar üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda toplam 13 genel amaç ve 56 kazanım incelenmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Nitel veri analizi, araştırmacının verileri düzenlediği, analiz birimlerine ayırdığı, sentezlediği, biçimleri ortaya çıkardığı, önemli değişkenleri keşfettiği ve hangi bilgileri rapora yansıtacağına karar verdiği bir süreçtir (Bogdan ve Biklen’den aktaran, Özdemir, 2010, s. 328).

Bu araştırmada nitel veri analizi tekniklerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde içerik temalara ayrılır ve bu temalar çerçevesinde veriler özetlenip yorumlanır. Betimsel analiz; çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi,

bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Altunışık vd., 2010, s. 322). Betimsel analizde esas maksat ulaşılan bulguların okuyucuya özetlenmesi ve yorumlanmış bir şekilde sunulmasıdır (Özdemir, 2010, s. 336).

Bu araştırmada, çalışma materyali olarak kullanılan 2021 tarihli ortaöğretim İslam Bilim Tarihi ders kitabı; konular, kaynaklar, dil ve anlatım, öğrenci düzeyine uygunluk, görsel öğeler, içerikte konu anlatımı dışında kalan bölümler (hazırlık soruları, okuma parçaları, etkinlik soruları ve ünite sonu soruları) açısından ele alınırken 2017 tarihli ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı; genel amaçlar, kazanımların dağılımı, Bloom taksonomisine göre dağılım, ders kitabı ile uyum açısından ele alınmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın birinci alt probleminde İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan konular incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi ders kitabında konuların yüzyıl şeklinde ayrılarak işlendiği görülmektedir. Kitapta İslam bilim tarihine metodolojik bir giriş yapılırken devamında VII. yüzyıldan başlanarak XIX. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığında yaşanan bilimsel gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Kitapta üniteler yüzyıl aralıkları şeklinde verilirken üniteler içerisinde astronomi, kimya, eczacılık gibi alt başlıkların bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı kısımlarda İslam bilimi terminolojisine dayalı bilgiler yer almaktadır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan üniteler ve konular aşağıdaki gibidir:

Tablo 11

Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Yer Alan Konular

1. Ünite: İslam Bilim Tarihine Giriş	<i>1.1. İslam Bilim Tarihine Giriş</i> → İslam Bilim Tarihini Neden Öğrenmeliyiz? → İslam Bilim Tarihçiliğinin Gelişmesine Katkı Sağlayan Batılı Bilim İnsanları → İslam Bilim Tarihçiliğine Katkı Sağlayan Türk Araştırmacıları → İslam Bilim Tarihi Araştırmalarında Birincil Kaynak Kullanımı
2. Ünite: İslam Biliminin Doğuşu (VII. Yüzyıl)	<i>2.1. İslam Biliminin Doğuşu</i> → İslam'ın Bilime Verdiği Önem → İslam Biliminin Oluşumunda Farklı Medeniyetlerin Etkisi → Fetihlerin İslam Biliminin Oluşumuna Etkileri → İslamiyet ile Birlikte Ortaya Çıkan Bilimler → Şiir ve Filolojinin Arapça'ya Katkıları
3. Ünite: Erken Abbasi Döneminde Bilim ve Felsefe (VIII- IX. Yüzyıl)	<i>3.1. Abbasi Halifelerinin Bilimsel Çalışmalara Desteği</i> → Abbasilerin Bilimin Gelişmesine Katkıları → Abbasilerde İlk Çeviriler <i>3.2. Erken Abbasi Dönemi'nde Astronomi, Kimya, Tıp, Eczacılık Alanlarında Gerçekleştirilen Çalışmalar</i> → Astronomi → Kimya <i>3.3. Erken Abbasi Dönemi'nde Felsefe</i>
4. Ünite: İslam Bilim Geleneğinin Oluşması (IX.- X. Yüzyıl)	<i>4.1. IX. Yüzyılda Bağdat'ın Bilime Katkısı</i>

		→ Abbasiler Dönemi'nde Bağdat'ın Bilime Katkısı
		4.2. Halife El-Me'mun ve Bilimin Kurumsallaşması
		→ Halife El-Me'mun Dönemi'nde Coğrafya Alanında Yapılan Çalışmalar
		→ İslam Bilim Terminolojisinin Oluşması
		→ IX ve X. Yüzyılda Matematik Alanında Yapılan Çalışmalar
		→ Cebir Alanında Yapılan Çalışmalar
		→ Trigonometri ve Küresel Geometri Alanında Yapılan Çalışmalar
5. Ünite: X. Yüzyılda Bilimde Gelişmeler		5.1. X. Yüzyılda Siyasi Gelişmelerin Bilime Etkisi
		5.2. İslam Dünyasında Astronomi Alanındaki Gelişmeler
		5.3. Matematik Alanındaki Gelişmeler
		5.4. Tıp ve Tıp Teknolojileri Alanındaki Gelişmeler
		5.5. Beşeri ve Matematiksel Coğrafyanın Gelişimi
6. Ünite: İslam'da Bilim ve Eğitimde Gelişmeler (XI. -XII. Yüzyıl)		6.1. XI. Yüzyılda İslam Bilim İnsanları ve Çalışmaları
		6.2. XII. Yüzyılda Bilimsel Gelişmeler ve Öne Çıkan Bilim İnsanları
		6.3. Medreselerin Kuruluşu ve Önemi
7. Ünite: Endülüs'te İslam Biliminin Gelişmesi (XII. – XIII. Yüzyıl)		7.1. XII-XIII. Yüzyıllarda Endülüs'te Bilimsel Gelişmeler
		→ Endülüs'te Bilim İnsanları
		→ Batı Biliminin Oluşumunda İslam Biliminin Yeri
		7.2. XII. Yüzyılda Endülüs'te Haritacılık Alanındaki Gelişmeler
8. Ünite: İslam Dünyasında Astronomi, Tıp ve Mühendislik Alanındaki Gelişmeler (XIII. Yüzyıl)		8.1. XIII. Yüzyılda İslam Astronomisinin Gelişimi
		→ Merâğa Rasathanesi
		8.2. XIII. Yüzyıl İslam Dünyasında Tıp
		8.3. İslam Dünyasında Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi
		8.4. XIII. Yüzyıl İslam Dünyasında Teknoloji Çalışmaları
		→ İslam Dünyasındaki İcatlar
9. Ünite: İslam'da Astronomi ve Batı Dünyasına Etkileri (XIV. – XV. Yüzyıl)		9.1. XIV-XV. Yüzyıllarda İslam Astronomisi ve Avrupa'ya Etkileri
		→ Astronomi Alanında Yapılan Çalışmaların Avrupa'ya Etkileri
		9.2. İslam Dünyasında Denizcilik
		9.3. İslam Dünyasında Kartografinin Gelişimi
		→ Osmanlı Devleti'nde Haritacılık
10. Ünite: İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler (XV. – XVII. Yüzyıl)		10.1. İslam Dünyasında Sosyal Bilimler
		10.2. Yeni Bir Bilim Çevresinin Oluşumu ve XV-XVII. Yüzyılları Arasında Osmanlı'da Bilim
		→ XV. Yüzyılda Osmanlı'da Tıp Alanındaki Gelişmeler
		→ İstanbul'un İslam Bilim ve Sanat Merkezi Hâline Gelişi
		10.3. XVI. Yüzyılda Osmanlı'da Bilimsel Gelişmeler
11. Ünite: Osmanlı'da Bilim Çalışmaları (XVIII. – XIX. Yüzyıl)		11.1. Osmanlı-Avrupa Bilimsel Etkileşimi
		→ Avrupa Bilim ve Teknolojisinin Osmanlı'daki Bilimsel Çalışmalara Etkisi (XVIII-XIX. Yüzyıl)
		11.2. Osmanlı'da Bilimsel Gelişmeler
		→ XVIII-XIX. yüzyılda Osmanlı'da Açılan Eğitim ve Bilim Kurumları
		→ XVIII ve XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Eğitim ve Bilim Alanında Yapılan Çalışmalar

Kaynak: Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabının ilk ünitesinde bu dersin neden öğrenilmesi gerektiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Konunun devamında İslam bilim tarihi ile ilgili araştırmalar yapan Batılı ve Türk araştırmacılara yönelik bilgilendirme yapılmıştır. Bu bölümde Joseph Toussaint Reinaud, Franz Woepcke, George Sarton gibi Batılı isimlerin yanında Salih Zeki, Aydın Sayılı ve Fuat Sezgin gibi önemli isimlerin İslam bilim tarihine yapmış oldukları katkılara ve eserlerine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Konunun devamında “İslam Bilim Tarihi Araştırmalarında Birincil Kaynak Kullanımı” başlığı altında İslam bilim tarihine yönelik yapılacak olan araştırmalarda birincil kaynak kullanımının önemine değinilerek el-Fihrist, Tarih el-Hükemâ, Tabakâti'l-ettıbbâ gibi eserler hakkında bilgi verilmiştir.

2. ünitenin ilk bölümünde İslam dininin bilime verdiği öneme değinilmiştir. Bu bölüm ayetler, hadisler ve Hz. Muhammed'in günlük yaşamına ilişkin olarak aktarılan söz ve eylemlerle desteklenmiştir. Konunun devamında İslam biliminin oluşumuna etki eden Mısır, Antik Yunan, Türk, Hint vb. medeniyetlerin İslam bilimine katkılarına değinilirken konu haritalı etkinliklerle desteklenmiştir. Bu bölümde Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler döneminde yapılan fetihler neticesinde karşılaşılan yeni kültürlerin İslam bilimine katkıları üzerinde durulmuştur. Ünitenin sonunda İslam dininin doğuşu ile ortaya çıkan tefsir, hadis, fıkıh, kalam gibi bilimler ve inceleme alanları hakkında bilgi verilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında 3. ünite ile birlikte Abbasi dönemine giriş yapılmıştır. Bu bölümde özellikle Hârûn Reşid, Mansur gibi Abbasi liderlerinin bilime yapmış olduğu katkılar üzerinde durulmuştur. Konunun devamında Abbasiler döneminde yapılan ve İslam biliminin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan çeviri faaliyetlerine değinilmiştir. Ünite astronomi ve kimya bilimleri öne çıkarılmış olup son bölümde felsefe ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ünite içerisinde Câbir bin Hayyân, Ebû Bekir er-Râzî, El-Kindi, Farabi gibi isimlerin hayatları ve görüşleri üzerinde durulmuştur.

Ders kitabında 4. ünitenin başlangıç kısmında Bağdat şehri ve bilime yaptığı katkılar üzerinde durulmuştur. Beytü'l Hikme ve rasathaneler hakkında bilgi verilirken özellikle Halife Me'mun döneminde yapılan çalışmalardan söz edilmiştir. Bu ünite coğrafya, cebir, geometri, trigonometri, matematik gibi alanlarda yapılan çalışmaların ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Ünite içerisinde Beni Musa Kardeşler, Sâbit b. Kurre, el-Hârizmî gibi isimlerin yapmış oldukları çalışmalar ile ilgili bilgi verilmiştir. Bununla birlikte ünite içerisinde İslam bilim terminolojisinin oluşmasına yönelik bilgilere yer verilmiştir.

5. ünite de X. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler ve bu gelişmelerin bilimsel çalışmalar üzerindeki etkisinden söz edilmiştir. Bu bölümde özellikle Büveyhiler ve Fatımilerle yapılan mücadeleler üzerinde durulmuştur. Aynı dönemlerde varlığını sürdüren Şiraz, Rey ve İsfahan kütüphaneleri ile El-Ezher Üniversitesi'nin önemine değinilmiştir. Ünitenin devamında X. yüzyılda matematik, astronomi, tıp gibi farklı alanlarda yapılan çalışmalar incelenmiş olup Abdurrahmân es-Sûfi, Ebu'l-Vefâ el-Bûzcânî, ez-Zahravî, el-Mes'ûdî gibi bilginlerin çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

6. ünite de XI. ve XII. yüzyılda İslam bilim dünyasında yaşanan gelişmeler irdelenmiştir. Konu içerisinde İslam bilim insanlarının çalışmalarının Avrupalı düşünörlere yapmış oldukları katkılara yer yer değinildiği görölmektedir. Bu ünite de Biruni, İbn Heysem, İbn Sina gibi önemli bilim insanları ve çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Ünitenin son bölümünde medrese geleneğinden ve bu kurumun öneminden söz edilmektedir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabının 7. ünitesinde XII. ve XIII. yüzyıllarda yaşanan gelişmeler Endülüs ekseninde aktarılmıştır. Ünitenin başında Endülüs'ün siyasi tarihine kısaca değinilirken konunun devamında Endülüs'teki bilim insanlarına yer verilmiştir. Bu bölümde İbn Rüş, Zahravi, Zerkâlî gibi bilim insanlarından bahsedilirken batı bilim geleneğinin oluşumunda İslam biliminin etkileri ayrı bir başlık altında irdelenmiştir. Ünitenin sonunda bu dönemde haritacılık alanında yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuştur.

8. ünite de coğrafi sınırlamadan bağımsız olarak XIII. yüzyılda bilim alanında yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Ünitenin ilk bölümünde İslam bilimi adına önemli mekânlardan olan Merâga Rasathanesi ve burada kullanılan aletlerden söz edilmiştir. Ünitenin devamında tıp, tıp eğitimi ve o dönemdeki sağlık kurumları hakkında bilgi verildiği görölmektedir. Bu bölümde İbn Nefis, Kutbüddin eş Şîrâzî gibi isimlerin çalışmaları ve eserlerine değinilmiştir. Ünitenin son bölümünde El-Cezeri ve onun tasarladığı aletlere yer verilmiştir.

Ders kitabının 9. ünitesinde XIV. ve XV. yüzyıllarda bilim alanında yaşanan gelişmeler özellikle astronomi bilimi çerçevesinde verilmiştir. Bu bölümde teorik astronomi ve gözlemsel astronomi hakkında bilgi verilirken gözlemevlerinin önemine değinilmiştir. Ünite içerisinde denizcilik ve kartografi alanlarında yaşanan gelişmelerden söz edilmiş olup Osmanlı Devleti döneminde özellikle haritacılık alanında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Ünite içerisinde Uluğ Bey, Ali Kuşçu, İbn Mâcid gibi İslam bilginlerinin çalışmalarına yer verilmiştir.

10. ünite ile birlikte XV. ve XVII. yüzyıllarda İslam biliminde yaşanan gelişmelere dair bilgiler vermeye başlanmıştır. Bu ünite içerisinde diğer ünitelerden farklı olarak sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar ile ilgili ayrı bir başlık oluşturulmuştur. Ünite içerisinde Osmanlı döneminde bilim alanında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilirken İstanbul Rasathanesi ve burada kullanılan aletler üzerinde durulmuştur. Ünite içerisinde Muhiddin-i Arabi, Sabuncuoğlu Şerafeddin, Akşemseddin, Takiyüddin gibi isimlerin çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bölümde diğer ünitelerden farklı olarak Osmanlı'daki bazı bilim insanlarının yapmış olduğu faaliyetlerin tablo şeklinde gösterilmesi dikkat çekmektedir.

11. ünite XVIII.- XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde bilimsel çalışmalara yer verilmiştir. Ünitinin ilk bölümlerinde Avrupa'da yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'nde bilimsel gelişmelere etkisinden söz edilerek Lale Devri'nde yaşanan gelişmelere değinilmiştir. Konunun devamında özellikle Osmanlı Devleti bünyesinde batı tarzından açılan eğitim kurumları ve bu dönemde Osmanlı ülkesine gelen yabancı uzmanlar hakkında bilgi verilmiştir. Ünite Osmanlı'da açılan eğitim kurumlarının incelemesine yönelik bir anlatım mevcutken son bölümde Gelenbevi İsmail Efendi, Kimyager Derviş Paşa, Fatin Gökmen gibi bilim insanlarına yönelik bilgiler verilmiştir.

Ders kitabı içerisinde anlatım görseller, haritalar, araştırma soruları, ölçme değerlendirme soruları vb. unsurlarla desteklenmiştir. Bu unsurlar farklı alt problemlerde incelendiği için bu bölümde yer verilmemiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabının içeriğine baktığımız zaman çoğunlukla kitapta yer alan dönemlerde çalışma yapılan bilim dalları, bu bilim dalları üzerinde çalışma yapan bilim insanları ve bilimsel çalışmalar açısından önemli rasathane, kütüphane ve medrese gibi yapılar hakkında bilgi verilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında pek çok bilim dalı ile ilgili bilgilerin verildiği görülmektedir. Üniteler içerisinde bazı bilim dalları başlık şeklinde verilirken bazı bilim dalları metin içerisinde yer almaktadır. Kitapta yer yer bilim dalına ait alt dallar da başlık şeklinde verilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan bilim dalları aşağıdaki gibidir:

Tablo 12

İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Yer Alan Bilim Dallarının Ünitelere Göre Dağılımı

Üniteler	Bilim Dalları
1. Ünite: İslam Bilim Tarihine Giriş	Tıp, arkeoloji, numizmatik, tarih, felsefe, matematik, fizik, kimya, mantık, botanik, astronomi
2. Ünite: İslam Biliminin Doğuşu (VII. Yüzyıl)	Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, filoloji
3. Ünite: Erken Abbasi Döneminde Bilim ve Felsefe (VIII- IX. Yüzyıl)	Astronomi, tıp, eczacılık, kimya, felsefe, botanik, mantık, fizik
4. Ünite: İslam Bilim Geleneğinin Oluşması (IX.- X. Yüzyıl)	Astronomi, matematik, tıp, kimya, coğrafya, mühendislik, mekanik, geometri, cebir, trigonometri, fizik, jeodezi
5. Ünite: X. Yüzyılda Bilimde Gelişmeler	Astronomi, matematik, tıp, optik, tıp teknolojisi, coğrafya, astroloji
6. Ünite: İslam'da Bilim ve Eğitimde Gelişmeler (XI. -XII. Yüzyıl)	Fizik, matematik, astronomi, optik, coğrafya, jeodezi, tıp, eczacılık, kimya, cebir, geometri, fizik, mantık, fıkıh, meteoroloji, astroloji
7. Ünite: Endülüs'te İslam Biliminin Gelişmesi (XII. – XIII. Yüzyıl)	Astronomi, trigonometri, tıp, felsefe, matematik, mekanik, coğrafya, botanik
8. Ünite: İslam Dünyasında Astronomi, Tıp ve Mühendislik Alanındaki Gelişmeler (XIII. Yüzyıl)	Astronomi, matematik, tıp, eczacılık, mühendislik
9. Ünite: İslam'da Astronomi ve Batı Dünyasına Etkileri (XIV. – XV. Yüzyıl)	Astronomi, denizcilik, kartografi, fizik
10. Ünite: İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler (XV. – XVII. Yüzyıl)	Sosyal bilimler, felsefe, astronomi, tıp, matematik, fizik, biyoloji, eczacılık, tefsir, hadis, fıkıh, mantık, filoloji
11. Ünite: Osmanlı'da Bilim Çalışmaları (XVIII. – XIX. Yüzyıl)	Tıp, astronomi, coğrafya, matematik, geometri, kimya, meteoroloji, fizik, biyoloji

Kaynak: Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 12'de ünitelerde sıkça yer alan bilim dallarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde en çok astronomi, tıp, matematik, kimya ve fizik alanlarına ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Bu bilim dallarından hemen her ünite söz edildiği görülmektedir. Bunun yanında üniteler içerisinde sosyal bilimlerden doğrudan bir ünite bahsedilmesi dikkat çekici niteliktedir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında bilim dallarının yanında pek çok bilim insanı ve düşünür hakkında da bilgi verilmiştir. Ders kitabında üzerinde durulan bilim insanları ve düşünürler şunlardır:

Tablo 13

İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Bahsedilen Bilim İnsanları ve Düşünürler

Üniteler	Bilim İnsanları ve Düşünürler
1. Ünite: İslam Bilim Tarihine Giriş	İbn Bahtîşu, İbn Maseveyh, Huneyn bin İshak, Galen, Hipokrates, Joseph Toussaint Reinaud, F. Woepcke, Louis Amelie Sedillot, Eilhard Wiedemann, Jacobus Golius, Johann Jakob Reiske, Franz Rosenthal, George Sarton, Salih Zeki, Aydın Sayılı, Fuat Sezgin, İbnü'n Nedim, İbnü'l Kıfî, İbn Ebû Useybia, Kâtip Çelebi
2. Ünite: İslam Biliminin Doğuşu (VII. Yüzyıl)	Platon, Aristoteles, Ptolemaios (Batlamyus), Dioscurides
3. Ünite: Erken Abbasi Döneminde Bilim ve Felsefe (VIII- IX. Yüzyıl)	Galen, Ptolemaios (Batlamyus), Aristoteles, İbnül-Mukaffa, Beydaba, Abdurrahman es-Süfi, İbrâhîm el-Fezârî, Yakup İbn-i Tarık, Câbir bin Hayyân, Ebû Bekir er-Râzî, Hipokrates, Dioscurides, Ed-Dînaverî, Abdullah bin Mukaffa, el-Kindî, Farabi
4. Ünite: İslam Bilim Geleneğinin Oluşması (IX.- X. Yüzyıl)	Platon, Aristoteles, Ptolemaios (Batlamyus), Dioscurides, İbnü'n-Nedim, Marinos, Menelaus, Beni Musa Kardeşler (Muhammed, Ahmed ve Hasan), Öklid, Apollonius, el Hârizmî, Sâbit b.Kurre, İbn-i Şakir, El-Öklidisi, El-Kâşî, Ebu Kâmil, Pitiscus, El-Battani, El-Büzcani, İbn Yunus, Nasîrüddin Tûsî
5. Ünite: X. Yüzyılda Bilimde Gelişmeler	İbrâhîm b. Sinan b. Sâbit, Ahmet b. Muhammed Es-Siczi, Galileo, Hermes, Ptolemaios (Batlamyus), Dorotheus, Abdurrahmân es-Süfi, Hipparchos, İbnü'l-Kıfî, Ebû Ca'fer el-Hâzin, Ebû Sehl el-Kûhî, Giovanni Battista Benedetti, Ebu'l-Vefâ el-Bûzcânî, Copernicus, El-Mecûsî, Stephanus Antiochienus, Aristoteles, Galen, W. Harvey, Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî, Süleyman b. Hasan İbn Cülcül, el-Mevsilî, ez-Zahravî, el-Mes'ûdî, el-Kindî, Belhî, Makdisî, el-İstahrî, İbn Havkal,
6. Ünite: İslam'da Bilim ve Eğitimde Gelişmeler (XI. - XII. Yüzyıl)	İbn Heysem, E. Wiedemann, Roger Bacon, Leonardo da Vinci, Bîrûnî, İbn Sina, Julius Hirschberg, Aristoteles, Galen, Ömer Hayyam, Franz Woepcke, Descartes, Abdurrahman el-Hâzinî, Şerafeddin el-Tusi, Newton, Gazâlî
7. Ünite: Endülüs'te İslam Biliminin Gelişmesi (XII. – XIII. Yüzyıl)	Murâdî, Zerkâlî, Mecrîtî, Harîzmî, Ptolemaios (Batlamyus), Tivoli Plato, Zahravî, Cremonalı Gerard, Câbir b. Eflah, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Aristoteles, Immanuel Kant, Tunuslu Constantin Africanus, Bathlı Adelard, Chesterli Robert, Öklid, el-Kindî, İbni Sînâ, Zekeriya Râzî, İbni Zühr, Copernicus, Battânî, İdrîsî, İbn Battuta, İbn Haldun, Piri Reis, Kristof Kolomb, Vasco da Gama
8. Ünite: İslam Dünyasında Astronomi, Tıp ve Mühendislik Alanındaki Gelişmeler (XIII. Yüzyıl)	Copernicus, Kepler, Galileo, Aydın Sayılı, Nasîrüddin et-Tûsî, Müeyyeddin El-Urdî, Kutbüddin eş-Şîrâzî, Muhyiddin el-Mağribî, Çinli Fao Munji, Ebul Ferec, El-Urdî, İbn Nefis, Galen, er-Râzî, El-Cezerî
9. Ünite: İslam'da Astronomi ve Batı Dünyasına Etkileri (XIV. – XV. Yüzyıl)	Ptolemaios (Batlamyus), İbnü's-Şâtîr, Uluğ Bey, Gıyâseddin Cemşid el-Kâşî, Kadızâde-i Rûmî, Ali Kuşçu, Kopernik, Regiomontanus, Nasîrüddin et-Tûsî, Vasco da Gama, İbn Mâcid, Süleyman el-Mehrî, Zerkali, el-İdrîsî, Kristof Kolomb, Piri Reis
10. Ünite: İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler (XV. – XVII. Yüzyıl)	İbn Haldûn, Muhiddin-i Arabî, Davud-ı Kayserî, Ahmed-i Daî, Nasîrüddin et-Tûsî, Ali Kuşçu, Kadızade-i Rumi, Mirim Çelebi, Hacı Paşa (Celaleddin Hızır), Sabuncuoğlu Şerafeddin, Akşemsettin, Molla Gürani, Molla Lutfi, Alâeddin et-Tûsî, Hocazade Muslihuddin Efendi, Takiyüddin, Hoca Sadeddin, Uluğ Bey
11. Ünite: Osmanlı'da Bilim Çalışmaları (XVIII. – XIX. Yüzyıl)	Ernest Weiss'm, İbrahim Müteferrika, Sait Efendi, Pierre-Hubert Nysten, Şanizade, Hekimbaşı Subhizâde Abdülaziz Efendi, Herman Boerhaave, Noel Durret, Kopernik, Tezkireci Köse İbrahim Efendi, Seyyid Ali Paşa, Ali Kuşçu, Behram Dımışkî,

Osman bin Abdülmennan, Petros Baronyan, Mahmud Raif Efendi, Yakovaki, Ömer Subhi Bey, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, Kâtip Çelebi, Koçi Bey, Kont de Bonneval, Aleksandr Zoïros Paşa, Maurice Nicolle, Mustafa Adil Bey, Aristide Coumbary, Mehmed Said Efendi, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Lafitte-Clavé, Chevalier Truguet, Le Roy, M.Benoit, Gelenbevi İsmail Efendi, Hüseyin Rıfıkı Tamani, İshak Efendi, Kimyager Derviş Paşa, Kırmımlı Aziz Bey, Fatim Gökmen, Şanizade Ataullah Efendi, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, Hayrullah Efendi, Karl Ambroise Bernard

Kaynak: Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 13'te görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi ders kitabında pek çok bilim insanı ve düşünür hakkında bilgi verilmektedir. Ders kitabında toplamda 173 bilim insanı ve düşünürün ismi zikredilmektedir. Kitapta verilen bu isimlerin tamamının erkek olması dikkat çekicidir. Nitekim İslam coğrafyasında Meryem el-İcliyye (Meryem el-Usturlabi) gibi kadın bilim insanlarının faaliyetleri literatürde yerini almıştır (Tokuş, 2019, s. 7). Bu kişilerden kimilerinin hayatı ve eserleri ayrıntılı incelenirken kimi isimler de yapmış oldukları etkiler bazında kitapta yerlerini almışlardır. Örneğin kitapta Aristoteles, Platon, Galen, Ptolemaios (Batlamyus), Dioscurides gibi isimlerin hayatları ve eserleri doğrudan incelenmezken bu isimlerin eserlerine yönelik yapılan çeviriler ve düşünce sistemlerine yönelik görüşler üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Farabi, İbn Sina, Nasîrüddin et-Tûsî, el Hârizmî, Zahravî gibi isimlerin çalışmaları ve düşünce yapıları daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı incelendiğinde bilim dalları ve bu alanlarda yapılan çalışmalar haricinde İslam biliminin gelişmesinde katkı sağlayan mekânlar ile ilgili bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu mekânlardan en önemlileri medreseler, rasathaneler ve Beytü'l Hikme'dir.

Ders kitabı içerisinde medreselerden çokça söz edilmektedir. Medreselerin kuruluşu ve önemi ayrı bir başlık altında incelenirken kitap içerisinde Nizamiye Medreseleri, Kurtuba Medresesi, El-Mustansiriye Medresesi, Semerkant Medresesi, Sahn-ı Seman Medresesi, Süleymaniye Tıp Medresesi, Sinan Ağa Medresesi hakkında bilgilere ve görsellere yer verilmiştir. Ders kitabında medrese konusunda özellikle işlevi üzerinde durulurken medrese sisteminin bozulması ve bu durumun İslam bilimine etkisi incelenmemiştir.

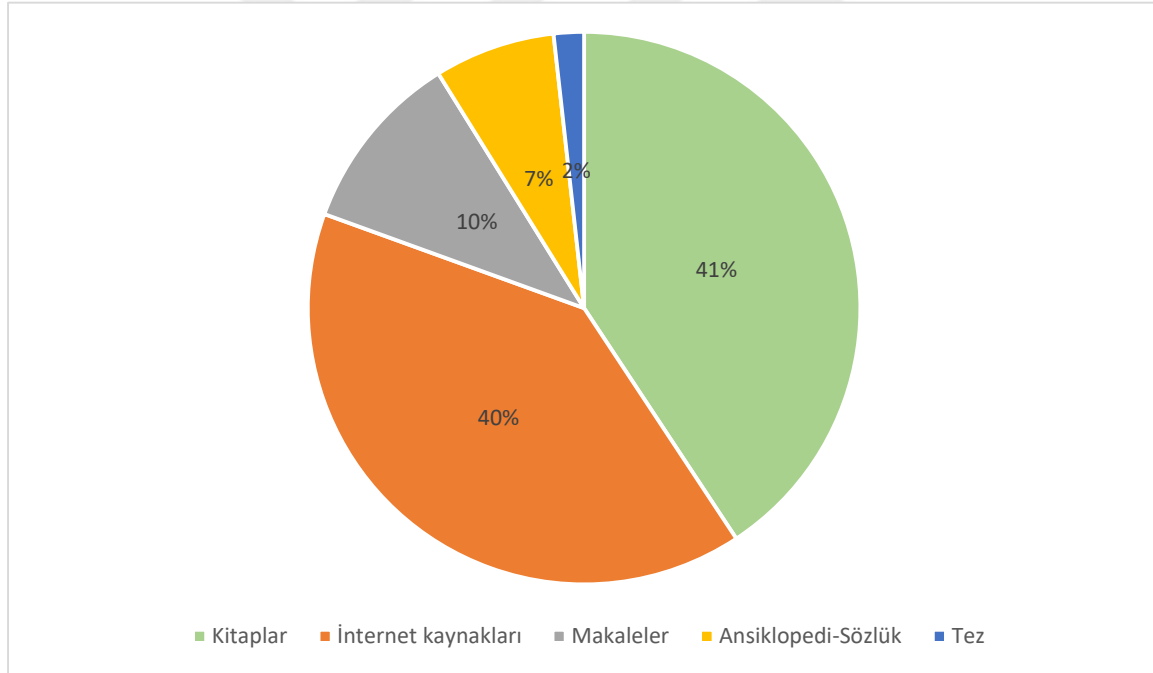
İslam Bilim Tarihi ders kitabında bahsedilen ve İslam biliminin gelişmesinde önemli katkıları bulunan mekânlardan bir diğeri rasathanelerdir. Ders kitabı içerisinde rasathanelerin işlevlerinden ve öneminden sıkça söz edilirken Şemmâsiye, Bağdat, Merâğa,

Kasiyun gibi rasathaneler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Rasathaneler ile ilgili anlatım görseller ve etkinlik soruları ile desteklenmiştir.

Ders kitabında üzerinde durulan noktalardan biri Beytü'l Hikme'dir. İslam Bilim Tarihi ders kitabında Beytü'l Hikme'den bilim merkezi olarak söz edilirken özellikle burada yapılan tercüme faaliyetleri ve Beytü'l Hikme'nin sonradan açılan kurumlara örnek oluşu üzerinde durulmuştur. Beytü'l Hikme ile ilgili anlatım metin içerisinde yer alan görseller ve özellikle ünite sonu ölçme değerlendirme soruları ile desteklenmiştir.

4.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın ikinci alt probleminde ders kitabında kullanılan kaynaklar incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi ders kitabında pek çok farklı kaynaktan yararlanılmış olduğu görülmektedir. Ders kitabında kullanılan kaynakların dağılımı aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan kaynakların türlere göre dağılımı. Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 1'de verildiği üzere İslam Bilim Tarihi ders kitabında pek çok farklı kaynağın kullanılmış olduğu görülmektedir. Kullanılan kaynaklara baktığımız zaman toplam 113 kaynaktan yararlanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde en çok kitaplardan yararlanılmıştır. Ders kitabının kaynaklar bölümünde toplam 46 kitap ismi belirtilmiştir.

Kitaplar içerisinde hem tek yazarlı kitaplardan hem de editörlü kitaplardan faydalanılmış olduğu görülmektedir.

Ders kitabında kullanılan kaynaklara yönelik olarak en çok tercih edilen türlerden ikincisi internet kaynakları olmuştur. İslam Bilim Tarihi ders kitabının kaynaklar bölümünde toplam 45 adet internet kaynağı belirtilmiştir. Bunun yanında internet kaynakları bölümünde yer alan ve linki verilen pek çok kaynağa erişim sağlanamamaktadır. Kitabın yazılmış olduğu tarihte verilen bu linklere muhtemelen erişim mümkün iken 2022 yılı itibariyle erişim mümkün görülmemektedir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yararlanılan kaynaklarda tercih edilen üçüncü kategori makalelerdir. Ders kitabında makaleler ile ilgili kaynaklar “Dergi Kaynakçası” başlığı altında verilse de esas kaynakça kısmında iki makalenin adının geçtiği görülmektedir. Bu doğrultuda İslam Bilim Tarihi ders kitabında toplam 12 makaleden yararlanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ders kitabında kullanılan makaleler farklı dergilerde ve çeşitli zamanlarda yayınlanmış olan makalelerdir. Kitapta kullanılan makalelerin farklı alanlarda faaliyet gösteren dergilerden seçildiği anlaşılmaktadır. Örneğin bir yandan tıp alanıyla ilgilenen bir dergide yayınlanan makale kaynak gösterilirken diğer yandan bir tarih dergisinde yayınlanan makale kaynak olarak gösterilmiştir. Ders kitabı yazımında farklı alanlarda kaleme alınan eserlerden yararlanılması dikkat çekicidir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yararlanılmış olan kaynaklara dair dördüncü kategori ansiklopediler ve sözlüklerdir. Bu grup altında toplam 8 kaynaktan yararlanılmıştır. Ders kitabında yararlanılmış olan bu 8 kaynaktan 3 tanesi sözlük iken 5 tanesi ise ansiklopedi maddesi şeklindedir. Ansiklopedi maddelerinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi tercih edilirken sözlüklerde farklı içerikte kaynaklar tercih edilmiştir.

Son olarak İslam Bilim Tarihi ders kitabında tezlerden yararlanılmıştır. Bu kategori altında ders kitabında sadece 2 kaynağın yer aldığı anlaşılmaktadır. Ders kitabında kaynak olarak tercih edilen tezlerden biri 2015 tarihli yayınlanmamış Türkçe bir yüksek lisans tezi iken tercih edilen ikinci tez 1910 tarihli Almanca bir doktora tezidir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan kaynaklar incelendiğinde çoğunlukla ikinci elden kaynakların tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Ders kitabında yararlanılmış olan 113 kaynaktan sadece 6 tanesinin birinci elden kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Bu

doğrultuda ders kitabı içerisinde birinci elden kaynak kullanımının önemine değinildiği düşünüldüğünde ders kitabı yazımında birinci elden kaynak kullanımının sınırlı olması dikkat çekicidir.

Ders kitabında kaynakça kısmında eserlerin künyesi verilirken bazı hataların olduğu görülmektedir. Özellikle ansiklopediden alınmış olan kaynakların künyelerinin yazım tarzının farklı oldu görülmektedir. Aşağıda verilen Şekil 2 bu duruma örnek niteliğindedir.

Şekil 2. Kaynak yazımında yapılan hataya yönelik örnek görsel (s. 43). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 2’de ok işaretleri ile gösterilen kısımdan anlaşılacağı üzere ansiklopedi maddelerinin künyesi verilirken farklı yazım tarzları kullanılmıştır. Birinde cilt sayısı ansiklopedi maddesinden sonra verilirken diğerinde ansiklopedinin isminden sonra verilmektedir. Yine ansiklopedi maddelerinin künyelerinde yapılan yanlışlıklara Şekil 3’te gösterilen bir başka örnekte de kaynak olarak gösterilen eserin tarihinin yazılmadığı anlaşılmaktadır.

- Özdemir, C. (2014). *Amasya Darüşşifası ve Cerrah Sabuncuoğlu Şerefeddin*, Amasya: Amasya Valiliği Yay.
- Rosenthal, F. (2007), *Knowledge Triumphant. The Concept of Knowledge in Medieval*, Leiden-Boston; Brill
- Salim, A. Rasathane mad. Cilt 34, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara:TDV Yayınları.
- Serinsu, A.N. (Editör),(2009) *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Meb Yayınları
- Sevim, T. (1972). Al Urdi'nin "*Risalet-ün Fi Keyfiyet-İl-Ersad*" Adlı Makalesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Şekil 2. Kaynak yazımında yapılan hataya yönelik örnek görsel (s. 144). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabının kaynakça kısmında verilen künyelerde yazar isimleri ile ilgili de aksaklıklar görülmektedir. Şekil 2’de de görünen ilk kaynağın yazar isminin yazımında da bir hata göze çarpmaktadır. Bu maddenin yazarı “Agil Şirinov” olarak geçmekte ve kaynak gösterilirken “Şirinov, A.” şeklinde gösterilmesi gerekmektedir. Şekil 2’de görüldüğü üzere yazarın ismi baş kısımda yer almıştır. Aynı hata bir başka kaynakta da göze çarpmaktadır. Şekil 4’te görüldüğü üzere Sevim Tekeli, Melek Dosay, ve Yavuz Unat tarafından kaleme alınmış olan eserin künyesinde soyadları yerine yazarların adları belirtilmiştir.

- Serinsu, A.N. (Editör),(2009) *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Meb Yayınları
- Sevim, T. (1972). Al Urdi'nin "*Risalet-ün Fi Keyfiyet-İl-Ersad*" Adlı Makalesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sevim, T. (2007). *Bilim Taribine Giriş*, İstanbul: Nobel Yay.
- Sevim, T. Melek, D. Yavuz, U. (2002). *El-Câmi' Beyne'l-'İlm Ve'l-'Amel En-Nâfi' Fi Eş-Şinaâ'ti'l-Hiyel*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sevinç, Z. (2014). *Uluğ Bey*, İstanbul: Belge Yay.
- Sezgin, F. (2007). *İslam'da Bilim ve Teknik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Sezgin, F. (2009). *İslam Uygarlığında Astronomi Coğrafya ve Denizcilik*, İstanbul: Boyut Yay.
- Sezgin, F. (2014). *Tanınmayan Büyük Çağ*, İstanbul: Timaş Yay.

Şekil 3. Ders kitabında verilen kaynak kısmında isimlerin yazılışında yapılan hatalara dair görsel (s. 144). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Ders kitabının kaynakça kısmında verilen dergilerden alınmış olan kaynaklar ile ilgili bazı hataların olduğu anlaşılmaktadır. Bazı dergilerden alınan eserlerde tarih yer almazken bir kaynakta ise yazar bilgileri, derginin yayın yılı eser adı yazılmayarak sadece derginin adı yazılmıştır. Bunun yanında dergilerin isimlerinin yazımında da bazı aksaklıklar göze çarpmaktadır. Dergilerden alınan kaynakların dışında özellikle çeviri kitaplarla ilgili de hataların yapılmış olduğu anlaşılmaktadır (EK 2).

Yazılan eserlerde kaynak yazımının standart olması önem arz etmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman İslam Bilim Tarihi ders kitabının kaynakça kısmının yazımında baskı ile

alakalı olabileceği düşünölen hataların ilerleyen baskılarda düzeltilmesi temenni edilmektedir.

4.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın üçüncü alt probleminde ders kitabında kullanılan üslup ve içeriğın öğrenci düzeyine uygunluğu incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi ders kitabında bilimsel ve akıcı bir anlatımın olduğu söylenebilir. Bunun yanında konunun içeriğine göre metin içerisinde kimi sayfalarda yoğun bir anlatımın tercih edilmesi içeriğın yalınlığını bozmaktadır. Bu anlatım tarzı öğrenci düzeyi açısından olumsuzluklara neden olabilecek niteliktedir.

Sâbit b. Kurre İslam medeniyet tarihinin önemli matematikçilerinden biridir. İyi hazırlanmış ve zor bir eser olarak bilinen Kitab el-Mutayat (Veriler Kitabı) adlı geometri kitabı Orta Çağ'da Batı'da tanınmaktadır. Sâbit b. Kurre sadece astronomide değil matematikte de mükemmel işler başarmıştır. Cebiri geometriye uygulayan ilk kişidir. Pythagoras (Pisagor) Teoremi'ni her tür üçgen için genelleştirmiştir. Sâbit b. Kurre, parabollerin kare ve küplerini almaya dair yazdığı her iki kitabında sonsuz küçükler hesabını kullanmıştır. Parabolün karesini alması integralin $\int a\sqrt{px} dx$ hesaplamasıyla örtüşmektedir. O, böylece unutulmaya yüz tutmuş integral toplama hesaplama yöntemini ustalıkla yeniden canlandırmıştır. Bu yöntemin yardımıyla x^n gücünün bir integralini ilk kez kesirli bir üs için hesaplamıştır.

49 | İslam Bilim Geleneğinin Oluşması (IX-X. Yüzyıl)

Şekil 4. İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan üsluba yönelik örnek (s. 49). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 5'te görüldüğü üzere Sâbit b. Kurre tarafında yapılmış olan bazı hesaplamalardan söz edilmektedir. Bu metnin anlaşılması hem öğretmen hem de öğrenci açısından zordur. Nitekim İslam Bilim Tarihi dersi 9. sınıftan 12. sınıfa kadar farklı kademelerde ve lise türü ya da alan fark etmeksizin okutulması planlanan bir derstir. Bu doğrultuda öğrencilerin hiç duymamış oldukları ya da işlememiş oldukları konulara yönelik bir anlatımın yapılması metnin anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır. Şekil 5'te görüldüğü gibi özellikle bilim insanların yapmış oldukları çalışmaların ayrıntılarına girilmesi ve bilim dalına yönelik terimlerin metin içerisinde yoğun olarak kullanılması içeriğın yalınlığına gölge düşürmektedir.

Ders kitabı içerisinde çeşitli sayfalarda bilim tarihi başlığı ile bağdaştırılması zor olan bazı unsurlara yer verilmiştir. Örneğın sayfa 25'te "Şiir ve Filolojinin Arapçaya Katkıları" başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Filoloji bir bilim olmakla birlikte İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde şiirden ya da dilden bahsetmek uygun görünmektedir. Yine sayfa 30'da fabl,

masal gibi unsurlardan söz edilmekte ve bunlara yönelik yarım sayfa bilgi verilmektedir (EK 3).

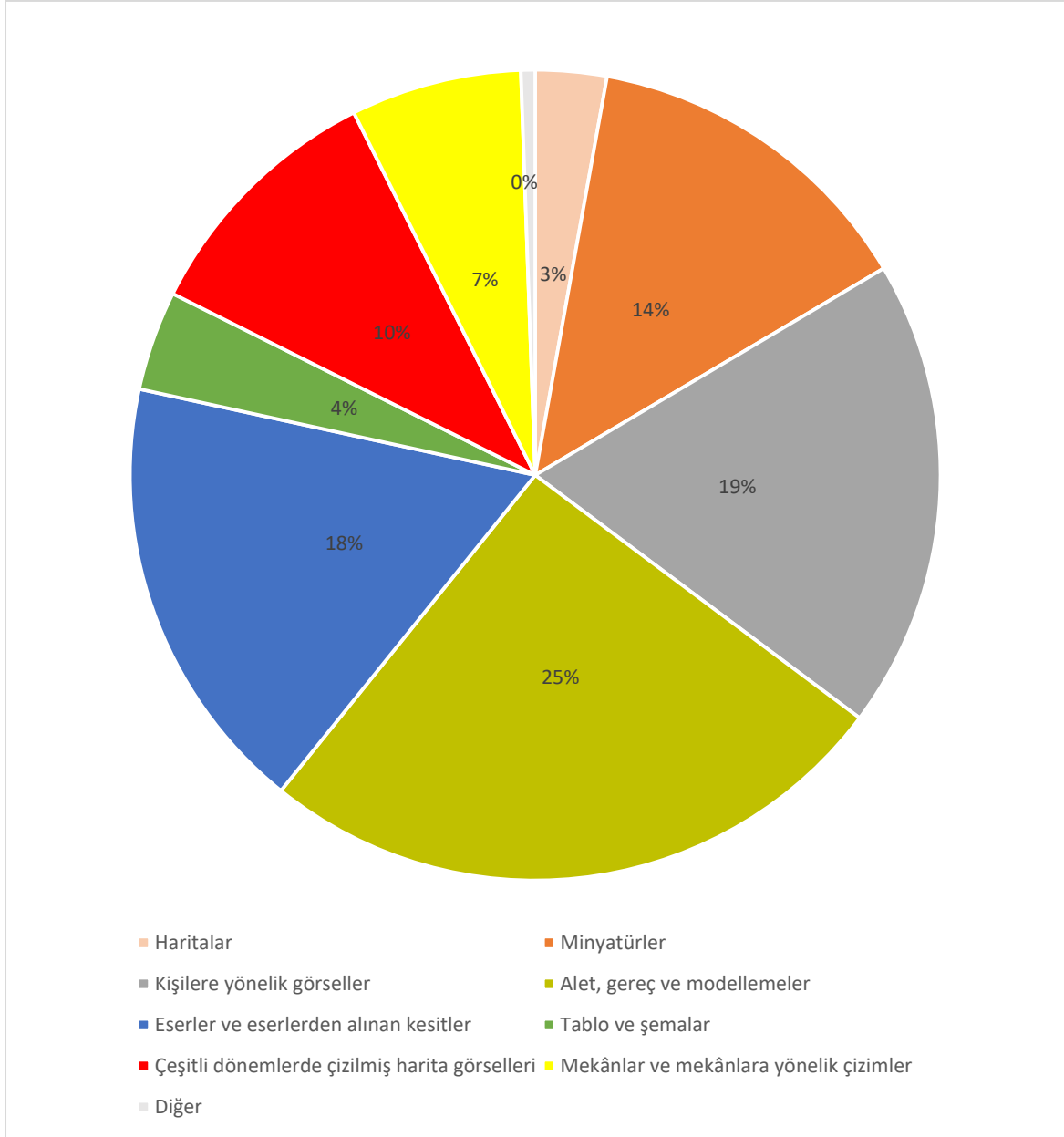
İslam Bilim Tarihi ders kitabı içeriğinde bazı noktalarda tekrara düşüldüğü görülmektedir. Örneğin sayfa 29’da Müslümanların kible yönü tayini, namaz vakitlerinin tespiti gibi konularda faydalanmak üzere astronomi alanında çeviriler yaptığından söz edilirken sayfa 31’de de aynı konu üzerinde durulmuştur. Yine sayfa 33’te usturlap ve işlevi ile ilgili açıklama yapılırken farklı sayfalarda da usturlabın işlevi üzerinde durularak tekrara düşülmüştür. Metnin akıcılığına sağlamak adına içeriğin sunumunda tekrara düşmekten kaçınılması önem arz etmektedir.

Ders kitabı içerisinde kimi sayfalarda yazım farklılıklarının ve hatalarının olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin sayfa 17’de aynı paragraf içerisinde bir bilim insanından söz edilirken hem “İbn Ebû Useybia” hem de “İbn Ebî Useybia” şeklinde yazılmıştır. Bu gibi yazım farklılıklarının önüne geçilerek bir standart yazım tarzı oluşturulmalıdır. Yine İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde farklı sayfalarda yazım hatalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Sayfa 61’de “katarak” şeklinde yanlış bir yazımda bulunulmuştur. Bunun yanında ünite kapak sayfalarında başlıklarının yazımında da yanlışlıklar göze çarpmaktadır. Ders kitabı içerisinde 4. ünite ile 5. ünite de yer alan konu başlıkları aynıdır. Verilen başlıklar 4. ünite ile ilgili olmakla birlikte 5. ünite de aynıları yazılmıştır (EK 4).

İslam Bilim Tarihi ders kitabında içeriğin öğrenci düzeyinin üzerinde olduğu söylenebilir. Nitekim aynı sayfada farklı birçok bilim insanında söz edilmesi ve bu bilim insanlarının çalışmalarına yönelik terimlerle yüklü yoğun bir anlatımın yapılması içeriği öğrenci düzeyinin üstüne taşımaktadır.

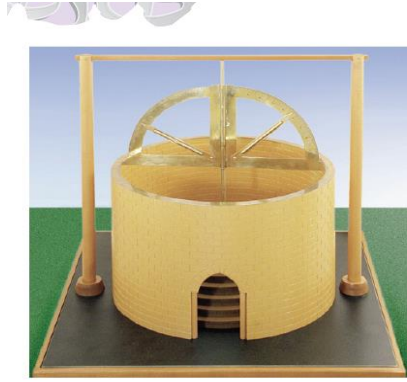
4.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın dördüncü alt probleminde ders kitabında kullanılan görseller incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi ders kitabında pek çok görselin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ders kitabı içerisinde toplam 175 adet görsel kullanılmıştır. Bunun yanında ders kitabında 11 adet ünite kapak görseli ve 29 adet ünite alt başlığına yönelik görsel yer almaktadır. Ders kitabında kapak görselleri ve ünite alt başlık görselleri haricinde kullanılan görsellerin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Şekil 5. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan görsellerin dağılımı. Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 6’da görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan görsellerin içinde en çok aletler ve modellemelerle ilgili görseller tercih edilmiştir. Ders kitabı içerisinde alet ve modellemelerle alakalı toplam 45 görsele yer verilmiş olup 1. ünite haricinde diğer tüm ünitelerde bu kategoriye uygun görsellere yer verilmiştir. Bu kategori altında usturlap, imbik, ekvatoryum, areometre, çift kadranlı alet, mumlu saat gibi görsellere yer verilmiştir (Şekil 7).

Görsel 8.3
Çift kadranlı alet

Görsel 8.4
Mükemmel alet

Şekil 6. Alet, gereç ve modellemeler ile ilgili örnek görsel (s. 94). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde kullanılan görsellerde en çok tercih edilen ikinci grup kişilere yönelik görsellerdir. Bu kategori ile ilgili ders kitabı içerisinde toplamda 33 görsel kullanılmıştır. Kişilere yönelik görsellere 2., 5., 6. ve 8. üniteler haricindeki tüm ünitelerde yer verilmiştir. Bu kategori içerisinde Jacobus Golius, Aydın Sayılı, Fuat Sezgin, Ebû Bekir er-Râzî, el-Kindî, el-İdrîsî, Zerkâlî gibi isimlerin görsellerine yer verilmiştir. Bu görsellerden bazıları temsili resim mahiyetindeyken bazı görseller para üzerinde bazı görseller de posta pulu üzerinde (Şekil 8) olacak şekilde görselleştirilmiştir.

Görsel 7.6
Almanya'da basılmış pul
üzerindeki İbni Sîna'nın
temsili resmi

Aristoteles'e ait temel fizik eserleri (*Fizik, Gökler ve Dünya Üzerine, Doğuş ve Çürüyüş Üzerine, Meteoroloji* gibi) ile bilimsel yöntemin tartışılmasına yönelik baş eseri olan *Posterior Analitik*'i çevirmiştir. Tercüme ettiği matematik eserleri arasında, Öklid'in *Öğeler*'i, El Hârizmî'nin *Algebra*'sı (Cebir) ve Üç Kardeşin *Geometrisi* de vardır. Öte yandan el-Kindî'nin felsefe alanındaki risaleleri de bu dönemin diğer önemli çevirileri arasındaydı. Bunların dışında astronomi, astroloji ve tıp alanında da çok sayıda çevirisi mevcuttur.

İslam biliminin Batı'ya aktarılmasında kullanılan üçüncü yol ise İslam dünyasının doğusunu Tebriz, Erzurum, Trabzon üzerinden İstanbul'a; oradan da İtalya'ya, Doğu ve Orta Avrupa'ya bağlıyordu. XIII. yüzyıldan itibaren verimli olmaya başlayan bu yolda İstanbul'a önceden getirilen Aranca bitenler daha sonra eski Yunan bilimlerinin adı altında *Latinceye* çevrilerek

Şekil 7. Kişilere yönelik görseller ile ilgili örnek (s.86). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı incelendiğinde eserler ve eserlerden alınan kesitlerle ilgili görsellerin en çok tercih edilen üçüncü kategori olduğu anlaşılmaktadır. Bu kategoriye yönelik olarak ders kitabında toplam 31 görsel bulunmaktadır. Bu grup içerisinde kitabın içeriği ile bağlantılı şekilde o dönemde yazılmış olan eserlere ve bu eserlerden alınmış olan sayfa örneklerine yer verilmiştir. "Et-Tıbbü'l-Mansûri Süleymaniye Kütüphanesinde

bulunan nüshanın fihristi”, “Es-Sûfî'nin Kitâbü Suveri'l-kevâkibi's-sâbite isimli eserinden Yay Takımyıldızı”, “Ebü'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin ez-Zîcû's-şâmil adlı eserinden iki sayfa”, “İbn Sina'nın Kânûn fi't-tibb adlı eserinin Roma'da yapılan baskısı” gibi isimlendirmelerle ders kitabında yer alan görseller bu kategoriye örnek gösterilebilir (Şekil 9).

Şekil 8. Eserler ve eserlerden alınan kesitler ile ilgili görsel (s. 13). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Ders kitabında tercih edilen dördüncü kategori minyatürlerdir. Minyatür görselleri incelendiğinde ders kitabı içerisinde toplam 24 adet minyatür görselinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Minyatür görselleri 1., 5., 7. ve 9. üniteler haricindeki bütün ünitelerde kullanılmıştır. Bu kategori içerisinde “Pisagor’u öğrencisi ile gösteren minyatür”, “Dioscurides’i adamotu bitkisini öğrencisine verirken gösteren minyatür”, “Abbasilerle Bizanslılar arasında kitap alışverişini gösteren minyatür” gibi farklı isimlerde minyatürlere yer verilmiştir (Şekil 10).

İstanbul'un İslam Bilim ve Sanat Merkezi Hâline Gelişi

XV. yüzyıl, Osmanlı bilim ve kültür tarihi açısından önemli bir dönemdir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde astronomi, matematik ve diğer bilim dallarında nitelikli atılımlar yapılmıştır. Bilime ve bilim insanına değer veren bir hükümdar olan Fatih, dönemin tanınmış bilim insanlarını İstanbul'a davet etmiş, İstanbul'u bilim ve sanat merkezi hâline getirmiştir. İstanbul, o yıllarda dünyanın sayılı bilim ve sanat şehirleri arasında gösterilmiştir.

Ali Kuşçu (1474-1525), Fatih'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiş (Görsel 10.7) ve bilimsel çalışmalarını burada sürdürmüştür. Astronomi, matematik ve diğer akli bilimlerde ön plana çıkan Ali Kuşçu; Eski Mısır, Mezopotomya, Eski Yunan ve Eski Roma'nın ortaya koyduğu bilgilere sahipti. Ayrıca Bağdat, Şam, Kahire, Semerkant, Buhara, Merâga gibi ilim merkezlerinde ortaya çıkan yeni bilgilere de sahip olan Ali Kuşçu, Doğu ile Batı bilimini sentezlemiştir.⁴

Görsel 10.7
Er-Risâletü'l-
Muhammediyye fî'l-
Hisâb (Muhammed'in
hesap risalesi) adlı
eserden Fatih Sultan
Mehmet ve Ali Kuşçu'yu
gösteren bir minyatür

Şekil 9. Minyatürler ile ilgili görsel (s. 119). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Ders kitabında yer alan görsellerin dağılımına göre beşinci olarak çeşitli dönemlerde çizilmiş harita görselleri kategorisi karşımıza çıkmaktadır. Ders kitabında bu kategoriye yönelik olarak toplam 18 görsele yer verilmiştir. Bu kategori içerisinde ders kitabında verilen bilgilerle bağlantılı olarak farklı dönemlerde ve farklı kişiler tarafından çizilmiş haritalara yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan şu görsel başlıkları kategoriye örnek olarak gösterilebilir: “X. yüzyılda Abbasi Halifesi Me'mun zamanında hazırlanmış dünya haritası”, “İdrîsî'nin yapmış olduğu harita”, “Albrecht Dürer'in Kuseyr Amra Sarayı'nın gökyüzü haritası çizimi” (Şekil 11).

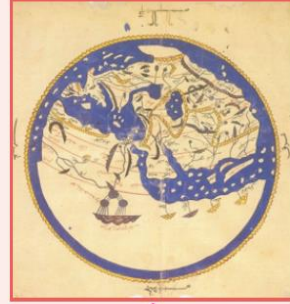

Aşağıda verilen soruları görselleri inceleyerek cevaplayınız.

Görsel 7.9

X. yüzyılda Abbasi Halifesi Me'mun zamanında hazırlanmış dünya haritası

Görsel 7.10

XII. yüzyılda İdrîsî tarafından hazırlanmış dünya haritası

Şekil 10. Çeşitli dönemlerde çizilmiş harita görselleri ile ilgili görsel (s. 88). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan görsellerle ilgili altıncı sırada yer alan kategori mekânlar ve mekânlara yönelik çizimler kategorisidir. Bu kategoriye yönelik olarak toplam 12 görsele yer verilmiştir. Sözü edilen kategori içerisinde çeşitli dönemlerde var olan

mekânlara dair çizimler ile günümüze kadar varlığını sürdürmüş mekânların görselleri kullanılmıştır. Bu kategoriye yönelik olarak “Halife el-Me'mun Dönemi'nde Bağdat (temsili resim)”, “Beytü'l Hikme'yi gösteren bir çizim”, “ El-Ezher Üniversitesi (temsili resim)”, “İnce Minareli Medrese, Konya” başlıklı görseller örnek gösterilebilir (Şekil 12).

Görsel 10.2
Beyt'ül Hikme'de bilimsel
çalışma yapan bilim
insanları. (temsili resim)

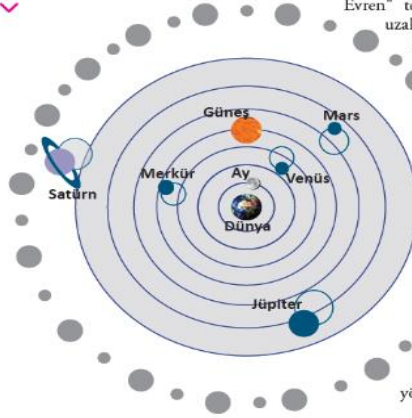
asabiyetlerini korumak için yapılması gerekli işlerle ilgilenmezler. Oyle ki bu onlarda artık yeni bir tür ahlak ve tabiat hâline gelir. Birbirini takip eden kuşaklarla birlikte asabiyetleri, cesaret ve yiğitlikleri daha da zayıflar ve nihayet içine daldıkları lüks ve sefahatin derecesine göre hükümdarlık (devlet olma) emelleriyle birlikte bu özelliklerinin de yok olup gitmesine seyirci kalırlar. Evet, lüks ve sefahat içinde yaşamak üstünlük ve galibiyeti sağlayacak olan asabiyeti ortadan kaldırır. Asabiyet yok olunca da bir kabile, ulaşmak istediği hedeflere ulaşamaması bir yana, kendisini korumaktan da aciz kalır ve başkaları onu kendisine tabi kılar."

İbn Haldûn'a göre asabiyet, herkesin nesebine ve asabiyetine (akraba, soy) olan bağlılığıdır. İnsanın kendi soyundan gelenlere ve yakınlarına şefkat ve bağlılık hissi Allah tarafından kulların kalplerine yerleştirilmiştir. Bu sayede insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma olur.

Şekil 11. Mekânlar ve mekânlarla yönelik çizimler ile ilgili görsel (s. 116). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Görsellere yönelik yedinci kategoride tablo ve şemalar kategorisi yer almaktadır. Bu kategori ile ilgili olarak ders kitabında toplam 6 görsel bulunmaktadır. Ders kitabı içerisinde sayfa 121 ve 122'de yer alan tablolara herhangi bir numaralandırma ve isimlendirme yapılmamış olmakla birlikte söz konusu tablolar bu kategori altında incelenmiştir. Yine sayfa 21'de etkinlik kısmında yer alan şemaya yönelik ders kitabında bir numaralandırma ya da isimlendirmenin yapılmadığı görülmektedir. Bu şema her ne kadar numaralandırılmamış olsa da tablolar ve şemalar kategorisi içerisinde incelenmiştir. Bununla birlikte farklı sayfalarda yer alan etkinliklerde bulunan görseller numaralandırılırken bu görselde numaralandırma yapılmamış olması dikkat çekicidir (EK 5). Bu kategoriye ders kitabında “ Batlamyus'un (MS 150) Yer Merkezli Evren teoremini gösteren çizim”, “Kopernik'in Güneş Merkezli Evren teoremini gösteren çizim” başlıklı görseller örnek verilebilir (Şekil 13).

Çizim 9.1
Batlamyus'un (MS 150)
"Yer Merkezli Evren"
teoremini gösteren çizim

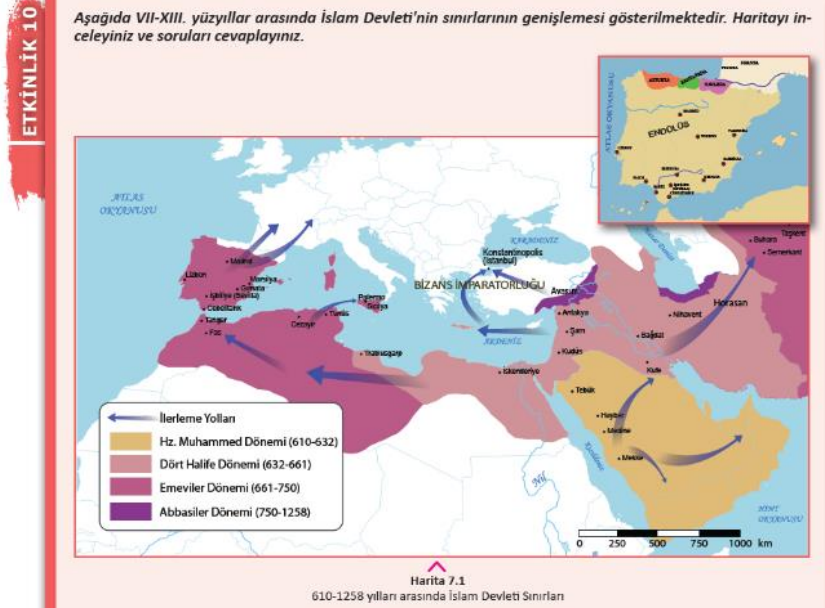
Müslüman astronomların birçoğu, Batlamyus'un teoremini belli ölçülerde benimsemekle beraber yaptıkları gözlemler neticesinde bu teoremi hem fiziksel hem de matematiksel yönden eleştirmiştir. Müslüman astronomlar; "Yer Merkezli Evren" teoreminin, Ay ve Güneş'in Dünya'ya yaklaşıp uzaklaşmasını, bazen hızlı bazen yavaş hareket etmesini, Dünya'nın merkezde, gök cisimlerinin de onun çevresinde muntazam bir şekilde dolanmasını açıklayamadığını görmüştür.

Bu eleştirileri yapanlardan ve teorik astronominin önemli isimlerinden biri de Müslüman Astrolog **İbnü'l-Şâtır**'dir (1304-1376). İbnü'l-Şâtır, Güneş'in Ekvator'a olan eğiminin derecesini yeniden belirlemiştir; Merkür, Ay ve Güneş'in devinimlerini açıklamak için yeni düzenekler öne sürmüştür. Şâtır, gezegen astronomisi üzerine kaleme aldığı, *ez-Zicü'l-cedid* (Yeni Zic) adlı eserinde kendi teori ve bulgularına dayanarak yeni bir astronomi cetveli düzenlemiştir. Şâtır'ın Ay için önermiş olduğu düzenek Kopernik tarafından aynen kullanılmıştır. Bu nedenle İbnü'l-Şâtır birçok yönden Kopernik'in öncüsü sayılmıştır.

104 | 9. ÜNİTE

Şekil 12. Tablo ve şemalar kategorisi ile ilgili görsel (s. 104). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan görseller içerisinde en az tercih edilen kategori haritalardır. Ders kitabı incelendiğinde toplam 5 haritanın kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu kategoriye ait görseller sadece 2., 7. ve 9. ünitelerde kullanılmıştır (Şekil 14).

Şekil 13. Haritalar kategorisi ile ilgili görsel (s. 80). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Yukarıda verilen kategorilerin dışında “diğer” adıyla bir kategori daha bulunmaktadır. İslam Bilim Tarihi ders kitabında bu gruba dâhil sadece 1 görsel bulunmaktadır. Bu görsel diğer görsellerle benzerlik göstermediği için ayrı bir kategori olarak verilmiştir (Şekil 15).

ecinen öneşimlerine yeni ilaçlar üretilmiştir. Bu dönemde ilaç yapımında kullanılan bitkilerden en önemlisi Arap zambıdır (Görsel 8.6). Göz hastalıklarına iyi geldiği bilinen bu bitkiden elde edilen zamb yumurta ile karıştırılarak yaraların tedavisinde kullanılmıştır. Mesane, böbrek, karaciğer ve dalak yaralarının tedavisinde kullanılan anasondan gaz giderici ve ağrı kesici olarak da faydalanılmıştır. Uykusuzluğun tedavisinde menekşe yağı ve safrandan yararlanılmıştır.

Cüzzam hastalığı için menekşe yağı gibi ağrı kesici özelliği olan bazı bitkisel yağlar kullanılmış; veba için de kafur bitkisinin antiseptik, kan toplayıcı ve ağrı giderici özelliklerinden faydalanılmıştır. Sandal, papatya, bakla, fındık, safran, nilüfer, sumak, biber, zeytin, amber, hatmi, çam gibi birçok bitki türü bu dönemde ilaç yapımında kullanılmıştır.

Görsel 8.6
Arap zambı

Şekil 14. Diğer kategorisinde yer alan görsel (s. 95). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Ders kitabında üniteler içerisinde yer alan görseller numaralandırılmış ve görsellerle alakalı açıklamalar yapılmıştır. Fakat bazı görsellerde görselin açıklanmasından ziyade genel cümleler kullanıldığı görülmektedir. Örneğin aynı sayfa içerisinde yer alan Görsel 5.12 ile Görsel 5.13'ün açıklama kısımları farklıdır. Görsel 5.13'te “Zahravî'nin "Kitâbü't-Tasrîf" adlı eserinden ameliyatta kullandığı aletlerin tasviri” şeklinde görsele yönelik bir açıklama yapılırken Görsel 5.12'de “El-Mevsîlî tarihte ilk katarak ameliyatını yapan kişidir.” şeklinde görseli doğrudan açıklamayan genel bir cümle kullanılmıştır. Kitabın genelinde görsellerin açıklama kısmında, görselin açıklanmasına yönelik bir anlatım bulunurken bazı yerlerde görsel açıklamasından ziyade genel cümlelerin kullanılması dikkat çekicidir (EK 6).

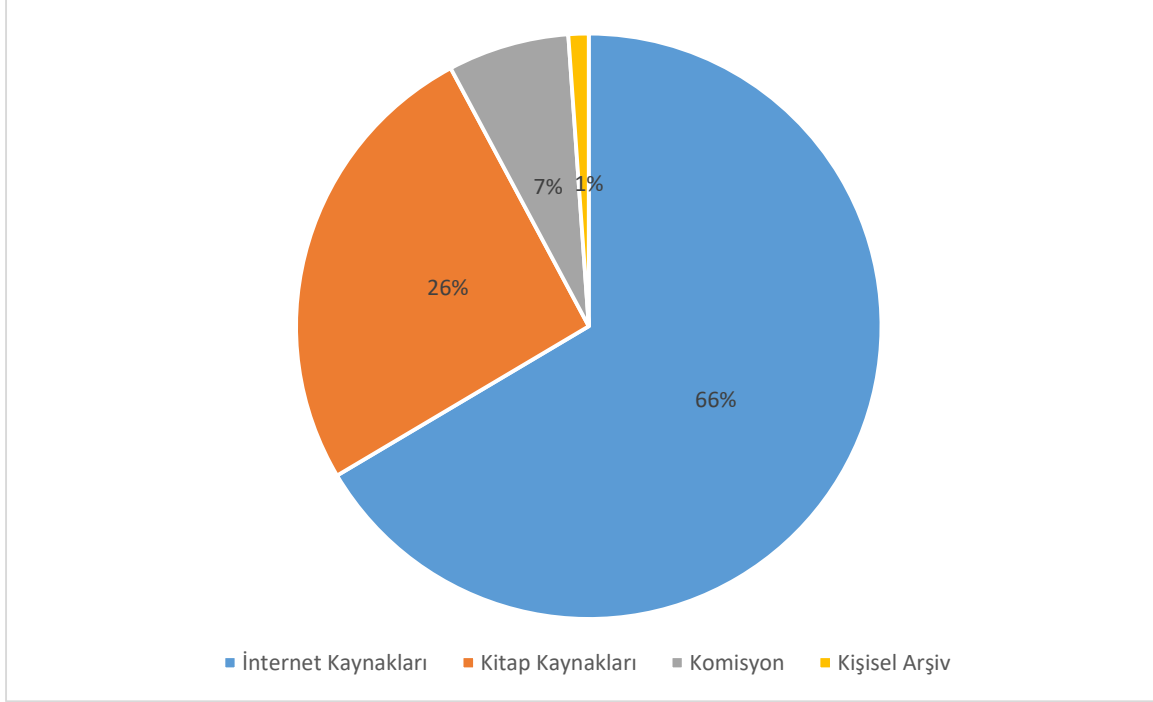
İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan görseller ile ilgili dikkat çekici bir diğer nokta ünite kapak sayfalarında kullanılan görsellerdir. Ünite kapak sayfalarında yer alan bu görsellerin 11 adet olduğu görülmekle beraber görsellerin ne olduğu ile alakalı herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu durum görsellerin anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Bununla birlikte kitabın sonunda yer alan görsel kaynakça bölümünde ünite kapak sayfasında yer alan görsellerin kaynakları gösterilmiştir (EK 7).

Ders kitabında yer alan görseller ile ilgili bir diğer önemli nokta konu başlıklarında yer alan görsellerdir. Bu görsellerden kitapta toplam 29 adet bulunmaktadır. Ünite alt başlıklarında kullanılan bu görsellere yönelik numaralandırma ya da adlandırma yapılmamıştır. Bu görsellere yönelik olarak kaynakça kısmında da bilgi verilmemiştir. Ders kitabında yer alan öğelerin açık, anlaşılır ve kaynağına ulaşılabilir olması önem arz etmektedir. Bu noktada 29 görsel hakkında bilgiye ulaşılabilmesi dikkat çekicidir (EK 8).

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan görseller metin içeriği ile uyumu açısından incelendiğinde genel manada uyumlu olduğu söylenebilir. Fakat bazı noktalarda bu uyum durumunun dışı çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin 2. ünite de sayfa 24'te “Bu kayıtların Arapçaya çevrilmesi ile önceleri yalnızca din dili olarak kullanılan Arapça, bilim dili olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Görsel 2.4)” ibaresi yer almaktadır. Metin içerisinde yer alan Görsel 2.4'e baktığımız zaman “El Haşa'ış'ten (Materia Medica), baldan ilaç yapan hekim minyatürü” karşımıza çıkmaktadır. Metin içerisinde Arapçanın bilim dili olmasından söz edilirken kullanılan hekim minyatürü içeriğe uygun görünmemektedir (EK 9).

3. ünite de benzer bir durum söz konusudur. 36. sayfanın son paragrafında “Erken Abbasiler Dönemi'nde eczacılık ve botanikle ilgili çeşitli kitaplar yazılmaya başlanmıştır (Görsel 3.14, Görsel 3.15).” ifadesi yer almaktadır. Bu görseller Dioscurides ve eseri Materia Medica ile ilgilidir. Metinde Erken Abbasi döneminde eczacılık ve botanik alanında yeni kitapların yazıldığından söz edilirken görselde Materia Medica'dan bir kesitin yer alması dikkat çekicidir. Nitekim Materia Medica'nın yazarı olan Pedanios Dioscorides, 1. yüzyılda yaşamış bir hekimdir (Kavalalı, 2011, s. 35) ve Erken Abbasi döneminden çok daha önce yaşamıştır. Her ne kadar eseri Materia Medica Abbasi döneminde tercüme edilmiş olsa da bu eser ve yazarın doğrudan örnek olarak gösterilmesi uygun görünmemektedir (EK 9). Bunun yanında kitap içerisinde Materia Medica'dan alındığı bildirilen görsellerin “El Haşa'ış'ten (Materia Medica)” şeklinde gösterilmesi daha uygundur. Nitekim ders kitabında Materia Medica'nın tercümesi olan El Haşa'ış'ten yararlanılmaktadır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan görsellerin kaynakçası incelendiğinde toplam 179 kaynağın verilmiş olduğu görülmektedir. Görsel kaynakça kısmında verilen kaynakların kaynağın türüne göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Şekil 15. İslam Bilim Tarihi ders kitabındaki görsel kaynakçada yer alan kaynakların türlerine göre dağılımı. Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 16'da görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi ders kitabında yararlanılan görsellerde en fazla internet kaynakları kullanılmıştır. İnternet kaynaklarının ardından en çok tercih edilen tür kitap kaynakları olurken üçüncü olarak komisyon tarafından oluşturulan görseller tercih edilmiştir. Bunun yanında en az kişisel arşivler ile ilgili kaynakların tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Görsel kaynakça kısmında verilen bazı kaynaklara ulaşamadığı görülmektedir. 1. ünite toplam 4 kaynağı erişim sağlayamamıştır. Bu kaynaklar: Görsel 1.1, Görsel 1.5, Görsel 1.6 ve Görsel 1.10 şeklinde sıralanabilir. 2. ünite ise kapak görseline erişim sağlayamamaktadır. Kapak görselinin kaynakçasında yer alan sitede kitapta verilmiş olan ID numarası ile herhangi bir görsele erişilememiştir.

3. ünite kapak sayfasında kullanılan görsele erişim sağlayamamaktadır. Bunun yanında Görsel 3.2 ile ilgili verilen kaynağa erişim sağlanmakla birlikte internet sitesinde ders kitabında kullanılan görsel bulunmamaktadır. Görsel 3.9, Görsel 3.11 ve Görsel 3.20 ile ilgili verilen kaynaklara ulaşamamıştır. Yine Görsel 3.12 ve Görsel 3.18 ile ilgili kaynak olarak verilen internet sitesine erişim sağlanmış fakat sitede ders kitabında kullanılan görsele rastlanmamıştır.

4. ünite de toplam 4 kaynağa erişim sağlanamamıştır. Bu kaynaklar, Görsel 4.5, 4.13, 4.14 ve Görsel 4.16 şeklinde sıralanabilir. Yine 5. ünite de Görsel 5.2, 5.4, 5.5, 5.10 ve Görsel 5.15 erişim sağlanamayan görsellerdir. 6. ünite de Görsel 6.3 ve Görsel 6.10'a erişim sağlanamazken Görsel 6.9, 6.13 ve Görsel 6.14'e görsel kaynakça kısmında verilen linkte yazım hatası olduğu için erişim sağlanamamıştır (EK 10). Bu link tarihle bitişik şekilde yazıldığı için linke erişim sağlanamamış fakat arama motoruna verilen linkin esas hali yazıldığında kaynağa erişilebilmiştir.

7. ünite de Görsel 7.1, 7.2, 7.5 ve Görsel 7.7 olmak üzere toplam 4 kaynağa erişim sağlanamamıştır. 8. ünite de ise Görsel 8.1 ve Görsel 8.6'da verilmiş olan linklere erişim sağlanmış fakat açılan sayfada kitapta kullanılan görsellere denk gelinmemiştir. 9. ünite de de aynı durumla karşılaşmış Görsel 9.9 ve Görsel 9.10'da verilen linkle kitapta kullanılan görseller uyuşmamıştır. Bunun yanında aynı ünite de Görsel 9.5'e de erişim sağlanamamıştır.

10. ünite de kapak sayfası, Görsel 10.2, 10.3 ve Görsel 10.6 erişim sağlanamayan görsellerdir. Yine aynı ünite de Görsel 10.8 ve Görsel 10.9 ile ilgili verilen link ile kitaptaki görsellerin uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Son ünite olan 11. ünite de Görsel 11.1, 11.2, 11.4, 11.5 ve Görsel 11.8'e erişim sağlanamamıştır. Bununla birlikte Görsel 11.6 ile ilgili verilen kaynak ile kitapta verilen görselin uyuşmadığı görülmüştür.

Yukarıda sözü edildiği üzere İslam Bilim Tarihi ders kitabında kullanılan bazı görsellerin kaynağına erişim sağlanamamıştır. 2022 yılı itibariyle bu kaynaklara erişim sağlanamazken kitabın yazıldığı tarihlerde muhtemelen bu kaynaklara erişimde sıkıntı yaşanmamıştır. Nitekim görsel kaynakça kısmında verilen linklerin yanında yer alan erişim tarihleri 2018 ile 2019 yılları arasında değişiklik göstermektedir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan görsellerle ilgili yukarıda belirtilen hususların dışında kitabın görsel açısından oldukça zengin olduğu söylenebilir. Hemen her sayfada görsellere yer verilirken kitapta yer alan görsellerin türlerinin de farklı mahiyette olması kayda değerdir.

4.5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın beşinci alt probleminde ders kitabında ünite içerisinde yer alan hazırlık soruları, okuma parçaları, etkinlik soruları ve ünite sonu sorularının içerik ile uyumu incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde konu anlatımı haricinde pek çok farklı bölümün yer

aldığı anlaşılmaktadır. Ders kitabı içerisinde hazırlık soruları, etkinlik, biliyor muydunuz, bağlantı kurma, karekod, bilgi, sıra sizde, yorumlayınız, araştırınız, uygulama ve ünite soruları gibi konu anlatımı haricinde kalan toplam 11 bölüm mevcuttur. Bu bölümlerin ders kitabının ilk sayfalarında yer alan kitap tanıtım bölümünde açıklanmadığı görülmüştür. Bu bölümlerin ünitelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 14

İslam Bilim Tarihi Ders Kitabında Konu Anlatımı Haricindeki Bölümlerin Ünitelere Göre Dağılımı

Üniteler	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bölümler											
Hazırlık Soruları	2	3	2	2	3	2	2	4	5	2	3
Etkinlik	2	2	3	2	-	-	3	2	1	2	1
Biliyor muydunuz?	1	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-
Bağlantı kurma	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Karekodlar	1	-	2	4	4	3	1	3	4	-	-
Bilgi	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
Sıra sizde	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Yorumlayınız	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
Araştırınız	-	-	2	2	2	1	1	1	-	-	-
Uygulama	-	1	1	-	2	-	-	2	-	-	-
Ölçme ve değerlendirme	8	8	9	9	14	14	11	9	8	9	8
Toplam	14	11	18	17	27	19	17	17	16	11	9

Kaynak: Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 14'te görüldüğü üzere konu anlatımı haricindeki bölümler her üniteye en az bir tanesi olacak şekilde kullanılmış fakat ünitelere dengeli dağılmamıştır. Bu bölümler içerisinde hazırlık soruları her ünitenin başında ve ölçme ve değerlendirme bölümü her ünitenin sonunda verilirken etkinlik bölümü ise 5. ve 6. ünite haricinde her üniteye yer almıştır. Etkinlik bölümünden sonra ders kitabı içerisinde en çok tercih edilen bölüm karekodlardır. Ders kitabında yer alan bu bölümler içerisinde bağlantı kurma ve sıra sizde en az tercih edilen bölümler olmuştur.

Tablo 15 incelendiğinde konu haricindeki bölümlerin en fazla 5. üniteye tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Bunun yanında 10. ve 11. üniteler özellikle farklı türde bölümlerin kullanılması bakımından kısıtlı kalmışlardır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde her ünitenin başında hazırlık soruları bulunmaktadır. Kitabın genelinde toplam 30 soru yer almaktadır. Her üniteye en az iki hazırlık sorusu yer alırken bu soruların metin içeriği ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan ve yukarıda sözü edilen bölümlerin metin içeriği ile uyumuna baktığımız zaman genel olarak iki tarafın doğru orantıda ilerlemiş olduğunu görülmektedir. Bununla birlikte bazı noktalarda metin içeriği ile verilen bölümlerin uyuşmaması dikkat çekmektedir.

ETKİNLİK 1

Aşağıda Müslüman bilim insanlarının yaptığı bazı bilimsel çalışmalar ile Batılı bilim insanlarının yaptığı çalışmalar tarihleri ile beraber verilmiştir. Verilenlere göre aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- İbni Firnas (?-808), Wright Kardeşlerden yaklaşık 1000 yıl önce ilk uçuş denemesini başarıyla gerçekleştirmiştir.
- Optik biliminin kuralları İbn Heysem tarafından oluşturulmuştur.
- Nasîrüddin et-Tûsî ilk trigonometri kitabını yazmıştır.
- Kimyacı Câbir bin Hayyân ilk kimya laboratuvarını kurmuştur.
- Câbir bin Hayyân (721-805) John Dalton, Otto Hahn, Enrich Fermi ve Albert Einstein'dan 1000 sene önce atomu tarif etmiş ve atomla ilgili çalışmalar yapmıştır.
- Kan dolaşımını keşfeden ilk bilim insanı İbn Nefis (?-1288) olmasına rağmen bu keşif 16. yüzyılda Michael Servitüs ve W. Hervey'e mal edilmiştir.
- Sâbit bin Kurre (835-902) anesteziyi bulmuş, Ali Bin İsa ise anesteziyi 11. yüzyılda göz ameliyatlarında kullanmıştır. Anestezi buna rağmen 1850 yılında Junkey tarafından bulunmuş gibi gösterilmiştir.
- Gök cisimlerinin elips yörüngede hareket ettiğine dair görüş el-Bîrûnî'ye (973-1051) ait olmasına karşın Kepler'e mal edilmiş, Güneş Teorisi'ni ise İbn Şatîr (1304-1376) Kopernik'ten çok daha önce belirtmiştir.
- Bîrûnî (973-1052) yer çekimini, Dünya'nın hem kendi eksenini hem de Güneş etrafında döndüğünü, Dünya'nın yuvarlak olduğunu ve Dünya'nın dönüş hızını hesaplayan ilk bilim insanıdır. Galileo (1564-1642) ve Newton (1643-1727) ise Bîrûnî'den çok daha sonra bu konuda çalışmalar yapmışlardır.
- Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan Akşemseddin (1389-1459) mikrobiyoloji Pastör'den 400 yıl önce bulmuştur.
- Hava basıncından söz eden ilk kişi Farabî'dir (970-950).

Verilenlere göre aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İlim öğrenmek (talep etmek) her Müslüman için farzdır" (İbn Mâce, Makaddime, 17) hadis-i şerifi Müslümanların bilime bakışını nasıl etkilemiştir?
2. İslam bilim tarihi ile ilgili mevcut bilgilerinizi yeterli görüyor musunuz? Belirtiniz.
3. Bilim bir kişi ya da topluma mal edilebilir mi? Tartışınız.

Şekil 16. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan "ETKİNLİK 1" bölümü (s. 12). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 17'de görüldüğü üzere 1. üniteye yer alan "ETKİNLİK 1" bölümünde Müslüman bilim insanları ve Batılı bilim insanlarının yapmış oldukları bazı çalışmalar listelenmiş ve listenin altında üç soru yöneltilmiştir. Etkinlik içerisinde metin verildiği durumlarda oluşturulmuş olan soruların da metinle bağlantılı olması beklenmektedir. Fakat Şekil 17 incelendiğinde etkinlik içerisinde yer alan bilgiler ile sorulan soruların birbiriyle uyuşmadıkları görülmektedir. Etkinliğin ilk kısmında verilen bilgilere ihtiyaç duyulmadan sorulara cevap verilebilmektedir. Bunun yanında ders kitabının ilerleyen bölümlerinde İslam biliminin Batı biliminin oluşumuna katkısı şeklinde ayrı bir bölümün var olduğu düşünüldüğünde İslam bilim tarihine giriş ünitesinde bu etkinliğin yer alması çok da uygun görünmemektedir.

Etkinliğin başlangıç kısmında “Müslüman bilim insanları” tabiri yer almaktadır. Bu tabir öğrencilerde yanlış bir algının oluşmasına neden olabilir. Nitekim İslam bilim geleneğine katkı sağlayan kişiler sadece Müslümanlar değildir. Dolayısıyla “Müslüman bilim insanları” tabiri yerine “İslam bilimine katkı sağlamış bazı bilim insanlarının çalışmaları” şeklinde bir yazım daha tarafsız ve uygun olacaktır.

Yine 1. ünite içerisinde yer alan “ETKİNLİK 2” bölümünde İbn Sina'nın Kânûn fi't-tıbb adlı kitabının İbranice tercümesinden görseller verilmiştir. Bu görsellerden yola çıkılarak Orta Çağ'da tıp biliminin uygulanışı ile günümüzde tıp biliminin uygulanışı arasında benzerliklerin tespit edilmesi istenmektedir. Etkinlik içerisinde değinilmek istenen konu ile metin içeriğinin bu noktada uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim etkinliğin verilmiş olduğu konu İslam bilim tarihine giriş konusudur. Metin içerisinde Orta Çağ'da bilim ile alakalı bilgiler veriliyor olsaydı bu etkinlik uygun olabilecekti bu konu ile uyuşmadığı anlaşılmaktadır.

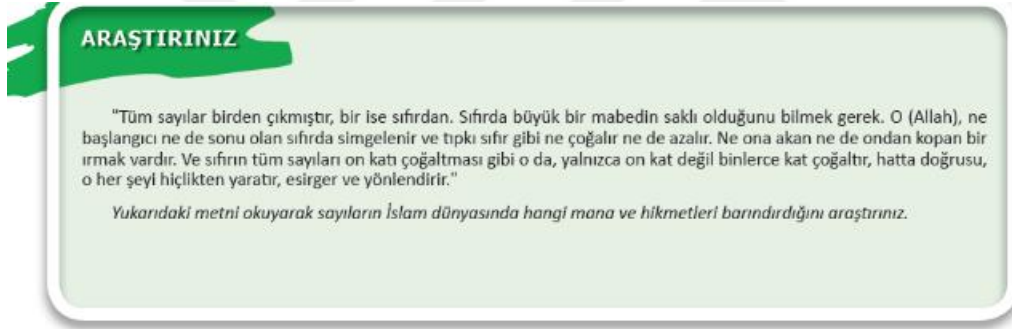

Şekil 17. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan “ ETKİNLİK 3” bölümü (s. 20). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

2. ünite içerisinde yer alan “ETKİNLİK 3” bölümünde Şekil 18’de görüldüğü üzere bir harita verilmiş ve bu harita üzerinden 2 farklı soru yöneltilmiştir. Haritanın altında yer alan ilk soruda verilen şehirlerin bulunduğu bölgelerde hangi uygarlıkların mevcut olduğu sorusu yer almaktadır. Soru cümlesine baktığımız zaman öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyine uygun olmayabilecek bir soru cümlesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İslam Bilim Tarihi

dersi 9. sınıftan 12. sınıfa kadar farklı kademelerde ders olarak okutulmaktadır. Özellikle 9. sınıf öğrencisi açısından bu soruya dair bilgi birikiminin olması düşük bir ihtimal olarak görülmektedir. Çünkü muhtemelen İslam Bilim Tarihi dersinin 2. ünitesinin işlendiği dönemde 9. sınıf öğrencisi zorunlu tarih dersinde dünya genelinde kurulan uygarlıklar ile ilgili henüz bilgi edinmemiş olacaktır. Bunun yanında soru içerisinde verilen bölgede hangi dönemde kurulan uygarlıklar sorulmaktadır kesin olarak bilinmemektedir. Etkinliğin başında verilen yüz yıllarda mı yoksa başka bir zaman dilimi mi kast edilmektedir kesin olarak bilinmemektedir.

Etkinlik içerisinde yer alan ikinci soruda haritada verilen şehirlerde yaşayan insanların bilime katkıları ile ilgili soru yöneltilmiştir. Bu soruda öğrencinin bilgi birikimi olmadan yanıtlamayacağı bir soru mahiyetindedir. 2. ünite de İslam biliminin doğuşu ile ilgili bilgilerin verildiği düşünüldüğünde bu sorunun sonraki ünitelerde, öğrencilerin bilgi birikiminin artmış olduğu bir bölümde sorulması daha uygun olacaktır.

51 | İslam Bilim Geleneğinin Oluşması (IX-X. Yüzyıl)

Şekil 18. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 4. ünite de yer alan "ARAŞTIRINIZ" bölümü (s. 51). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

3. ünite de 51. sayfanın en altında bir "ARAŞTIRINIZ" kutucuğu yer almaktadır. Şekil 19'da görüldüğü üzere bu kutu içerisinde önce metin verilmiş sonrasında metne yönelik bir soru yöneltilmiştir. Bu kutucukta yer alan metne baktığımız zaman hangi kaynaktan alındığına dair bilgi verilmemiştir. Ders kitabı içerisinde kullanılan bu tür metinlerde kaynak gösterimi yapılırken bu bölümde yazının kaynağı hakkında bilgi verilmemiş olması dikkat çekicidir. Bunun yanında metin kaynaktan alınmayıp komisyon tarafından oluşturulmuşsa da metnin altında bu durumun belirtilmesi gerekmektedir.

SIRA SİZDE

Müslüman coğrafyacıların çizdiği haritalardan bazılarını inceleyerek niçin İslam dünyasını merkeze aldıklarını araştırınız. İlk Çağ, Orta Çağ, gibi ayrımların ya da Yakın Doğu-Orta Doğu gibi coğrafi nitelemelerin kimlere göre yapıldığını araştırarak sınıfta tartışınız.

Şekil 19. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 5. üniteye yer alan “SIRA SİZDE” bölümü (s. 64). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde 5. üniteye, 64. sayfada yer alan ve Şekil 20’de görülen bir “SIRA SİZDE” bölümü yer almaktadır. Kutucuk içerisinde öğrencilere temel olarak iki farklı araştırma konusu sunulmaktadır. İlk araştırma konusu metin ile bağlantılı görülürken ikincisi için aynı durum söz konusu değildir. Şekil 20’de görüldüğü üzere öğrencilerden İlk Çağ, Orta Çağ gibi ayrımların ya da Yakın Doğu, Orta Doğu gibi coğrafi nitelemelerin kimler tarafından yapıldığının araştırılması istenmektedir. Bu konu içerisinde tarihin zaman olarak tasnifi ile ilgili olan İlk Çağ, Orta Çağ gibi ayrımların sorulması konu ile uyumlu görünmemektedir. Nitekim bu bölümün yer aldığı başlık altından İslam bilim dünyasında coğrafya alanında yaşanan gelişmelerden söz edilmektedir. Dolayısıyla zaman ve tasnifi ile alakalı bir araştırma konusu içeriğe uygun düşmemektedir. Bunun yanında Yakın Doğu-Orta Doğu gibi coğrafi nitelemelerin kimlere göre yapıldığının tartışılması içerik ile uygun görünmektedir.

Yine 5. ünite içerisinde 65. sayfada “UYGULAYINIZ” bölümünde öğrencilere stereografik iz düşünme tekniği ile alakalı çeşitli videoların izletilmesi ve bu videolar doğrultusunda öğrencilerin harita çizmesi istenmektedir. Bu uygulama öğrencilerin düzeyinin üstünde görünmektedir. Çizim işi yeteneğe bağlı olmakla birlikte bir tekniğe dayalı olarak harita çizmek öğrencilerin büyük oranda yapmakta zorlanacağı hatta yapamayacağı bir görev niteliğindedir.

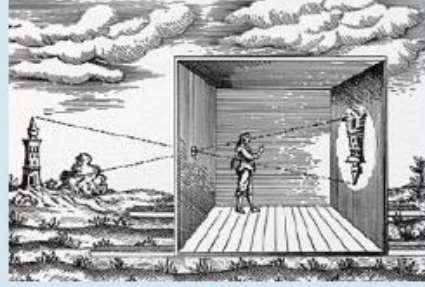
BAĞLANTI KURMA

Aşağıdaki görsellerde fotoğrafın icadının öncüsü olarak bilinen "karanlık oda" düzenekleri verilmiştir. Görsellere göre karanlık oda ile fotoğraf makinesinin çalışma sistemi ile ilgili bildiklerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.

Görsel 6.2

XI. yüzyılda İbn Heyssem tarafından geliştirilen karanlık oda düzeni

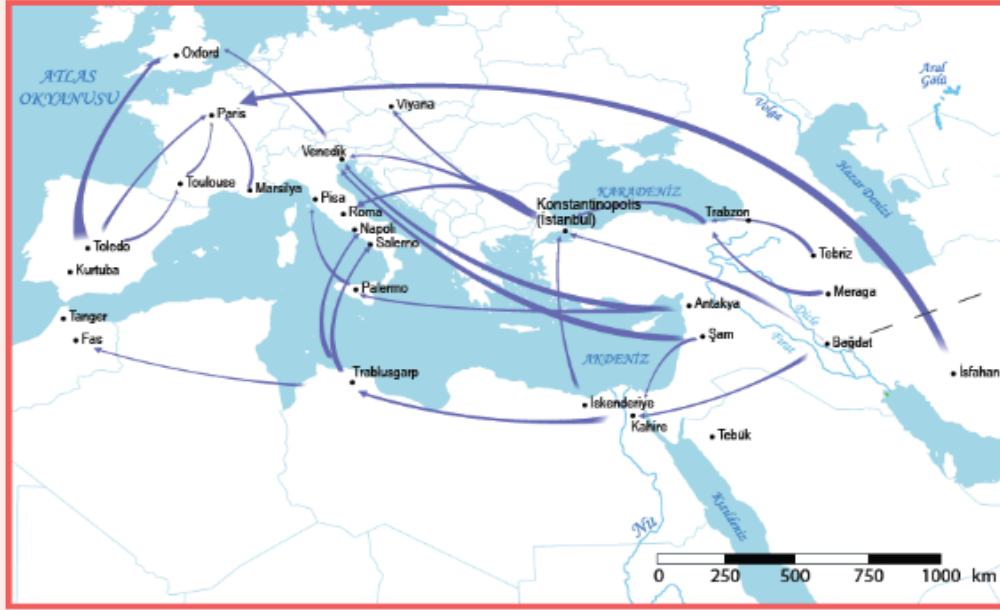
Görsel 6.3

XV. yüzyılda Avrupa'da kullanılan karanlık oda düzeni

Şekil 20. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 6. üniteye yer alan "BAĞLANTI KURMA" bölümü (s. 69). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

6. üniteye sayfa 69'da yer alan ve Şekil 21'de görülen "BAĞLANTI KURMA" kutucuğu içerisinde karanlık oda düzeni hakkında görseller verilmiş olup öğrencilerden bu düzenek ve fotoğraf makinesinin çalışma sistemi ile ilgili bildiklerini arkadaşlarıyla tartışması istenmektedir. Bu tartışmanın yapılabilmesi için metin içerisinde ve görsellerde yeterli bilginin yer almadığı anlaşılmaktadır. Bunun yerine önce öğrencilerden karanlık oda düzeninin nasıl işlediği ve fotoğraf makinesinin nasıl bir sistemle çalıştığının araştırılmasının istenmesi ve ardından bu konuda sınıfta tartışma yapılması daha amaca uygun görünmektedir.

Aşağıda İslam biliminin Avrupa'ya geçiş güzergâhlarını (VIII-XV. yüzyıllar) gösteren harita yer almaktadır. Haritayı inceleyiniz ve soruları cevaplayınız.

Harita 7.2

İslam biliminin Avrupa'ya geçiş güzergâhları

1. İslam biliminin Avrupa'ya geçişi hangi olaylar sonucu gerçekleşmiş olabilir?
2. İslam bilimi Avrupa'da hangi siyasi, sosyal, kültürel gelişmelere zemin hazırlamış olabilir?

Şekil 21. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 7. üniteye yer alan “ETKİNLİK 11” bölümü (s. 84). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 22’de görüldüğü üzere 7. üniteye sayfa 84’te yer alan “ETKİNLİK 11” bölümünde bir harita verilmiş ve ardından iki farklı soru yöneltilmiştir. Yöneltilen sorulara baktığımızda bu soruların cevaplanabilmesi için öğrencilerin dönem ile ilgili tarihsel bilgiye sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında daha önceki sayfalarda da belirtildiği üzere İslam Bilim Tarihi dersinin her kademedeki verilen bir ders olduğu düşünüldüğünde dersi alan öğrencilerin bilgi birikimine sahip olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

İSLAM DÜNYASINDA DOKTOR-HASTA İLİŞKİSİ

İslam dünyasında doktor-hasta ilişkisi çok düzenliydi. Doktor, ilk gün hastaya hastalığıyla ilgili sorular sorar, verdiği ilaçları reçeteye yazardı. Reçetenin bir nüshasını, şahitlerin huzurunda hastanın velisine teslim ederdi. İkinci gün hastanın durumuna ve ilaçları kullanıp kullanmadığına bakar, gerek görürse ilaç hazırlar ve reçeteyi hastanın yakınlarına veririrdi. Kontrollerine üçüncü gün de devam eder, hasta iyileşmişse ücretini ve yaptığı ilaçların parasını alırdı.

Tedavi sürecinde hasta ölürse hastanın velisi doktorun yazdığı reçeteyi şehrin en meşhur doktoruna (baştabip) gösterirdi. Müracaat edilen baştabip, uygulanan tedaviyi doğru görürse doktora teşekkür eder ve doktoru ödüllendirirdi. Uygulanan tedaviyi yanlış bulursa hastanın velisine dokordan hastanın diyetini almasını söylerdi.

ABBASİLER DÖNEMİ'NDE HASTANELER

Abbasi halifesi Ebu Ca'fer el Mansûr Bağdat şehri inşa ettikten sonra midesinden rahatsızlanmış, Bağdat'ta bulunan doktorlar halifenin tedavisinde yetersiz kalmışlardı. Bunun üzerine Cündişâpûr'dan doktorlarının başı durumunda olan Curcis b. Buhtîşû Bağdat'a davet edildi. Bu olaydan sonra Cündişâpûr Tıp Okulu, Abbasi halifeleri ya da Abbasi Sarayı ile sıkı bir ilişki içine girdi. Ardından halife görme engelliler, yetimler, yaşlı kadınlar ve zihinsel özürülüler için ayrı evler inşa ettirdi ve Curcis b. Buhtîşû'dan Bağdat'ta Cündişâpûr şehrindeki gibi bir hastane yaptırmasını istedi. Hastanenin başına Cündişâpûrlü hekim Ebu Yuhanna b. Mâseveyh getirildi. Hastanede görev yapan doktorlar ve eğitim gören öğrenciler de Cündişâpûr ekibinden oluşuyordu. Aynı dönemde Bermekiler tarafından inşa ettirilen hastanenin başında ise Hindli bir hekim görev yapıyordu.

Taner Yıldırım, Ahmet Altungök, "Abbasiiler Dönemi'nde İslam Tıbbı ve Toplum Sağlığı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2015. Cilt: 25, Sayı: 2, Sayfa: 274-275

Verilen metinlere göre aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Tıp biliminin gelişmesinde neler etkili olmuştur?
2. Sağlık kurumlarının ulaştığı seviyeyi değerlendiriniz.
3. Doktor-hasta ilişkisinin günümüzdeki doktor-hasta ilişkisi ile benzer ve farklı noktaları nelerdir?

Şekil 22. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 8. üniteye yer alan “ETKİNLİK 14” bölümü (s. 96). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 23'te görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi ders kitabında 8. üniteye 96. sayfada yer alan “ETKİNLİK 14” bölümünde iki farklı metin verilerek bu metinler doğrultusunda cevaplanması istenen üç soru yöneltilmiştir. Yöneltilen bu sorular içerisinde 2. sorunun hem konu anlatımı ile hem de etkinlik içerisinde verilen metinlerle uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim etkinlikte kullanılan metinlerden birinde hasta ve doktor ilişkisine yönelik bir anlatım söz konusu iken diğer metinde Abbasiiler döneminde hastaneler ve bu kurumların gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Dolayısıyla ikinci soruda yer alan günümüzdeki sağlık kurumlarının ulaştığı seviye hakkında yöneltilen soru uygun görünmemektedir.

Paragrafı okuyarak aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

Osmanlı yönetimi XIX. yüzyılda askerî tıp okulunu kurarken ordu için hekim yetiştirmeyi amaçlamıştır. Sivil tıp okulunun kuruluşunda hedeflenen ise ülke çapında hekim görevlendirme çabasıdır. Bu okulların idaresi ile idaresinde ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde görev almaları için Batı ülkelerinden hekim ve bilim adamları ülkeye davet edilmiştir. Davet edilen bu yabancı hekim ve eğitimcilerin Türk tıbbının Batı'ya ayak uydurma çabalarının gerek başlatılmasında gerek modern eğitim usullerinin ve modern tıp uygulamalarının öğrenilmesinde çok önemli katkıları olmuştur.

1. Osmanlı tıbbının gelişimi hakkında neler söyleyebilirsiniz?
2. Yabancı doktorların Osmanlı tıbbının gelişimine etkileri neler olmuştur?
3. Osmanlı ilk etapta askerî tıp okulları açmıştır. Bu durumun gerekçesi ne olabilir?

Şekil 23. İslam Bilim Tarihi ders kitabında 11. üniteye yer alan “ETKİNLİK 18” bölümü (s. 135). Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabının son ünitesinde sayfa 135'te yer alan “ETKİNLİK 18” bölümünde Osmanlı Devleti'nde tıp ile alakalı bir metin verilmiş olup metinle alakalı üç soru yöneltilmiştir. Şekil 24'te görüldüğü üzere etkinlik içerisinde verilen metinde kaynak gösterilmemiştir. Verilen metinlerde kaynak göstermek, metin alıntı değilse bile komisyon

şeklinde metnin altında belirtmek mutlaka yapılması gerek bir işlem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ders kitabı içerisinde yer alan karekodlar genel olarak değerlendirilecek olursa oldukça başarılı oldukları söylenebilir. Teknoloji çağında yaşadığımız ve öğrencilerin telefona ve dolayısıyla internete erişim imkânlarının yüksek olduğu düşünüldüğünde ders kitabı içerisinde karekod kullanımı oldukça önemli bir gelişme niteliğindedir. Kitapta kullanılan tüm karekodlar metin ile uyumlu görünmektedir. Bunun yanında sadece 5. ünite de sayfa 56 yer alan “Dakika Terazisi” adlı karekoda erişim sağlanamamıştır. Bu durum muhtemelen baskı hatasından ya da karekodun yanlış oluşturulmasından kaynaklanmaktadır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde yer alan metin dışı bölümlerden biri de “UYGULAYINIZ” bölümüdür. Bu bölüm her ünite de olmamakla birlikte eklenmiş olduğu ünitelerin içeriğine katkı sağlamıştır. Bu bölüm içerisinde öğrencilerin farklı deneysel çalışmalara yönlendirilmesi tek düze tarih anlatımının dışına çıkılması ve öğrencinin aktif hale getirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Ölçme ve değerlendirme soruları her ünitenin sonunda farklı soru sayıları ile mevcut bulunan bir bölümdür. Bu bölümün yoğunluğu üniteye göre değişmekle birlikte en az 8 en fazla da 14 sorudan oluşmaktadır. Ölçme değerlendirme soruları içerisinde farklı soru tiplerinden yararlanılmış olduğu ve bu kısmın soru tiplerine göre bölümlere ayrıldığı anlaşılmaktadır. İlgili bölümde boşluk doldurma, çoktan seçmeli, açık uçlu gibi çeşitli soru tiplerinden yararlanılmıştır. Ölçme değerlendirme sorularının kitabın içeriği ile de uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında ölçme değerlendirme sorularının cevap anahtarı kısmında bölümlerin adları belirtilmeden cevapların verilmesi karışıklığa neden olabilmektedir.

4.6. Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın altıncı alt probleminde İslam bilim tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımlar ve bu kazanımların ünitelere göre dağılımı incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi öğretim programı içerisinde toplam 56 kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlar farklı taksonomik düzeylere sahiptir. Öğretim programında yer alan kazanımlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 15

İslam Bilim Tarihi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımlar ve Sayıları

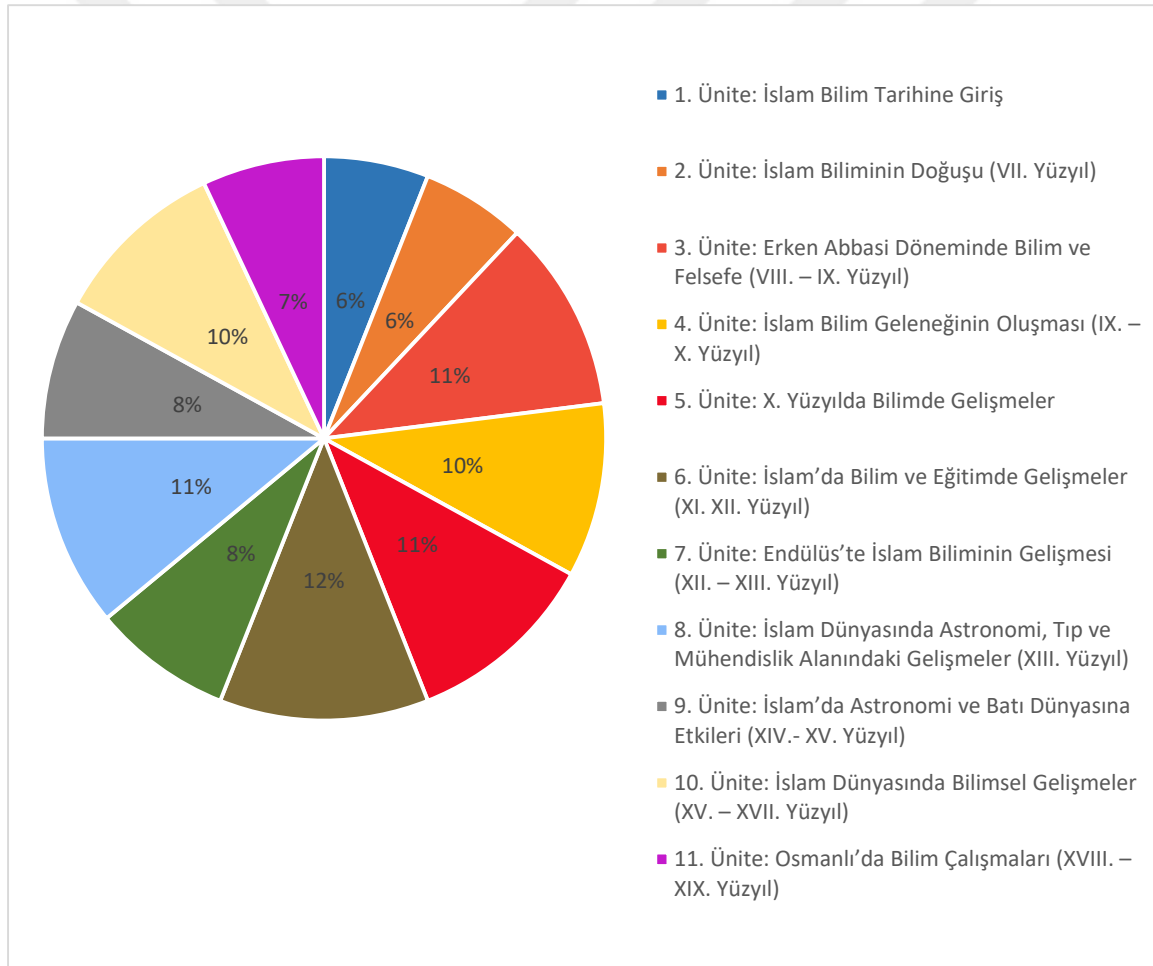
Üniteler	Kazanımlar	Kazanım Sayısı
1. Ünite: İslam Bilim Tarihine Giriş	<p>1.1.1. İslam bilim tarihi öğrenmenin gerekliliğini açıklar.</p> <p>1.1.2. İslam bilim tarihçiliğinin gelişmesine katkı sağlayan bilim insanlarını ve araştırmacıları tanır.</p> <p>1.1.3. İslam bilim tarihi araştırmalarında birincil kaynak kullanmanın gerekliliğini açıklar.</p>	3
2. İslam Biliminin Doğuşu (VII. Yüzyıl)	<p>2.1.1. İslam'ın bilime verdiği önemin toplum üzerindeki etkisini açıklar.</p> <p>2.1.2. Diğer medeniyetlerin İslam bilim tarihinin oluşum sürecine etkisini açıklar.</p> <p>2.1.3. İslam fetihlerinin İslam biliminin oluşumuna etkilerini değerlendirir.</p> <p>2.1.4. İslamiyet'le birlikte ortaya çıkan bilimleri tanır.</p> <p>2.1.5. İslam öncesi şiir ve filolojinin Arapçanın bilim ve sanat dili olmasına katkısını açıklar.</p>	5
3. Erken Abbasi Döneminde Bilim ve Felsefe (VIII-IX. Yüzyıl)	<p>3.1.1. Abbasilerin bilimin gelişmesine katkılarını açıklar.</p> <p>3.1.2. İlk çeviri eserlerin İslam bilimindeki önemini açıklar.</p> <p>3.2.1. Erken Abbasi döneminde astronomi alanında yapılan çalışmaları tanır.</p> <p>3.2.2. Erken Abbasi döneminde kimya alanında yapılan çalışmaları tanır.</p> <p>3.2.3. Erken Abbasi döneminde tıp ve eczacılık alanında yapılan çalışmaları tanır.</p> <p>3.3.1. Erken Abbasi döneminde felsefe alanında yapılan çalışmaları tanır.</p> <p>3.3.2. Erken Abbasi döneminde mantık alanında yapılan çalışmaları ifade eder.</p>	7
4. İslam Bilim Geleneğinin Oluşması (IX-X. Yüzyıl)	<p>4.1.1. Bağdat'ın bilim ve sanat merkezi haline gelişinin İslam biliminin gelişmesine katkılarını açıklar.</p> <p>4.2.1. Halife el-Me'mun döneminde kurulan bilim kurumlarının İslam biliminin gelişimine katkılarını değerlendirir.</p> <p>4.2.2. Halife el-Me'mun'un coğrafya alanında yaptırdığı bilimsel araştırmaların önemini açıklar.</p> <p>4.2.3. IX-X. yüzyılda matematik alanında yapılan çalışmaların İslam bilimine katkısını açıklar.</p> <p>4.2.4. IX-X. yüzyılda cebir alanında yapılan çalışmaları ifade eder.</p> <p>4.2.5. IX-X. Yüzyılda trigonometri alanında yapılan çalışmaları ifade eder.</p> <p>4.2.6. IX-X. yüzyılda küresel geometri alanında yapılan çalışmaları ifade eder.</p>	7
5. X. Yüzyılda Bilimde Gelişmeler	<p>5.1.1. X. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmelerin İslam bilimine etkilerini değerlendirir.</p> <p>5.2.1. X. yüzyılda astronomi alanındaki gelişmeleri açıklar.</p> <p>5.3.1. X. yüzyılda matematik alanındaki gelişmeleri açıklar.</p> <p>5.4.1. X. yüzyılda tıp ve tıp teknolojileri alanındaki gelişmeleri açıklar.</p> <p>5.4.2. X. Yüzyılda Müslüman âlimlerin tıp bilimine katkılarını açıklar.</p>	7

	5.5.1. X. Yüzyılda coğrafya alanındaki gelişmeleri açıklar.	
	5.5.2. X. Yüzyıl İslam haritacılarının kartografyaya katkılarını açıklar.	
6. İslam'da Bilim ve Eğitimde Gelişmeler (XI-XII. Yüzyıl)	6.1.1. İbn Heysem'in fizik bilimine katkılarını açıklar.	
	6.1.2. Birüni'nin bilimsel çalışmalarını tanır.	
	6.1.3. İbn Sina'nın bilimsel çalışmalarını tanır.	
	6.2.1. XII. yüzyılda matematik alanındaki gelişmeleri açıklar.	
	6.3.1. Medreselerin bilimin üretilmesi ve aktarılmasındaki rolünü açıklar.	6
	6.3.2. Medreselerin İslam biliminin gelişimine katkısını açıklar.	
7. Endülüs'te İslam Biliminin Gelişmesi (XII-XIII. Yüzyıl)	7.1.1. XII. yüzyılda Endülüs'te bilimsel gelişmelere etki eden faktörleri açıklar.	
	7.1.2. İslam biliminin, Batı biliminin oluşumuna etkilerini açıklar.	3
	7.2.1. XII. Yüzyılda haritacılık alanındaki gelişmeleri açıklar.	
8. İslam Dünyasında Astronomi, Tıp ve Mühendislik Alanındaki Gelişmeler (XIII. Yüzyıl)	8.1.1. Gözleme dayalı astronomi çalışmalarının İslam toplumundaki önemini açıklar.	
	8.1.2. Gözlem aletleri yapmanın astronomi teknolojisinin gelişimine katkısını açıklar.	
	8.2.1. XIII. yüzyılda tıp alanındaki gelişmeleri açıklar.	
	8.3.1. İslam medeniyetinde sağlık kurumlarının oluşumundaki etkenleri açıklar.	6
	8.3.2. İslam medeniyetinde tıp eğitiminin özelliklerini açıklar.	
	8.4.1. XIII. yüzyılda mühendislik ve teknik araçlar geliştirme alanlarındaki çalışmaları tanır.	
9. İslam'da Astronomi ve Batı Dünyasına Etkileri (XIV-XV. Yüzyıl)	9.1.1. XIV-XV. yüzyılda astronomi alanındaki gelişmeleri açıklar.	
	9.1.2. Astronomi alanında yapılan çalışmaların Avrupa'ya etkilerini açıklar.	4
	9.2.1. Müslümanların denizciliğe katkılarını örneklerle açıklar.	
	9.3.1. İslam'da kartografinin gelişimini açıklar.	
10. İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler (XV-XVII. Yüzyıl)	10.1.1. İslam medeniyetinin sosyal bilimlerin oluşumuna katkılarını değerlendirir.	
	10.2.1. XV. yüzyılda Osmanlı'da astronomi alanındaki gelişmeleri açıklar.	
	10.2.2. XV. yüzyılda Osmanlı'da tıp alanındaki gelişmeleri açıklar.	5
	10.2.3. İstanbul'un İslam bilim ve sanat merkezi haline geliş sürecini açıklar.	
	10.3.1. XVI. yüzyılda Takiyüddin'in İstanbul Rasathanesi'nin İslam bilim geleneği açısından önemini açıklar.	
11. Osmanlı'da Bilim Çalışmaları (XVIII-XIX. Yüzyıl)	11.1.1. Avrupa bilim ve teknolojisinin Osmanlı'daki bilimsel çalışmalara etkisini değerlendirir.	
	11.2.1. XVIII-XIX. yüzyılda Osmanlı'da açılan eğitim ve bilim kurumlarını tanır.	
	11.2.2. XVIII-XIX. yüzyılda Osmanlı'da eğitim ve bilim alanında yapılan çalışmaları ifade eder.	3
Toplam		56

Kaynak: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Ortaöğretim İslam bilim tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=432> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 15’te görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi öğretim programında her ünite için 3 ile 7 arasında farklı sayılarda kazanım yer almaktadır. Bununla birlikte üniteler arasında kazanımların dağılımı değişiklik göstermektedir. Bu doğrultuda 1. ünite 3 kazanım; 2. ünite 5 kazanım; 3. ünite 7 kazanım; 4. ünite 7 kazanım; 5. ünite 7 kazanım; 6. ünite 6 kazanım; 7. ünite 3 kazanım; 8. ünite 6 kazanım; 9. ünite 4 kazanım; 10. ünite 5 kazanım; 11. ünite ise 3 kazanım yer almaktadır. Öğretim programında yer alan kazanımların ünitelere dağılımı ile bağlantılı olarak ağırlık yüzdelerinde de değişiklik bulunmaktadır.

İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında toplam 11 ünite bulunmaktadır. Bu ünitelerin ders saatinde göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Şekil 24. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan ünitelerin ders saatinde göre dağılımı. T. C. Milli Eğitim Bakanlığı (2017). *Ortaöğretim İslam bilim tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=432> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 25 incelendiğinde İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında 6. ünite olan İslam’da Bilim ve Eğitimde Gelişmeler (XI. XII. Yüzyıl) ünitesinin %12 oranla en çok ağırlık verilen

ünite olduğu görülmektedir. Bunun yanında İslam Bilim Tarihine Giriş ve İslam Biliminin Doğuşu (VII. Yüzyıl) ünitelerinin %6 ağırlık yüzdeleri ile en düşük seviyede buldukları anlaşılmaktadır. Tablonun devamında 3., 5. ve 8. ünitelerin ağırlık yüzdesi %11 olarak verilirken 4. ve 10. ünite %10; 7. ve 9. Ünite %8; 11. ünite %7 ağırlık yüzdesine sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde üniteler arasında dengeli bir dağılımın olduğu, ağırlık yüzdelerinde büyük dalgalanmaların olmadığı söylenebilir.

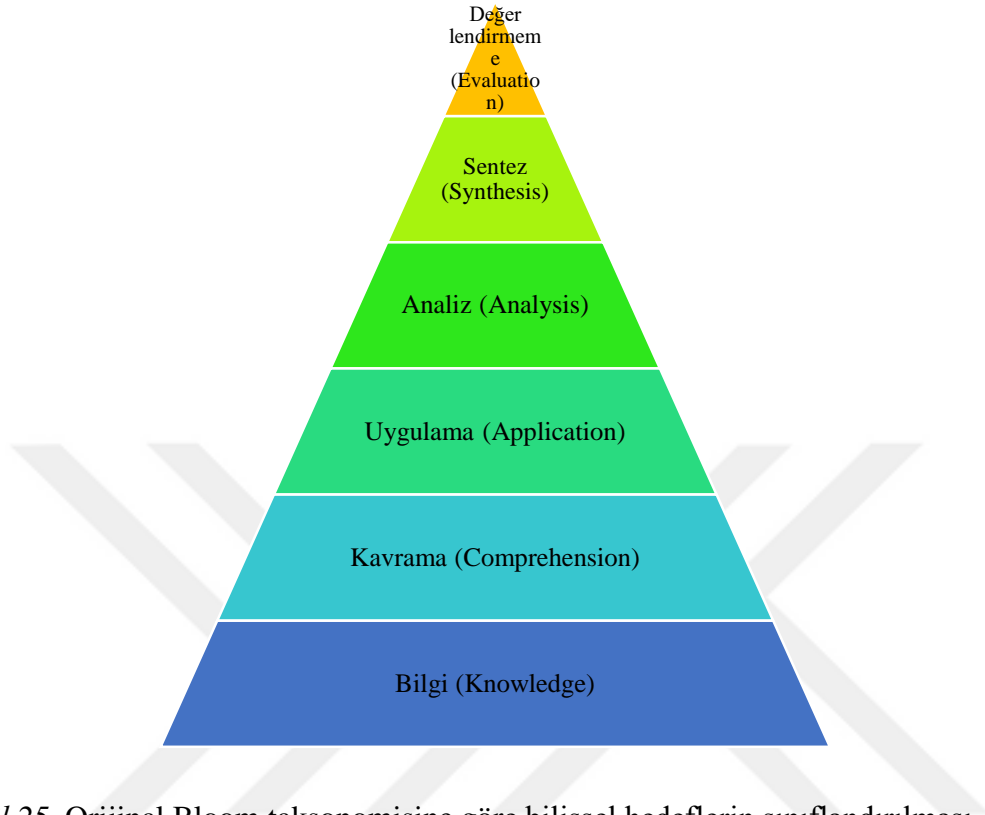
4.7. Yedinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın yedinci alt probleminde İslam bilim tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımların taksonomik dağılımı incelenmiştir. Bloom taksonomisi, öğrenme hedeflerinin sınıflandırılmasında kullanılan en temel yaklaşımlardandır. Bu sınıflandırmaya göre öğrenme hedefleri bilişsel, duyuşsal ve psikomotor şeklinde farklı başlıklar altında toplanmıştır. Çalışmanın konusu itibariyle bu bölümde öğrenme hedefleri arasında yer alan bilişsel hedefler üzerinde durulmuştur.

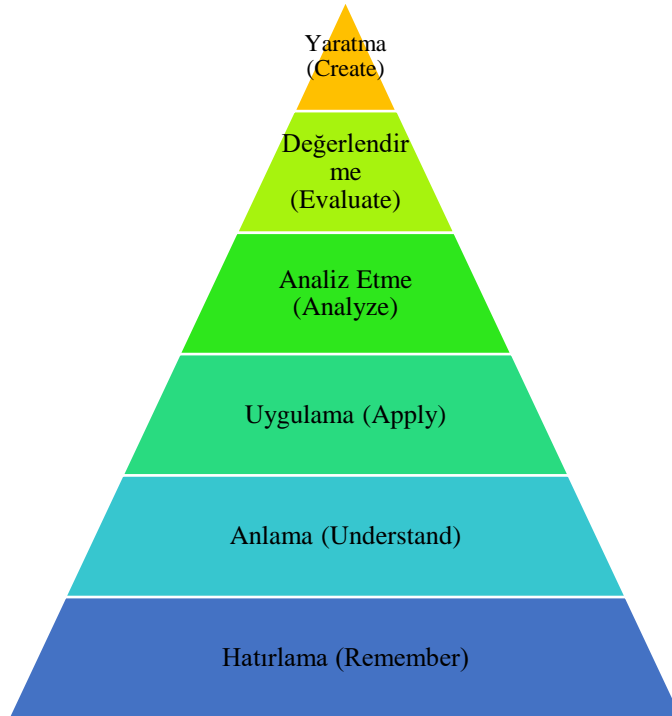
Bloom taksonomisinin orijinali 1956 yılında yayınlanmıştır (Bümen, 2006, s. 4). Orijinal taksonomiye göre bilişsel hedefler bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktaydı. Bu sınıflar arasında nispeten katı bir hiyerarşinin olduğu söylenebilir. Buna göre bir öğrencinin üst basamağa geçebilmesi için alt basamağı ya da altta yer alan bütün basamakları öğrenmesi beklenmektedir (Tutkun, 2013, s. 16).

Bloom taksonomisi yaygın olarak kullanılmakla birlikte içerik açısından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilerin bir yönünü yukarıda sözü edilen basamaklar arasında yer alan hiyerarşik düzen oluştururken diğer yandan bilişsel davranışların en üstteki iki basamağı olan sentez ve değerlendirme basamaklarının sıralaması da tartışma konusu haline gelmiştir (Krietzer ve Madaus'tan aktaran Bümen, 2006, s. 4).

Yaşanan tartışmalar ve yapılan yeni çalışmalar doğrultusunda Bloom taksonomisi revize edilmiştir. Revize edilen taksonomiye göre bilişsel basamaklar hatırlama, anlama, uygulama analiz etme, değerlendirme ve yaratma şeklinde belirlenmiştir. Orijinal Bloom taksonomisi ve yenilenmiş Bloom taksonomisine göre bilişsel basamakların sınıflandırılması aşağıdaki gibi yapılmıştır:

Şekil 25. Orijinal Bloom taksonomisine göre bilişsel hedeflerin sınıflandırılması.

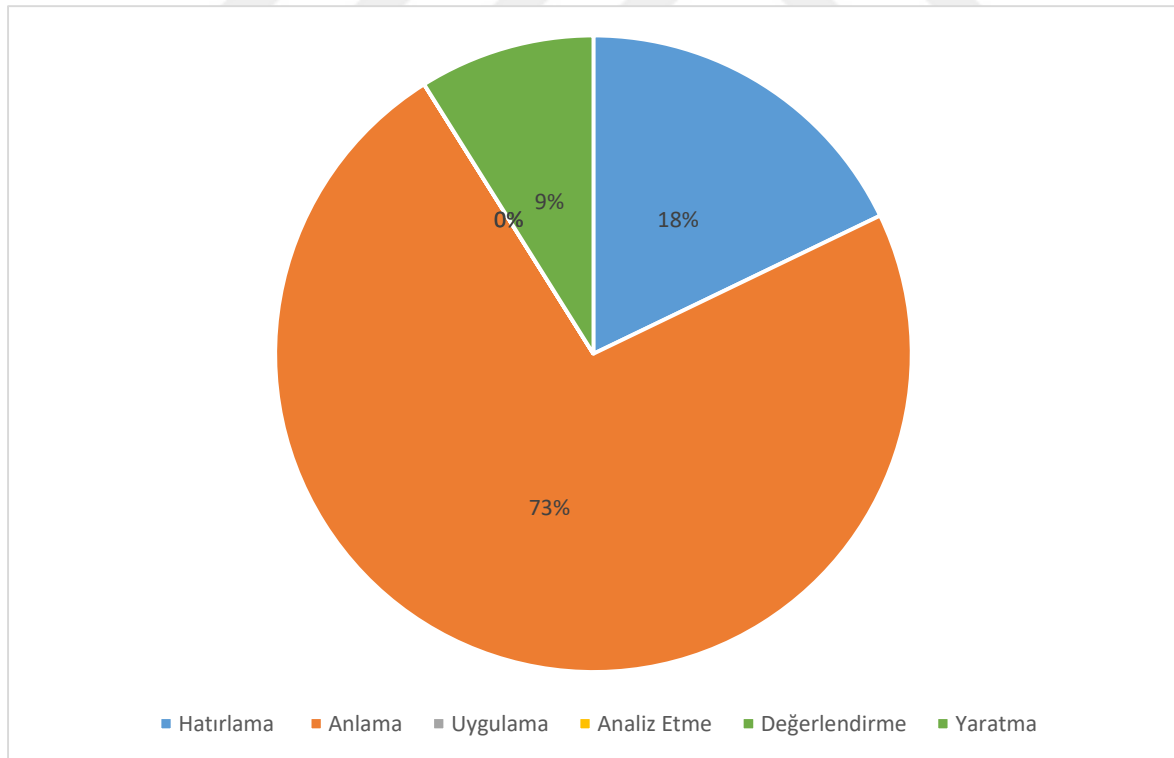

Şekil 26. Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre bilişsel hedeflerin sınıflandırılması.

Şekil 26 ve Şekil 27’de görüldüğü üzere Bloom taksonomisinde sentez ve değerlendirme basamakları yer değiştirmiştir. Bunun yanında yenilenmiş taksonomide basamakların isimleri de değiştirilerek isim formatında fiil formatına geçiş yapılmıştır. Bu doğrultuda bilgi basamağı hatırlama; kavrama basamağı anlama şeklinde isimlendirilirken uygulama basamağı aynı adla varlığını korumuştur. Yine analiz basamağı analiz etme şeklinde adlandırılmış, değerlendirme basamağı aynı adla sınıflandırmada yerini almıştır. Sentez basamağı ise yaratma basamağı şeklinde sınıflandırmanın en üst basamağı olarak konumlandırılmıştır.

İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımlarda kullanılan ifadelerin yenilenmiş Bloom taksonomisine uygun şekilde yapılmış olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda kazanımlar arasında sınıflandırma yapılırken yenilenmiş Bloom taksonomisine göre bir değerlendirmede bulunulmuştur.

İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı incelendiğinde yukarıda da belirtildiği üzere 56 kazanımın programda yerini aldığı görülmektedir. Öğretim programında yer alan kazanımların taksonomik dağılımı aşağıdaki gibidir:

Şekil 27. Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre dağılımı. T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Ortaöğretim İslam bilim tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=432> sayfasından erişilmiştir.

Şekil 28’de görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımlar arasında en fazla anlama basamağına yönelik kazanım yer almaktadır. Programda yer alan 56 kazanımdan 41 tanesi anlama basamağına yöneliktir. Bunun yanında ikinci olarak tercih edilen bilişsel basamak hatırlama basamağıdır. Bu basamağına yönelik öğretim programında 10 kazanım bulunmaktadır. Öğretim programında en az kazanımın yer aldığı basamak değerlendirme basamağıdır. Değerlendirme basamağına yönelik olarak öğretim programı içerisinde 5 kazanım yer almaktadır. Bununla birlikte öğretim programında yer alan kazanımlar içerisinde uygulama, analiz etme ve yaratma basamaklarına dair kazanımların yer almadığı anlaşılmaktadır.

İslam Bilim Tarihi öğretim programında yer alan kazanımlar incelendiğinde kazanımların genellikle taksonominin alt düzeyindeki basamaklarda yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında sadece değerlendirme basamağı üst düzey bilişsel basamaklar arasında yer almaktadır. Kazanımların yer aldığı basamaklar arasında mevcut olan sayısal fark dikkat çekici niteliktedir.

4.8. Sekizinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın sekizinci alt probleminde İslam bilim tarihi dersi öğretim programının genel amaçları ile kazanımların uyumu incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı içerisinde öğretim programının temel felsefesi ve genel amaçları kısmına 17. ve 19. sayfalar arasında olmak üzere toplam 3 sayfa ayrılmıştır. Öğretim programında yer alan bilgiler doğrultusunda programın farklı amaçlara hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Genel olarak baktığımızda öğretim programı ile İslam biliminin günümüz medeniyetine katkılarını gün yüzüne çıkarmak hedeflenmektedir.

Programda yer alan ifade ile İslam Bilim Tarihi öğretim programı, “İslamiyet’in doğuşundan başlayarak İslam medeniyetinin bilim ve teknoloji alanlarındaki teori, uygulama, keşif ve icatlarının tarihi bakış açısı ile öğrencilere tanıtmaya, bilim adamlarının düşünce ufuklarının, kurum ve idarecilerin bilime yaklaşımlarının öğretilmesine yönelik bir programdır” (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017, s. 17).

Yine İslam Bilim Tarihi öğretim programında yer alan ifade ile öğretim programı:

“İnsanlığın ortak mirası olan bilim tarihine yapmış olduğu katkıyı anlayabilmek, İslam medeniyetinin bilimsel alanda yapmış olduğu uzun yıllardır ihmal edilen çalışmaların teşvik edilip İslam medeniyetinde bilimsel düşünce faaliyetlerinin canlandırılmasına yönelik

öğrencilere bilgi ve beceriler kazandırılması temel amacı doğrultusunda” (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017, s.17).

olacak şekilde hazırlanmıştır.

İslam Bilim Tarihi öğretim programının amaçları şu şekilde listelenmiştir:

- “İlim” ve “Bilim” terimlerinin her ikisinin de bilmek fiilinden türediği ve aynı anlamı ifade ettiğini öğrenmeleri,
- Gerçek anlamda bilimin “Science”, sadece bilmek demek olmadığını; ölçmek ve analiz etmek olduğunu kavramaları ve bilimin ne olduğu konusunda farkındalık oluşturmaları,
- Bilimin medeniyetler arası etkileşim sonucu gelişip ilerlediği olgusunu, bilimin, insanlığın ortak faaliyeti olduğunu, tüm yönleriyle sadece bir medeniyete ilişkin olamayacağı gerçeğini kavramaları,
- Günlük hayatta kullanılan, bilgi ve teknolojilerin gelişiminin hâlâ devam eden bir süreç olduğu hakkında farkındalık oluşturarak; bunların oluşumunun kökenlerini anlamaları ve kendilerinin de bu sürecin bir parçası olabilecekleri özgüvenini kazanmaları,
- İcat, keşif, yenilikler, yöntem gibi bilimsel gelişmelerin tarihten, toplumdan, yaşamdan ve pratik uygulamalardan bağımsız olamayacağı düşüncesine sahip olmaları,
- Geçmişin günümüzle ve gelecekle bağlantılı olduğu bilincini kazanmaları, geçmişten gelen birikimlerle günümüzü anlamaları ve geleceğe yön vermek üzere bir vizyon kazanmaları,
- Bilim tarihine konu olan alanları aktarırken, bilimin doğasını anlayabilmeleri, bilimsel bilgi üretebilmek için gerekli yeterlilik ve becerileri kazanmaları,
- İslam Medeniyetinin bilime katkıları hakkında bilgi sahibi olmaları,
- Müslüman olmayan bilim adamlarının da İslam bilimine katkı yaptığını bilmeleri ve İslam biliminin evrensel özelliğini kavramaları,
- İslam bilim tarihi konusunda çalışma yapan bilim adamları ve araştırmacılar hakkında bilgi sahibi olmaları,
- Bilim tarihinden hareketle merak oluşturup bilime dair ilgi duymaları ve sorular yoluyla keşfetmeye teşvik edilmeleri,
- Tarihin diğer dallarında olduğu gibi bilim tarihinde de birincil kaynaklardan faydalanmanın önemini kavramaları,
- Türk - İslam dünyasına ilişkin, günümüze kadar ulaşmış binlerce yazma bilim eserinin incelenmesine yönelik bir misyona yönlendirilmeleri amaçlanmaktadır (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017, s.18-19).

Yukarıda verilen amaçlara baktığımız zaman İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı ve ders kitabının bu genel amaçların genel manada karşıladığı fakat bazı amaçları karşılamaya yönelik eksik kaldığı söylenebilir.

Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında listelenen genel amaçlardan ilki öğrencilerin “İlim ve Bilim terimlerinin her ikisinin de bilmek fiilinden türediği ve aynı anlamı ifade ettiğini öğrenmeleri” şeklinde belirtilmiştir. Kazanımlar içerisinde doğrudan ilim ve bilim kavramlarının aynılığına dair bir anlatım söz konusu değildir. Nitekim kazanımlarda ilim tabiri hiç kullanılmamıştır. Bu noktada kazanımların verilen amaç ile uyumlu olmaması dikkat çekicidir. Bu genel amaç doğrultusunda ders kitabına baktığımız zaman farklı sayfalarda bilim ve ilim kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanılmış olduğu görülmektedir. İlim ile bilim kelimelerinin aynılığına ve farklı isimlendirmelerin var olmasının nedenine dair kitap içerisinde doğrudan bir anlatım söz konusu değil iken

birbirlerinin yerine kullanılmaları göz önünde bulundurulduğunda verilen genel amaca hizmet etmiş olduğu söylenebilir.

Öğretim programı içerisinde yer alan ikinci amaç öğrencilerin “gerçek anlamda bilimin Science, sadece bilmek demek olmadığını; ölçmek ve analiz etmek olduğunu kavramaları ve bilimin ne olduğu konusunda farkındalık oluşturmaları”dır. Öğretim programında yer alan kazanımlara baktığımız zaman bilimin ne olduğuna yönelik bir kazanımın yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada kazanımlar ile Bu genel amacın uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Ders kitabında yer alan anlatımda ise daha çok bilim insanları ve ortaya koymuş oldukları eserler üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında bilimin muhtevası, ayırt edici özellikleri ya da yöntemine dair ayrıntılı bir anlatım söz konusu değildir. Bu noktada ikinci genel amacın kısmen karşılanırsa da eksik noktalarının olduğu söylenebilir.

Üçüncü genel amaç öğrencilerin “bilimin medeniyetler arası etkileşim sonucu gelişip ilerlediği olgusunu, bilimin, insanlığın ortak faaliyeti olduğunu, tüm yönleriyle sadece bir medeniyete ilişkin olamayacağı gerçeğini kavramaları” şeklinde verilmiştir. Kazanımlara baktığımız zaman özellikle “2.1.2. Diğer medeniyetlerin İslam bilim tarihinin oluşum sürecine etkisini açıklar.” kazanımı doğrudan bu amaç ile uyumlu görünmektedir. Bu kazanımın dışında bazı kazanımların dolaylı yoldan bu amaca hizmet ettiği söylenebilir. İslam Bilim Tarihi ders kitabında yer alan içeriğe baktığımız zaman bu amacın doğrudan karşılanmış olduğu söylenebilir. Nitekim hem ders kitabında yer alan konu anlatımı hem de özellikle haritalar ile desteklenmiş olan etkinlikler vasıtasıyla bilimin ortaya çıkışında medeniyetler arasındaki etkileşime vurgu yapılmaktadır.

İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan dördüncü amaç öğrencilerin “günlük hayatta kullanılan, bilgi ve teknolojilerin gelişiminin hâlâ devam eden bir süreç olduğu hakkında farkındalık oluşturarak; bunların oluşumunun kökenlerini anlamaları ve kendilerinin de bu sürecin bir parçası olabilecekleri özgüvenini kazanmaları” olarak belirtilmiştir. Öğretim programında yer alan kazanımlar incelendiği zaman bu amaca yönelik bir kazanımın programda yer almadığı görülmüştür. Kazanımlarda günümüz ile bağlantı kurmaya yönelik herhangi bir anlatım söz konusu değil iken bilimsel gelişmenin devamlılığına yönelik bir ifade de yer almamaktadır. İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisindeki anlatıma baktığımız zaman özellikle etkinlik bölümleri ile öğrencilerin günlük yaşamla bağ kurmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Öğretim programı içerisinde yer alan beşinci genel amaç öğrencilerin “icat, keşif, yenilikler, yöntem gibi bilimsel gelişmelerin tarihten, toplumdaki, yaşamdan ve pratik uygulamalardan

bağımsız olamayacağı düşüncesine sahip olmaları” şeklinde verilmiştir. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı içerisinde yer alan “2.1.3. İslam fetihlerinin İslam biliminin oluşumuna etkilerini değerlendirir.”, “7.1.1. XII. yüzyılda Endülüs'te bilimsel gelişmelere etki eden faktörleri açıklar.” gibi kazanımların bu genel amaç içerisinde verilen özellikle tarih ve toplumla ilişkili olma düşüncesi ile uyumlu olduğu görülmektedir. Ders kitabında ise gerek yukarıda verilen kazanımlarla ilişkili ünitelerde gerek diğer ünitelerde tarih ve toplumla ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır.

Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında belirtilen altıncı amaç öğrencilerin “geçmişin günümüzle ve gelecekle bağlantılı olduğu bilincini kazanmaları, geçmişten gelen birikimlerle günümüzü anlamaları ve geleceğe yön vermek üzere bir vizyon kazanmaları”dır. Bu amaç doğrultusunda öğretim programında doğrudan bir kazanım yer almadığı görülmektedir. Yukarıda da söz edildiği gibi öğretim programında yer alan kazanımlarda geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağlantıyı vurgulayan kazanımlar yer almamaktadır. Bu amaç çerçevesinde ders kitabı içerisinde de gelecek ile bir bağlantı kurma durumunun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Programda verilen yedinci amaç öğrencilerin “bilim tarihine konu olan alanları aktarırken, bilimin doğasını anlayabilmeleri, bilimsel bilgi üretebilmek için gerekli yeterlilik ve becerileri kazanmaları” şeklinde ifade edilmiştir. Öğretim programında yer alan kazanımlar incelendiğinde bu hedefe yönelik bir kazanım programda yer almadığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da sözü edildiği gibi ders kitabında yer alan kazanımlar daha çok bilim insanlarının çalışma alanları, eserleri ya da bilimin gelişiminde katkı sağlayan medrese rasathane gibi mekanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla öğretim programında yer alan kazanımlar içerisinde bilimsel bilgi üretiminde gerekli olan yeterlikler ve becerilere yönelik bir ifade bulunmamaktadır. İslam Bilim Tarihi ders kitabında ise bilimsel bilginin gelişimine katkı sağlayan unsurlardan yer yer söz edilirken doğrudan bilimsel bilgi üretimine yönelik yeterlik ve becerilerden söz edilmemiştir.

Öğretim programı içerisinde yer alan hedeflerden sekizincisi öğrencilerin “İslam medeniyetinin bilime katkıları hakkında bilgi sahibi olmaları” ifadesiyle programda yerini almaktadır. İslam Bilim Tarihi öğretim programı incelendiğinde bu hedefe yönelik pek çok kazanımın var olduğu anlaşılmaktadır. Bu hedefe yönelik olarak “2.1.4. İslamiyet'le birlikte ortaya çıkan bilimleri tanıtır.”, “3.1.1. Abbasilerin bilimin gelişmesine katkılarını açıklar.”, “9.3.1. İslam'da kartografinin gelişimini açıklar.” gibi kazanımlar örnek olarak gösterilebilir.

Yine ders kitabı içerisinde de hemen her ünite de bu amaca hizmet eden açıklamalar yer almaktadır.

Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında yer alan dokuzuncu hedef öğrencilerin “Müslüman olmayan bilim adamlarının da İslam bilimine katkı yaptığını bilmeleri ve İslam biliminin evrensel özelliğini kavramaları”dır. “1.1.1. İslam bilim tarihi öğrenmenin gerekliliğini açıklar.” kazanımına yönelik yapılan açıklamalar içerisinde b maddesinde “İslam biliminin, etnik yapı, cins, din, inanış, topluluk ve coğrafi bölge farkı gözetmeksizin İslam medeniyetinin ortak mirası olarak kabul edildiği vurgulanır.” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadenin hedef ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bunun yanında çeviri faaliyetleri ile alakalı olarak verilen “3.1.2. İlk çeviri eserlerin İslam bilimindeki önemini açıklar.” kazanımı da muhtevası itibarıyla amaca uygun görünmektedir. Yine İslam medeniyeti ile diğer medeniyetler arasında bulunan ilişkiye değinen “2.1.2. Diğer medeniyetlerin İslam bilim tarihinin oluşum sürecine etkisini açıklar.” kazanımının da bu amaca hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında ders kitabı içerisinde bu hedefe uygun bir anlatımın olduğu söylenebilir. Kitapta yer alan farklı konular içerisinde Müslüman olamayan bilim insanlarının İslam medeniyetine katkıları üzerinde durulmaktadır.

Program içerisinde yer alan onuncu hedef öğrencilerin “İslam bilim tarihi konusunda çalışma yapan bilim adamları ve araştırmacılar hakkında bilgi sahibi olmaları” şeklinde ifade edilebilir. Öğretim programında yer alan kazanımlar incelendiğinde pek çok kazanımının bu amaç ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. “6.1.1. İbn Heysem'in fizik bilimine katkılarını açıklar.”, “6.1.3. İbn Sina'nın bilimsel çalışmalarını tanır.”, “10.3.1. XVI. yüzyılda Takiyüddin'in İstanbul Rasathanesi'nin İslam bilim geleneği açısından önemini açıklar.” gibi kazanımların doğrudan bu amaca yönelik olduğu söylenebilir. Nitekim ders kitabı içerisinde yer alan anlatıma bakıldığında zaman çoğunlukla bilim insanları ve eserleri üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır.

Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi öğretim programında yer alan on birinci amaç “bilim tarihinden hareketle merak oluşturup bilime dair ilgi duymaları ve sorular yoluyla keşfetmeye teşvik edilmeleri” ifadesiyle programda yerini almıştır. Öğretim programı içerisinde verilen amaca yönelik doğrudan bir kazanım yer almamakla birlikte ders kitabında yer alan gerek konu anlatımı gerek verilen etkinlik ve uygulamalar ile bu amaca hizmet edildiği söylenebilir.

Öğretim programında yer alan on ikinci amaç “tarihin diğer dallarında olduğu gibi bilim tarihinde de birincil kaynaklardan faydalanmanın önemini kavramaları”dır. Program

içerisinde yer alan “1.1.3. İslam bilim tarihi araştırmalarında birincil kaynak kullanmanın gerekliliğini açıklar.” kazanımı doğrudan bu hedef ile uyumlu görünmektedir. Bunun yanında ilgili kazanımla bağlantılı olarak ders kitabı içerisinde de birincil kaynak kullanımına yönelik bir anlatımın olduğu söylenebilir.

İslam Bilim Tarihi ders öğretim programında yer alan son amaç “Türk - İslam dünyasına ilişkin, günümüze kadar ulaşmış binlerce yazma bilim eserinin incelenmesine yönelik bir misyona yönlendirilmeleri” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeye yönelik öğretim programında doğrudan bir kazanım yer almamakla birlikte “1.1.3. İslam bilim tarihi araştırmalarında birincil kaynak kullanmanın gerekliliğini açıklar.” kazanımının bu amaç ile bağlantılı olduğu ve ders kitabında da ilgili kazanımla ilişkili bir anlatımın mevcut olduğu söylenebilir.

Öğretim programında yer alan ifadelerde kısıtlı bir anlatım söz konusudur. Bu doğrultuda İslam Bilim Tarihi öğretim programında verilen bazı amaçların kazanımlar ile ifade edilemediği görülmektedir. Bunun yanında bu eksik ders kitabında yer alan anlatım ve etkinlikler ile tamamlanmaya çalışılmıştır.

4.9. Dokuzuncu Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın dokuzuncu alt probleminde İslam bilim tarihi öğretim programı ile ders kitabının uyumu incelenmiştir. İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programı ile ders kitabında yer alan içeriğin genel manada uyumlu olduğu söylenebilir. Kazanımlar ile içeriğin uyum durumuna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir:

Tablo 16

İslam Bilim Tarihi Öğretim Programı ile Ders Kitabının Uyum Durumu

Kazanımlar	İçerik			İçerik Örnekleri
	Uyumlu	Uyumsuz	Kısmen	
1.1.1. İslam bilim tarihi öğrenmenin gerekliliğini açıklar.		X		Kitapta konu ile ilgili bölümde mevcut olan anlatım kazanımı karşılamamaktadır.
1.1.2. İslam bilim tarihçiliğinin gelişmesine katkı sağlayan bilim insanlarını ve araştırmacıları tanıır.	X			“Alman bilim tarihçisi ve fizikçisi olan Eilhard Wiedemann (1852-1928)], İslam tabii bilimler ve teknoloji tarihi konuları ile ilgilenmiştir. İslam bilim insanlarınca icat edilmiş, geliştirilmiş ve kullanılmış aletlerin prototiplerinin çizilmesine öncülük etmiştir.” (s. 14)
1.1.3. İslam bilim tarihi araştırmalarında birincil kaynak kullanmanın gerekliliğini açıklar.				“Bilimsel araştırmalarda birincil kaynakların kullanılması önceliklidir. Dolayısıyla İslam bilim tarihi ile ilgili araştırmalarda çeviri kitaplardan ziyade orijinal el yazmalarının kullanılması önemlidir. Bu durum bilimsel

	X	çalışmalara özgünlük kazandırmaktadır.” (s. 16)
2.1.1. İslam'ın bilime verdiği önemin toplum üzerindeki etkisini açıklar.	X	“İslam ilme büyük önem vermiştir. Bilim ve onun temsilcileri olan ilim insanlarının toplum üzerinde büyük bir etkisi vardır. İlim insanları toplumu cehaletten, taassup ve hurafecilikten kurtararak toplumun olumlu yönde gelişmesine rehberlik etmişlerdir.”(s. 21)
2.1.2. Diğer medeniyetlerin İslam bilim tarihinin oluşum sürecine etkisini açıklar.	X	“İslam biliminin oluşmasında çok farklı medeniyetlerin etkisi vardır. Mısır, İran, Irak, Anadolu gibi bölgelerde kurulmuş olan bu medeniyetler çok gelişmiş kültürel birikimlere sahiptir.” (s. 22)
2.1.3. İslam fetihlerinin İslam biliminin oluşumuna etkilerini değerlendirir.	X	“Müslümanlar, devletin sınırlarının genişlemesiyle beraber fethettikleri toprakların gelişmiş kültürlerini tanıma imkânı bulmuştur. Mısır, Suriye, Filistin ve Anadolu'da Antik Yunan, Roma ve Bizans; Irak ve İran'da Pers ve Mezopotamya; Türkistan'da ise Türk kültürü ile karşılaşmıştır.” (s. 24)
2.1.4. İslamiyet'le birlikte ortaya çıkan bilimleri tanır.	X	“Müslümanların İslam'ı anlama, yorumlama ve savunma çabaları Kur'an ve sünnet kaynaklı bazı bilimlerin doğmasını sağlamıştır. Bunlar arasında tefsir, hadis, fıkıh ve kelim gibi bilimler yer almaktadır.” (s. 24)
2.1.5. İslam öncesi şiir ve filolojinin Arapçanın bilim ve sanat dili olmasına katkısını açıklar.	X	“Böylece şiir, Arapların ilim hazinesi olmuş, ilmi ve ahlaki değerlere ait bilgiler şiir vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Şairlerin Arap toplumunda bu denli kabul görmesi filolojiyi (dil bilimi) de olumlu etkileyerek Arapçanın bilim ve sanat dili olmasına katkı sağlamıştır.” (s. 25)
3.1.1. Abbasilerin bilimin gelişmesine katkılarını açıklar.	X	“Halife el-Me'mun (813-833), Bizans ve Hindistan'a elçiler göndererek kültür eserlerini İslam dünyasına taşımıştır. Sicilya ve Bizans'tan çevirmenler getirtmiş ve bu çevirmenlere yüksek miktarda ücretler ödemiştir. Astronomi alanındaki ilk gözlemevini (rasathane) kurdurmuştur.” (s. 28)
3.1.2. İlk çeviri eserlerin İslam bilimindeki önemini açıklar.	X	“Abbasi Dönemi'nde bilimin gelişmesi açısından farklı dillerden yapılan çeviriler önemli bir yere sahiptir. Dönemin ihtiyaçlarına yönelik olarak çevirilere öncelik verilmiştir. Müslümanlar kible yönünün tayini, namaz vakitlerinin tespiti, kara ve denizlerde yön tayini, ziraat işlerinin düzenlenmesi ve mirasın paylaşılması gibi konularda faydalanmak üzere astronomi ve matematik alanında ilk çevirilerini yapmışlardır.” (s. 29)
3.2.1. Erken Abbasî döneminde astronomi alanında yapılan çalışmaları tanır.	X	“Abbasi halifesi el-Me'mûn Dönemi'nde Hintlilerden astronomi kitabı Siddhanta, Sasanilerden Zic-i Şahi, Yunanlılardan Batlamyus'un Almagest ve Terrabiles adlı eserleri Arapçaya çevrilmiş, astronomi alanındaki çalışmalar hızlanmıştır.” (s. 32)
3.2.2. Erken Abbasî döneminde kimya alanında yapılan çalışmaları tanır.	X	“İslam bilim insanları yaptıkları deneylerle farklı kimyasal teorilerin geçerliliğini test etmişlerdir. Kimya bilimi ile ilgili çalışmalar, modern anlamda İslam bilim araştırmaları ile başlamış, Câbir bin Hayyân ve Ebû Bekir er-Râzi kimya biliminin gelişmesine öncülük etmiştir.” (s. 33)

3.2.3. Erken Abbasi döneminde tıp ve eczacılık alanında yapılan çalışmaları tanır.	X	“Erken Abbasi Dönemi’nde öne çıkan bilim dallarından biri olan tıp bilimi, üzerinde en çok çalışılan alanların başında gelmektedir. Antik Yunan ve Hintlilere ait tıp kitaplarının çevrilmesi, İran’ın Cündişâpûr şehrinde kurulan tıp okulundaki çalışmalar hekimlerin araştırmaları tıp biliminin gelişimine katkı sağlamıştır.” (s. 34)
3.3.1. Erken Abbasi döneminde felsefe alanında yapılan çalışmaları tanır.	X	“Erken Abbasi Dönemi’nde el-Kindî ve Farabi gibi düşünürler fikirleri ve eserleri ile İslam felsefesinin gelişmesinde etkili olmuştur.” (s. 38)
3.3.2. Erken Abbasi döneminde mantık alanında yapılan çalışmaları ifade eder.	X	“Aristo mantığını İslam dünyasına tanıtan bilim insanlarının başında Farabi gelmektedir. Aristo mantığı, Farabi’den önce Süryani, Grek ve Müslüman bilim insanları tarafından araştırılmasına rağmen Farabi sayesinde gelişmiş ve yeni şeklini almıştır.” (s. 38)
4.1.1. Bağdat’ın bilim ve sanat merkezi haline gelişinin İslam biliminin gelişmesine katkılarını açıklar.	X	“Halife ve diğer devlet yöneticileri İskenderiye, Cündişâpûr, Harran, Nusaybin ve İstanbul gibi şehirlerden birçok bilim insanının Bağdat’a gelmesini sağlamışlardır. Bağdat, Halife el-Me’mun Dönemi’nde İslam medeniyetinin en önemli şehri olmuş; âlimler, irfan ve fazilet sahipleri bu şehirde toplanmaya başlamıştır.” (s. 43)
4.2.1. Halife el-Me’mun döneminde kurulan bilim kurumlarının İslam biliminin gelişimine katkılarını değerlendirir.	X	“Beytü’l-Hikme İslam bilim, kültür ve düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. İslam bilim tarihinin ilk bilim merkezi olarak kabul edilen Beytü’l-Hikme (Bilgelik Evi), Halife el-Me’mun Dönemi’nde tercümelelerin ve yüksek seviyedeki bilimsel araştırmaların yapıldığı önemli bir bilim merkezi olmuştur.” (s. 45)
4.2.2. Halife el-Me’mun’un coğrafya alanında yaptırdığı bilimsel araştırmaların önemini açıklar.	X	“Halife el-Me’mun’un ilgi duyduğu bilim dallarından birisi de coğrafyadır. Coğrafya ve astronomi alanında uzman kişilerden oluşan büyük bir heyeti, yeni bir dünya haritası ve kapsamlı bir coğrafya eseri hazırlamaları için görevlendirmiştir.” (s. 46)
4.2.3. IX-X. yüzyılda matematik alanında yapılan çalışmaların İslam bilimine katkısını açıklar.	X	“Müslüman bilim insanları matematiğin çeşitli dallarında yeni teorem, hipotez ve sistemler geliştirmişlerdir. Bu süreçte eski Yunan ve Hint matematiğini öğrenmişlerdir.” (s. 49)
4.2.4. IX-X. yüzyılda cebir alanında yapılan çalışmaları ifade eder.	X	“IX. yüzyılda yaşayan en büyük matematikçilerden biri de el-Hârizmî’dir (öl. 864). Matematik, astronomi ve coğrafya alanlarında yaptığı önemli çalışmalar ile tanınmaktadır. Cebir, onunla birlikte denklemler bilimi olmuştur.” (s. 50)
4.2.5. IX-X. Yüzyılda trigonometri alanında yapılan çalışmaları ifade eder.	X	“Müslüman bilim insanları, matematiğin her kolunda olduğu gibi trigonometri de çeşitli çözümler ve trigonometrik fonksiyonlar ortaya koymuşlardır. Avrupalılar modern trigonometrinin temelini teşkil eden sinüs, kosinüs, tanjant ve kotenjantı Müslüman matematikçilerden öğrenmişlerdir.” (s. 51)
4.2.6. IX-X. yüzyılda küresel geometri alanında yapılan çalışmaları ifade eder.	X	“Matematiğin önemli bir dalını teşkil eden analitik geometri, düzlem ve küresel trigonometrinin kurucuları olarak da Müslümanları zikretmek gerekmektedir. Sâbit b. Kurre’nin ortaya attığı ve ispatını yaptığı meşhur Menelaos Teoremi’nin küresel geometride önemli bir yeri vardır.” (s. 51)

5.1.1. X. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmelerin İslam bilimine etkilerini değerlendirir.	X	“Abbasiler Dönemi ilim ve kültür hayatının üretken olduğu bir dönemdir. Yönetimin Büveyhiler'in ve Fatimiler'in elinde olduğu dönemlerde de ilim ve kültür hayatı canlılığını kaybetmemiştir. Şiraz, Rey ve İsfahan kütüphaneleri en parlak devirlerini Büveyhiler Dönemi'nde yaşamıştır.” (s. 54)
5.2.1. X. yüzyılda astronomi alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“X. yüzyılda İslam dünyasında astronomi alanında tartışılan konulardan biri ekliptik eğimin sabit mi yoksa değişken mi olduğudur. İbrâhim b. Sinan b. Sâbit (ö. 946) ekliptik eğimin sabit olmadığı görüşünü benimsemiştir.” (s. 55)
5.3.1. X. yüzyılda matematik alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“X. yüzyılda İslam dünyasında matematik alanında çok büyük başarılar elde edilmiştir. Ebû Sehl el-Kühî (ö. 990), bu yüzyılda matematik alanında önemli çalışmalar yapan bilim insanlarından.” (s. 58)
5.4.1. X. yüzyılda tıp ve tıp teknolojileri alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“İslam dünyasında tıp ve tıp teknolojileri alanındaki çalışmalar X. yüzyılda Yunan tıbbını geride bırakacak seviyeye ulaşmıştır. Müslüman bilim insanları büyü, sihir ve hurafelere itibar etmeden tıp alanında özgün metotlar geliştirmişler ve sonraki yüzyıllara ciddi bir hekimlik mirası bırakmışlardır.” (s. 59)
5.4.2. X. yüzyılda Müslüman âlimlerin tıp bilimine katkılarını açıklar.	X	“Modern optiğin babası olarak kabul edilen Heysem'den sonra bu alanda yetişmiş en büyük bilim insanı el-Mevsîlî'dir (ö.1010). Göz kapakları, gözyaşı kanalları, saydam tabaka, damar tabaka, mercek ve göz sinirleri üzerinde araştırmalar yapmış, oftalmoloji dalında çok değerli iki eser yazmıştır.” (s. 61)
5.5.1. X. yüzyılda coğrafya alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“İslam coğrafyasının temellerinin atıldığı Abbasiler Dönemi'nde IX. yüzyılın ortalarında Irak Coğrafya Okulu, X. yüzyılda Orta Asya'da Belh Coğrafya Okulu açılmıştır. Irak Coğrafya Okulu, çalışmalarını genel ve tasvirî coğrafya konularında yoğunlaştırmıştır. X. yüzyılın ilk yarısında da Horasan'da, günümüzde Belh İslam Okulu diye adlandırılan yeni bir coğrafya okulu ortaya çıkmıştır.” (s. 62)
5.5.2. X. yüzyıl İslam haritacılarının kartografyaya katkılarını açıklar.	X	“Haritacılığın gelişmesinde stereografik iz düşümü tekniğinin kullanılması önemli ilerlemeler sağlamıştır. Stereografik iz düşümü tekniği matematiksel bir iz düşümü tekniğidir ve bir küre üzerindeki nesnelere düzlemde tasvir edebilmek için kullanılır. Bu teknikten, haritacılıkta stereografik iz düşümünden, temel olarak bir küre yüzeyinin (yer yüzeyi) bir düzleme (harita düzlemi) aktarılması amacıyla yararlanır.” (s. 65)
6.1.1. İbn Heysem'in fizik bilimine katkılarını açıklar.	X	“İbn Heysem, yaptığı terkip ile fizik bilimlerini matematik bilimleriyle birleştirmiştir. Çeşitli aletler kullanarak yaptığı deneyler optik tarihinde bir ilk olmuştur. İbn Heysem ışık ve görme üzerine yaptığı deneylerini, el-beyt el-muzlim (karanlık oda) adını verdiği bir odada yapmıştır.” (s. 68)
6.1.2. Bîrûnî'nin bilimsel çalışmalarını tanıtır.	X	“Bîrûnî, kitabının başında yeni bir bilim dalı geliştirdiğini belirtmiştir. Bu bilim dalı günümüzde jeodezi (yeryüzü düzlemini ölçme bilgisi) denilen bilim dalıdır.” (s. 69)
6.1.3. İbn Sina'nın bilimsel çalışmalarını tanıtır.	X	“XI. yüzyılın önemli bilim insanlarından İbn Sina'nın (980/1037) başlıca tıp eseri olan

	X	Kânûn fi't-tibb (Tıp Kanunu) beş ciltten oluşmuştur. İbn Sina, eserinin ilk cildinde tıbbın genel prensiplerini ortaya koymuş, konusunu tanımlamış, sınıflandırmış ve özellikle organları, iskeleti ve kasları açıkça tasvir etmiştir.” (s..71)
6.2.1. XII. yüzyılda matematik alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“Ömer Hayyam (1048-1132) cebir, aritmetik ve geometri alanlarında eserler yazmış; irrasyonel sayıların da rasyonel sayılar gibi işlemlerde kullanılabilceğini göstermiş bilim insanıdır. Cebirsel denklemleri sınıflandırmış, özellikle üçüncü dereceden denklemlere koni kesitlerini kullanmak suretiyle geometrik çözümler getirmiştir.” (s. 73)
6.3.1. Medreselerin bilimin üretilmesi ve aktarılmasındaki rolünü açıklar.	X	Kitapta konu ile ilgili bölümde mevcut olan anlatım kazanımı karşılamamaktadır.
6.3.2. Medreselerin İslam biliminin gelişimine katkısını açıklar.		X “Gazâlî'yi, bu vasıflarıyla yakından tanıyan ve dönemin en üst eğitim kurumlarında değerlendirmek isteyen Nizamu'l-Mülk, onu Nişabur'daki Nizamiye Medresesinin müderrisliğine getirmiştir. Gazâlî, seçkin talebelerin öğrenim gördüğü bu kurumda/üniversitede verdiği derslerle yüzlerce talebe yetiştirerek İslam dünyasının fikri inkişafında (gelişme) çok önemli katkılar sağlamıştır.” (s. 76)
7.1.1. XII. yüzyılda Endülüs'te bilimsel gelişmelere etki eden faktörleri açıklar.	X	“Endülüs'te bilimsel ortam Müslüman hükümdarların desteğiyle büyük gelişme göstermiştir. Bağdat ve Şam gibi dönemin ünlü bilim merkezleriyle olan ilişkiler Hristiyan Avrupa'da bulunmayan Eski Yunan'a ait eserlerin Endülüs'e nakledilmesinde etkili olmuştur.” (s. 81)
7.1.2. İslam biliminin, Batı biliminin oluşumuna etkilerini açıklar.	X	“Batı biliminin oluşumunda İslam biliminin Batı'ya aktarılması önemli bir yere sahiptir. Bunun dışında İslam biliminin Avrupa'ya geçişi, tarihî süreç içinde üç farklı yol üzerinden gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi VIII. yüzyıldan itibaren, İber Yarımadası'nın alınmasıyla birlikte İslam dünyası ile Avrupa'nın batısı arasında köprü kurularak İslam dünyasındaki çalışmaların Avrupa'ya aktarılmasıdır.” (s. 84)
7.2.1. XII. yüzyılda haritacılık alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“Endülüs'te birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafya ve buna bağlı olarak gelişen haritacılık alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu alanın önde gelen isimlerin başında İdrîsî (1099-1165) gelmektedir.” (s. 87)
8.1.1. Gözleme dayalı astronomi çalışmalarının İslam toplumundaki önemini açıklar.	X	Kitapta konu ile ilgili bölümde mevcut olan anlatım kazanımı karşılamamaktadır.
8.1.2. Gözlem aletleri yapmanın astronomi teknolojisinin gelişimine katkısını açıklar.		X “El-Urdî, yıldızların yüksekliğini bulmaya imkân veren çift kadranlı aleti ve gök cisimlerinin meridyen dairesindeki yüksekliklerinin tespitini sağlayan çift bacaklı aleti geliştirmiştir.” (s. 94)
8.2.1. XIII. yüzyılda tıp alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“XIII. yüzyılda, İslam tıp dünyasında çalışmalarına öne çıkan ünlü hekimlerden biri de İbn Nefis'tir (1210-1288). İbn Nefis, İbn Sina Kanunu'nun Anatomi Kısımına Şerh adlı eserinde, Galen'in ileri sürdüğü kalbin sağ ve sol karıncığı arasındaki duvarda deliklerin bulunduğu ve bu delikler vasıtasıyla kanın kalbin sağ tarafından sol tarafına geçtiği görüşüne itiraz etmiştir.” (s. 95)

8.3.1. İslam medeniyetinde sağlık kurumlarının oluşumundaki etkenleri açıklar.	X	“İslam devletleri, insanın beden ve ruh sağlığının toplum üzerindeki etkisini dikkate almış; tehlikeli boyutlara varabilecek hastalıkların sınırlandırılması, bulaşıcı hastalıklara yakalananların belirli yerlerde toplanması ve tedavi edilmesi amacıyla hastaneler açmışlardır.” (s. 96)
8.3.2. İslam medeniyetinde tıp eğitiminin özelliklerini açıklar.	X	“Tıp eğitimi X. yüzyılın sonunda üç farklı şekilde verilmekteydi. Bunlardan ilki Bağdat, Şam ve Kahire'deki gibi hastanelerde bulunan merkezlerde eğitim veren tıp okullarıydı. Bu merkezlerde ders salonları, kütüphaneler, eczaneler bir arada bulunurdu. İkincisi ise özel okullardı.” (s. 97)
8.4.1. XIII. yüzyılda mühendislik ve teknik araçlar geliştirme alanlarındaki çalışmaları tanır.	X	“El-Cezerî kitabında hava, boşluk ve denge prensiplerini kullanarak 50 adet aracın tasarımını ayrıntılı olarak vermiştir. Bu araçların 6'sı su saati, 4'ü mumlu saat, 6'sı ibrik, 7'si eğlence amaçlı kullanılan çeşitli otomatlar, 3'ü abdest almak için kullanılan otomat, 4'ü kan alma teknesi, 6'sı fiske, 4'ü kendinden ses çıkaran araç, 5'i suyu yukarı çıkartan araç, 2'si kilit, 1'i açılöçer, 1'i kayık su saati ve Amid kentinin kapısıdır.” (s. 99)
9.1.1. XIV-XV. yüzyılda astronomi alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“İbnü'l-Şâtır (1304-1376), Güneş'in Ekvator'a olan eğiminin derecesini yeniden belirlemiş; Merkür, Ay ve Güneş'in devinimlerini açıklamak için yeni düzenekler öne sürmüştür.” (s. 104)
9.1.2. Astronomi alanında yapılan çalışmaların Avrupa'ya etkilerini açıklar.	X	“XVI. yüzyılda Kopernik, Güneş'i evrenin merkezine alan "Güneş Merkezli Evren" teoremini ortaya atmıştır. Bu teoremin oluşmasında Batlamyus'un Yer Merkezli Evren teoremini eleştiren İslam astronomlarının alternatif modeller ortaya koyması etkili olmuştur. Bu durum İslam astronomisinin Batı'daki astronomi çalışmalarını etkilediğini göstermektedir.” (s. 107)
9.2.1. Müslümanların denizcilğe katkılarını örneklerle açıklar.	X	“XV. yüzyıla gelindiğinde İslam denizciliği çok yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. XVI. yüzyılda Hint Okyanusu'na gelen Portekizliler ve diğer Avrupalılar burada karşılaştıkları Müslüman denizcilerden yön bulma, konum belirleme, açık denizlerde mesafe ölçümü gibi konularla ilgili bilgi ve metotları öğrenmiştir.” (s. 109)
9.3.1. İslam'da kartografinin gelişimini açıklar.	X	“IX. yüzyılda Abbasi Halifesi el-Me'mun'un hazırlattığı, içinde dünya ve bölgesel haritaların yer aldığı coğrafya eseri, kartografi tarihi için yeni bir ufuk açmıştır. Bu haritalarla birlikte Arap-İslam kültür çevresinde Afrika kıtasının güneyden dolaşılabilceği kanaati de hâkim olmaya başlamıştır.” (s. 111)
10.1.1. İslam medeniyetinin sosyal bilimlerin oluşumuna katkılarını değerlendirir.	X	“İslam bilim dünyasında sosyal bilimler önemli bir yer tutmuştur. Sosyal bilimlerin gelişiminde ve bu alanda pek çok bilim insanının yetişmesinde İslam medeniyetinin büyük bir etkisi olmuştur. İbn Haldûn da bu alanda yetişmiş önemli bir bilim insanıdır.” (s. 116)
10.2.1. XV. yüzyılda Osmanlı'da astronomi alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“Osmanlı Dönemi'nde yapılan tercüme astronomi biliminin gelişmesinde hayli etkili olmuştur. Bu dönemde yapılan tercüme ve çalışmalar astronomi biliminde gelişmeyi hızlandırmıştır. Dönemin önemli isimlerinden biri olan Ahmed-i Daî,

		edebiyatçı kimliğinin yanı sıra astronomi ile de ilgilenmiş ve bu alanda tercüme yapmıştır.” (s. 117)
10.2.2. XV. yüzyılda Osmanlı'da tıp alanındaki gelişmeleri açıklar.	X	“Osmanlı Devleti, tıp bilimine önem vermiş ve bu alanda değerli bilim insanları yetiştirmiştir. Sabuncuoğlu Şerafeddin (1385-1468), tıp alanındaki çalışmalarıyla Osmanlı Devleti'nin en iyi hekimlerinden ve bilim insanlarından birisidir. 1465 yılında yazdığı ve Fatih Sultan Mehmet'e sunduğu Cerrahiyetü'l-haniye adlı eseri ile çağın tıp bilimine hizmet etmiştir.” (s. 118)
10.2.3. İstanbul'un İslam bilim ve sanat merkezi haline geliş sürecini açıklar.	X	“Bilime ve bilim insanına değer veren bir hükümdar olan Fatih, dönemin tanınmış bilim insanlarını İstanbul'a davet etmiş, İstanbul'u bilim ve sanat merkezi hâline getirmiştir. İstanbul, o yıllarda dünyanın sayılı bilim ve sanat şehirleri arasında gösterilmiştir.” (s. 119)
10.3.1. XVI. yüzyılda Takiyüddin'in İstanbul Rasathanesi'nin İslam bilim geleneği açısından önemini açıklar.	X	“...III. Murat'ın fermanıyla Tophane sırtlarında bir gözlemevi (rasathane) kurulmuştur. Sinüs, tanjant ve kosinus hesaplamaları bu rasathane sayesinde yapılmış ve elde edilen sonuçlar tablolar hâlinde kaydedilmiştir.” (s. 122)
11.1.1. Avrupa bilim ve teknolojisinin Osmanlı'daki bilimsel çalışmalara etkisini değerlendirir.	X	“XVIII. yüzyılda astronomi alanında da önemli tercüme yapılmıştır. Modern astronomi Osmanlı'ya gelişi, zic ve coğrafya tercüme sayesinde olmuştur. Kopernik sisteminin Osmanlı'da tanınması, Fransız Astronom Noel Durret (Noel Durut) sayesinde olmuştur. Kopernik'in Zici adlı eseri, Tezkireci Köse İbrahim Efendi tarafından Secenc el-Eflâk fî Gâyet el-İdrâk (Feleklerin Aynası ve İdrâkin Gâyesi) adıyla tercüme edilmiştir. Bu eser, astronomi cetvelleri alanında Avrupa dillerinden tercüme edilen ilk eserdir.” (s. 129)
11.2.1. XVIII-XIX. yüzyılda Osmanlı'da açılan eğitim ve bilim kurumlarını tanıtır.	X	“I. Abdülhamit Dönemi'nde donanmanın subay ihtiyacını karşılamak üzere Mühendishane-i Bahri Hümayun (Deniz Mühendishanesi) hizmete açılmıştır. III. Selim Dönemi'nde ordunun subay ihtiyacını karşılamak üzere Mühendishane-i Berri-i Hümayun (Kara Mühendishanesi) kurulmuştur. II. Mahmut Dönemi'ndeki yenilikler ise Batılı usullere göre gelişme göstermiştir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının ardından ordunun subay ve astsubay ihtiyacını karşılamak amacıyla 1835'te Mekteb-i Harbiye kurulmuştur.” (s. 131)
11.2.2. XVIII-XIX. yüzyılda Osmanlı'da eğitim ve bilim alanında yapılan çalışmaları ifade eder.	X	“Kimyager Derviş Paşa (1817-1879), 1817 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da Hoca İshak Efendi tarafından yetiştirilmiştir. Avrupa'ya gitmiş ve Avrupa'da ilmini geliştirmiştir. Osmanlı'da kimya biliminin temellerini atmıştır. Usul-i Kimya adlı eseri, inorganik kimya alanında oldukça önemlidir. Derviş Paşa, 1879 yılında vefat etmiştir.” (s. 134)

Kaynak: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Ortaöğretim İslam bilim tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=432> sayfasından erişilmiştir.

Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 16’da görüldüğü üzere İslam Bilim Tarihi öğretim programında yer alan kazanımlar ile ders kitabının içeriği genel olarak uyumludur. Bunun yanında tabloda görülen bazı kazanımlar ders kitabında yeterli düzeyde temsil edilememiştir. Örneğin ilk kazanıma yönelik ders kitabı içerisinde ilgili bölümde İslam biliminin özelliklerine değinilirken neden İslam bilim tarihi öğrenildiğine yönelik bariz bir anlatım söz konusu değildir. Benzer bir durum kazanım 6.3.1 ve kazanım için de geçerlidir. Bu kazanımla alakalı kitapta yer alan bölümde ilk medrese, vakıf geleneği üzerinde durulurken kazanımda yer alan medreselerin bilimsel bilgi üretimindeki rolü hakkında ilgili bölümde bilgi verilmemiştir. Yine kazanım 6.3.2’de Nizamiye Medreseleri, Gazâlî gibi konuların üzerinde durulurken kazanımda yer alan medreselerin İslam biliminin gelişimine katkıları ifadesi kısmen karşılanmıştır. Kazanım 8.1.1 ile alakalı da bir uyumsuzluğun olduğu görülmektedir. Ders kitabında yer alan ilgili bölümde “Müslümanlar, İslamiyet’in kabulünden itibaren sosyal, ekonomik, dinî vb. sebeplerle astronomi bilimine önem vermişlerdir.” ifadesi yer almakla birlikte bu cümle astronominin İslam toplumundaki önemine açıklık getirmemektedir. Kazanım 8.1.2’ye yönelik olarak ders kitabında gözlem aletleri yapımının astronomi teknolojisinin gelişimine katkısı doğrudan ifade edilmemiştir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi ders kitabı ile öğretim programı incelenmiştir. 2017 yılından itibaren eğitim hayatında varlığını sürdüren İslam Bilim Tarihi dersi öğrencilerin bilime ilgilerini artırmada yardımcı olabilecek niteliktedir. Bunun yanında bilimin dur durak bilmediği ve ilerlemeye devam ettiği bu dönemde gerek tarih ders kitaplarında gerek diğer derslere ait kitaplarda bilim tarihine yönelik konularının yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır (Kahraman, 2013, s. 71; Yıldız, 2013, s. 97). Bu durum yapılan çalışmalarla ortadan kaldırılabilir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı incelendiğinde konuların yüz yıl şeklinde ilerlediği anlaşılmaktadır. İslamiyet'in ortaya çıkışından Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar gelen bir süreç kitaba konu olmuştur. Bu süreç anlatılırken bazı bölümlerde tekrara düşüldüğü tespit edilmiştir. İçeriğin sunumunda tekrara düşülmesi bilimsel metinlerin akıcılığına etki edebilmektedir. Ders kitabında öğretim programında yer alan kazanımlarla bağlantılı olarak İslam biliminin zirvede olduğu zamanlar ayrıntılı bir şekilde verilirken İslam biliminin gerilediği dönemler üzerinde daha az durulduğu anlaşılmaktadır. Yine Osmanlı Devleti döneminde yaşanan gelişmelere de kısıtlı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde ilk akademi mahiyetinde olan Encümen-i Daniş'ten (Uçman, 1995, s. 176) söz edilmemiştir. Bu dönemle ilgili verilen bilgiler oldukça sınırlı tutulmuştur. Nitekim ders kitabı içerisinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeleri konu edinen 10. ve 11. ünitelere yönelik etkinlik, okuma parçası vb. bölümlerin de sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde pek çok bilim dalı ve bilim insanı hakkında bilgi verilmiştir. İçerik incelendiğinde bilim insanlarına yönelik daha çok eserleri üzerinden bir anlatımın olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında bilim tarihinin esas amaçlarından birinin bilim insanlarının yöntemlerini irdelemek olduğu düşünüldüğünde (Topdemir ve Unat, 2011, s. 7) ders kitabında bu yönden bir eksikliğin olduğu anlaşılmaktadır.

Ders kitabında kaynak kullanımına baktığımız zaman içerik oluşturulurken pek çok farklı kaynaktan yararlandığı tespit edilmiştir. Bunun yanında yararlanılan kaynaklar içerisinde birinci el kaynaklar oldukça sınırlı tutulmuştur. Nitekim tarih araştırmalarında ana kaynak olarak da adlandırılabilen birinci el kaynakların kullanımı son derece önemlidir (Kütükoğlu, 2017, s. 17). Kaynak kullanımında çeşitlilik olmakla beraber düzenli bir dağılımın olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ders kitabında yer alan kaynakça bölümünde yazım hatalarının olduğu tespit edilmiştir.

İslam Bilim Tarihi ders kitabında mevcut anlatımın yalın ve bilimsel olduğu söylenebilir. Bunun yanında içerikte pek çok bilim insanı ve yapmış olduğu çalışmaların yoğun bir biçimde verilmesi anlaşılabilirlik açısından sorunlara neden olabilmektedir. Yine bilim insanlarının çalışmalarında ayrıntıya girilmesi ve sıkça terimlerin kullanılması bazı bölümlerde anlatımın yalınlığını bozmaktadır. Ders kitabı öğrenci düzeyi açısından incelendiğinde içeriğin sunumunun yer yer öğrenci düzeyinin üzerinde olabildiği görülmüştür.

Ders kitabının görseller açısından zengin olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında görsellerde farklı türlerden de yararlanılmış olduğu anlaşılmaktadır. İçeriğin sunumunda görsellere yönelik resim, tablo, şekil gibi unsurlarla sınırlı kalınmayıp karekodlar vasıtasıyla video erişiminin sağlanması oldukça faydalı görünmektedir. Nitekim Bozkurt, Karadeniz ve Erdoğan (2018) tarafından yapılan çalışma sonucunda karekod teknolojisi, öğrenme sürecini destekleyen, hızlı veri akışına imkan sağlayan bir köprü teknolojisi olarak tespit edilmiştir (s. 117). Teknoloji çağında olduğumuz ve öğrencilerin telefonlara bağımlılıklarının yüksek olduğu bu dönemde ders kitaplarına karekodların eklenmesi derse yönelik ilginin artırılmasına yardımcı olabilecek niteliktedir.

Ders kitabı içerisinde içerik sunulurken konu anlatımının dışında anlatımı desteklemek adına pek çok farklı bölüm eklenmiştir. Etkinlik, araştırma, uygulama gibi pek çok farklı başlık altında yer alan çalışmalarla öğrenci derste aktif hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun

yanında 4. bölümde de söz edilen konu anlatımı dışındaki bu bölümlerin ünitelere dengeli dağılmadığı anlaşılmaktadır.

İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde özellikle içeriğin düzenlenmesinde pek çok hatanın olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında tezin içeriğinde üzerinde durulan hataların kitabın önceki baskılarında da bulunduğu görülmektedir (Atsız, 2019, s. 12-136). Yeni basım yapılırken kitaptaki mevcut hataları gözden geçirmek içeriğin başarılı hale getirilmesi açısından önem arz etmektedir.

İslam Bilim Tarihi dersi öğretim programında toplam 56 kazanım yer almaktadır. Kazanımların ünitelere nispeten dengeli dağıldığını söylemek mümkündür. Öğretim programında yer alan kazanımlar Bloom taksonomisi açısından incelendiğinde kazanımların %91'inin hatırlama ve anlama basamağında bulunduğu görülmüştür. Hatırlama ve anlama basamaklarının taksonominin alt basamağında yer alan bilişsel hedeflerden olduğu bilinmektedir (Tutkun, 2012, s. 18). Öğretim programında yer alan genel amaçlar ile kazanımların ve ders kitaplarının genel manada uyumlu olduğu görülmekle birlikte bazı noktalarda öğretim programının genel amaçlarının kazanımlar ve ders kitabı içerisinde karşılanamadığı görülmüştür.

İslam Bilim tarihi dersi öğretim programında yer alan kazanımlar ile ders kitabının içeriğinin genel olarak uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bölüm 4'te tartışıldığı üzere birkaç kazanım haricinde ders kitabında öğretim programının iyi bir şekilde temsil edildiğini söylemek mümkündür.

5.2. Öneriler

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. Kitabın ilk sayfalarında yer alan kitap tanıtım bölümünde içerikte yer alan tüm bölümler açıklanabilir.
2. İslam Bilim Tarihi ders kitabı içerisinde özellikle Osmanlı dönemine yönelik eksik noktalar tamamlanabilir.
3. Öğretim programına İslam biliminin yükselmesinde ve düşüşünde etkili olan faktörlere yönelik kazanımlar eklenebilir.
4. Ders kitabında terimlerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir anlatım tarzı yerine daha yalın bir dil tercih edilebilir.

5. Konu anlatımında tekrara düşmekten kaçınılması içeriğin akıcılığına katkı sağlayabilir.
6. İçeriğin sunumunda sözü edilen bilim insanlarının hayatları ve bilimsel çalışmalarda kullandıkları yöntemler üzerinde daha fazla durulabilir.
7. Ünitelerin kapak sayfasında ünite içerisinde yer alan anahtar kelimelere yer verilebilir.
8. Ders kitabı yazımında daha fazla birinci el kaynak kullanılabilir.
9. Kaynaklar bölümünde yer alan hatalar düzeltilerek kaynak yazımında bir standart oluşturulabilir.
10. Kitap içerisinde yer alan yazım, yöntem ve üslup hataları gözden geçirilebilir.
11. Kazanımların düzeyi yükseltilebilir ve üst bilişsel hedeflere yönelik kazanım sayısı artırılabilir.
12. Öğretim programı ve ders kitabının program içerisinde yer alan tüm genel amaçlar ile uyumlu hale getirilmesi adına genel amaçların içeriği gözden geçirilebilir.
13. Öğreti programında yer alan kazanımlar ve ders kitabı içeriği daha uyumlu hale getirilebilir.
14. Öğretim programı ve ders kitabı içerisinde İslam coğrafyasında faaliyet yürüten kadın bilim insanlarına yer verilebilir.
15. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca kitapta yer alan mevcut hatalara yönelik ciddi bir incelemenin ardından ilerleyen basımlarda düzeltme yoluna gidilebilir.
16. İslam Bilim Tarihi dersi öğrencinin bilgi birikimi göz önünde bulundurularak bütün lise kademelerinde değil de 11. ve 12. sınıflarda seçmeli ders olarak verilebilir.

KAYNAKLAR

- Afet Hanım, Mehmet Tevfik Bey, Samih Rifat Bey, Akçura Yusuf Bey, Reşid Galip Bey, Hasan Cemil Bey, Sadri Maksudi Bey, Şemseddin Bey, Vasıf Bey & Yusuf Ziya Bey. (1930). *Türk Tarihinin Ana Hatları*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Akbab, B. (2013). Lise tarih ders kitaplarını değerlendirme formunun geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 26-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26093/274948> sayfasından erişilmiştir.
- Akbaba, B. (2017). 1960- 1970'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih eğitimi* içinde (s. 209-243). Ankara: Pegem.
- Akça Berk, N. (2017). 1950'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* içinde (s. 173-207). Ankara: Pegem.
- Akça, N. (2007). *Demokrat parti iktidarından 1980 ihtilaline eğitim politikaları ve bu politikaların tarih ders kitaplarına yansımaları*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Akşin, S. (2009). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul : İş Bankası Kültür.
- Aktaş, Y. Z. (2018). *Türkiye'de tarih ders kitaplarında İslam tarihi konularının öğretimi (1931-1977)*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(4), 988-1007. https://iojes.net/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=IOJES_2559.pdf&key=40668 sayfasından erişilmiştir.
- Altun, A. (2013). Yapılandırmacı yaklaşım, sosyal bilgiler programları ve ders kitapları. B. Akbaba (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: sosyal bilgiler* içinde (s. 2-26). Ankara: Pegem.

- Altunışık, R., Çoşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aslan, B., Okumuş, O. & Koçoğlu, Y. (2015). Ortaöğretim tarih ders kitaplarının öğrencilerin gelişim düzeyine uygunluğunun incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 689-699. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-research-on-conformity-of-secondary-level-history-textbooks-pertinentto-students-degree-of-development.pdf](https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-research-on-conformity-of-secondary-level-history-textbooks-pertinentto-students-degree-of-development.pdf) sayfasından erişilmiştir.
- Ata, B. (2000). The influence of an American educator (John Dewey) on the Turkish educational system. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 31, 119- 130. https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000032
- Atsız, H. (Ed.). (2019). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Atsız, H. (Ed.). (2021). *İslam bilim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. <https://www.eba.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Bağcı, Ö., & Bildik, F. (2021). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Baymur, A. F. (1941). *Tarih öğretimi*. Ankara: Recep Ulusoy.
- Bernheim, E. (1936). *Tarih ilmine giriş: tarih metodu ve felsefesi* (M. Ş. Akkaya, Çev.). İstanbul: Devlet.
- Bozkurt, A., Karadeniz, A. & Erdoğan, E. (2018). Açık ve uzaktan öğrenme sisteminde karekod kullanımı: açıköğretim ders kitapları örneği. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 9(30), 105-121. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.007.x>
- Bozkurt, B. (2020). Cumhuriyet Türkiyesinin eğitim sisteminin inşası sürecinde Heyet-i İlmiye toplantıları. *Belgi*, 2(19), 1748-1765. <https://doi.org/10.33431/belgi.651389>
- Buldum, N. (2012). *1940-2010 yılları arasında lise tarih ders kitaplarının şekil ve içerik açısından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

- Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: yenilenmiş Bloom taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31(42), 3-14. <http://213.14.10.181/index.php/EB/article/view/837/189> sayfasından erişilmiştir.
- Carr, E. H. (2015). *Tarih nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Cemaloğlu, N. (2003). Öğretimde ders kitaplarının yeri ve önemi. N. Hayta (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: tarih içinde* (s. 1-32). Ankara: Pegem.
- Copeaux, E. (2000). *Türk tarih tezinden Türk- İslam sentezine* (A. Berkay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretimi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 1-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trkede/issue/13296/496318> sayfasından erişilmiştir.
- Çapa, M. (2017). Erken Cumhuriyet döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi içinde* (s. 63-123). Ankara: Pegem.
- Çencen, N. (2017). 1980'lerde tarih eğitim. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi içinde* (s. 253-274). Ankara: Pegem.
- Demircioğlu, İ. H. (2013). Tarih ders kitabı yazımında yeni yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 38(38), 119-133. <https://doi.org/10.12787/KARAM706>
- Demircioğlu, İ. H. (2014). Tarih öğretiminin amaçları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri içinde* (s. 67-71). İstanbul: Yeni İnsan.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme: kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem.
- Dilek, G. (2014). Çağdaş tarih öğretimi programlarında temel yaklaşımlar. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri içinde* (s. 161-167). İstanbul: Yeni İnsan.

- Dinç, E. (2006). Tarih eğitimcilerinin mevcut lise tarih müfredat programı ve tarih öğretiminin amaçları hakkındaki görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 263-276. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/T0RBd09UYzM/tarih-egitimcilerinin-mevcut-lise-tarih-mufredat-programi-ve-tarih-ogretiminin-amaclari-hakkindaki-gorusleri> sayfasından erişilmiştir.
- Doğan, M. (2010). *Bilim ve teknoloji tarihi*. Ankara: Anı.
- Doğanay, A. (2014). Davranışçı ve bilişsel öğrenme kuramları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri içinde* (s. 39-50). İstanbul: Yeni İnsan.
- Dosay Gökdoğan, M. (2002). Osman Gazi'den Mehmet Vahideddin'e Osmanlı bilimi ve kültürü . *Türkler içinde* (c.11, ss. 311-376). Ankara: Yeni Türkiye.
- Duman, T., & Çakmak, M. (2011). Ders kitabının nitelikleri. L. Küçükahmet (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu içinde* (s. 18-32). Ankara: Nobel.
- Erdal Yıldırım, A. E. (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) döneminde tarih eğitimi (1938-1950). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi içinde* (s. 133-165). Ankara: Pegem.
- Erdoğan, İ. (2001). Değişim yönetimi: ders geçme ve kredili sistem üzerine bir araştırma. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(14) 73-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/368/2527> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan, İ. (2011). Talim ve Terbiye Kurulu: Türk milli eğitim sisteminin yasama organı. C. Öztürk & İ. Fındıkçı (Ed.), *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e armağan, Türk eğitim tarihi araştırmaları, eğitim ve kültür yazıları içinde* (s. 1-11). Ankara: Pegem.
- Ersanlı Behar, B. (2013). Tarih öğretiminde "Türk dünyası". S. Özbaran (Ed.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları içinde* (s. 196-211). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Berg B. L. & Lune. H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (H. Aydın, Çev.). Konya: Eğitim.
- Haldun, İ. (1997). *Mukaddime I.* (Z. K. Ugan, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim.

- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3), 158-166. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb/issue/33496/380657> sayfasından erişilmiştir.
- Hayta, N. & Karabağ, G. (2003). Tarih ders kitapları nasıl analiz edilmeli?. N. Hayta (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: tarih içinde* (s. 33-52). Ankara: Pegem.
- Kabapınar, Y. (2013). Kredili sistem ve lise tarih ders kitapları. S. Özbaran (Ed.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları içinde* (s. 212-227). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Kahraman, B. (2013). *Genel Kimya Ders Kitaplarında “Kuantum Sayıları” Konusunun Sunumu: Bilim Tarihi ve Felsefesi Açısından Bir İnceleme*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kapluhan, E. (2014). 1921 Maarif Kongresi'nin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 123-134. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/21791/615860> sayfasından erişilmiştir.
- Karabağ, G. (2015). Tarih eğitimi ve ders kitabı kullanımı. İ. H. Demircioğlu & İ. Turan (Ed.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı içinde* (s. 39-74). Ankara: Pegem.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kavalalı, G. (2011). Materia Medica'dan günümüze uzanan tıbbi bitki: ısırgan. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 1(2) 35-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutftd/issue/43157/523424> sayfasından erişilmiştir.
- Keleş, H., Kirez, A. (2006). Bir Osmanlı tarihçisi olan Ali Reşat'ın hayatı, eğitimciliği ve tarih öğretimi hakkında görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 571-586. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49104/626635> sayfasından erişilmiştir.
- Koçak, K. (1998). *Cumhuriyetten günümüze tarih anlayışı ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi (1923-1992)*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kütükoğlu, M. S. (2017). *Tarih araştırmalarında usul*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Merey, Z. (2014). Dünya ve Türkiye’de tarih eğitiminin tarihsel gelişimi. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* içinde (s. 29-36). İstanbul: Yeni İnsan.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel.
- Meşeci Giorgetti, F. & Batır, B. (2008). İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde eğitim politikaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0(13-14), 27-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/941/10627> sayfasından erişilmiştir.
- Metin, M. (2014). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Mintaş, T. (2015). *Ortaöğretim tarih ders kitaplarının yeterliliği öğretmen görüşleri*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Oruç, Ş. (2017). II. Meşrutiyet döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 37-53). Ankara: Pegem.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10997/131612> sayfasından erişilmiştir.
- Pingel, F. (2003). *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi*. İstanbul: Türkiye.
- Sadık Yılmaz, H. (2017). *Ortaöğretim tarih öğretiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri (Siirt örneği)*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Safran, M. & Aktaş, Ö. (2012). Savaş ve tarih. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(196), 246-257. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36171/406684> sayfasından erişilmiştir.
- Safran, M. (1994). Tarih öğretimi ve çağdaş müfredat teorileri. *XII. Türk Tarih Kongresi 3*, 997-1003.
- Sezgin, F. (2018). *İslam’da bilim ve teknik (1-5. cilt)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

- Şimşek, A. & Yazıcı, F. (2013). Türkiye’de tarih öğretiminin dünü, bugünü. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 11-33. https://www.academia.edu/19988775/T%C3%BCrkiye_de_Tarih_%C3%96%C4%9Fretiminin_D%C3%BCn%C3%BC_Bug%C3%BCn%C3%BC_sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı eğitiminde modernleşme*. İstanbul: Bion, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/cdn/file/download?fileId=160> sayfasından erişilmiştir.
- T.C. Maarif Vekilliği. (1954). *Tebliğler dergisi*, 17 (816), 109- 132.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (1949). *Tebliğler dergisi*, 12 (557), 113-120.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (1983). *Tebliğler dergisi*, 46 (2146), , 329-360.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). *Ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi programı*. Ankara.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Ortaöğretim İslam bilim tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=432> sayfasından erişilmiştir.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Çağdaş Türk ve dünya tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=337> sayfasından erişilmiştir.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi*. chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglefindmkaj/https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf sayfasından erişilmiştir.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim tarih dersi (9., 10. ve 11. sınıflar) öğretim programı*. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglefindmkaj/http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201822142524139-Tarih%20d%C3%B6p.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim Türk kültür ve medeniyet tarihi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=345> sayfasından erişilmiştir.

- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=346> sayfasından erişilmiştir.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). *Ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi*. chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Tangülü, Z., Karadeniz, O., & Ateş, S. (2014). Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde yabancı uzman raporları (1924-1960). *Turkish Studies*, 9(5), 1895-1910. DOI:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6622>
- Tanır, E. D., & Aslan, C. (2019). Birinci Heyet-i İlmiye ve çalışma esasları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 251-276. <https://doi.org/10.30964/auebfd.525230>
- Tekeli, S., Kâhya, E., Dosay, M., Demir, R., Topdemir, H. G., Unat, Y., & Koç Aydın, A. (2011). *Bilim tarihine giriş*. Ankara: Nobel.
- Tertemiz, N., Ercan, L. & Kayabaşı, Y. (2011). Ders kitabı ve eğitimdeki önemi. L. Küçükahmet (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* içinde (s. 34-66). Ankara: Nobel.
- Togan, A. Z. (1985). *Tarihte usul*. İstanbul: Enderun.
- Tokuş, Ö. (2019). Hamdânîlerde astroloji, astronomi ve tıp. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 70(2), 1-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/51522/668598> sayfasından erişilmiştir.
- Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2011). *Bilim tarihi*. Ankara: Pegem.
- Tunçay, M. (2013). Tarih öğretiminin iyileştirilmesine yönelik düşünceler. S. Özbaran (Ed.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları* içinde (s. 52-54). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Turan, İ. (2017). 1990'lı yıllarda tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* içinde (s. 275-311). Ankara: Pegem.
- Tutkun, Ö. F. (2013). An overview on Bloom's revised taksonomy. *Sakarya University Journal of Education*, 2(1), 14-22.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/suje/issue/20629/219964#article_cite sayfasından erişilmiştir.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.

Türk, İ. C. (2017). Osmanlı klasik döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 1-8). Ankara: Pegem.

Türk, İ. C. (2017). Tanzimat döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 9-28). Ankara: Pegem.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1931). *Tarih I*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1931). *Tarih II*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1931). *Tarih III*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1931). *Tarih IV*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Tüysüz, S. (2019). *Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabı*. Ankara: Tuna.

Uçman, A. (1995). Encümen-İ Dâniş. *Türkler* içinde (c. 11, ss. 176-178). Ankara: Yeni Türkiye.

Yazıcı, F. (2017). 2000’lerde tarih eğitimi (2000-2017). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 369-391). Ankara: Pegem.

Yanpar Yelken, T. (2014). Oluşturmacı öğrenme kuramları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* içinde (s. 51-55). İstanbul: Yeni İnsan.

Yıldız, S. (2013). *Lise Biyoloji Ders Kitaplarında Bilim Tarihi Kullanımının İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

EKLER

EK 1. Talim ve Terbiye Kurulunun 05.07.2017 tarih ve 66 sayılı Kararı.

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

Sayı	66	Konu: Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Dersi Öğretim Programı
Tarih	05/07/2017	
Kurulda Gör. Tarihi	31/05/2017	
Önceki Kararın Tarih ve Sayısı	07/05/2014-38	

Ortaöğretim Genel Müdürlüğünün 20/03/2017 tarihli ve 21658195-101.02-E.3682452 sayılı yazısı üzerine Kurulumuzda görüşülen Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Dersi Öğretim Programının 2017-2018 eğitim ve öğretim yılından itibaren ekli örneğine göre uygulanması,

Söz konusu öğretim programına göre ilgili Genel Müdürlük tarafından hazırlanacak eğitim aracının kullanılması,

hususunu uygun görüşle arz ederiz.

Doç. Dr. Erkan DİNÇ
Üye

Dr. Hasan KAVGACI
Üye

Feyzullah ARSLAN
Üye

Doç. Dr. Ali YILMAZ
Üye

Kâmil YEŞİL
Üye

Dr. Mehmet SÜRMEİ
Üye

Dr. İbrahim DEMİRCİ
Üye

Doç. Dr. Hatice YILDIZ
Üye

Dr. Hüseyin ŞİRİN
Üye

Alpaslan DURMUŞ
Kurul Başkanı

UYGUNDUR
.../.../2017

İsmet YILMAZ
Millî Eğitim Bakanı

EK 2. İslam Bilim Tarihi ders kitabının kaynakça kısmının yazımında yapılan hatalarla ilgili örnek görseller (s.143, 144, 145)

KAYNAKÇA

Agil, Ş. (2013). Tüsi, Nasirüddin mad., Cilt 41, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Anat, G. (2017). Nasirüddin Tusi'nin Hayatı, İlmî Hüviyeti ve Eserleri, *Bilime Adanmış Bir Ömür Nasirüddin Tusi*, (ed. Aykut Kar), Ankara: Gece Kitablığı.

Ayan, D. (2008). Ordinaryüs Profesör Aydın Sayılı-Bilim Tarihinde Türk Entelektüel Kimliği, Ankara: Lotus Yay.

Aydın, S. (1960). *The Observatory In Islam*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydın, H. (2000). *İslam Dünyası'nda Bilim ve Felsefe: Yükseliş ve Duraklama*, Bilim ve Ütopya Dergisi, 94, 1-21

Sâmi es-Sakkâr, (2002). (Çev: B. Nebi), Müstansiriyye Medresesi mad., *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, İstanbul: İSAM.

Barış, M. N., *İslam Bilim Tarihi'nde İlk Tercüme Faaliyetleri ve Bilgi Üretimine Katkısı*, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, S. 21

Bayraktar, M. (2012). *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara: TDV Yay.

Beydaba-İbnü'l-Mukaffa, (2003). (Çev: Said Aykut), *Kelile ve Dimne*, İstanbul: Şule Yayınları.

Bilsel, C. (1943). *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No.182.

Buhârî (1992), *Sahib-i Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yay.

Ünver, S. (2014). *İstanbul Rasathanesi*, İstanbul: TTK Yay.

Yakıt, İ. (2002). *İslam'da Bilim Tarihi*, İstanbul: Fakülte Kitabevi.

Zeki, S.(1892). *Kamus-ı Riyaziyyat*, İstanbul.

Zeydan, C. (1976). *İslam Medeniyeti Tarihi C 3*, (Çev. Zeki Megamız), İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Zeydan, C. (2016). *İslam Uygarlıkları Tarihi* (Çev. Nejdet Gök), İstanbul: İletişim Yayınları.

KAYNAKÇA

Kar, A. (2018). Merağa Rasadhanesi'nde Gökbilim Çalışmaları Zic-i İlhâni, İstanbul: *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Cilt 2, 3, 93-103.

Kaya, E. (1992). İbn Nefis ve Eseri, El-Mucez, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt 14, 189-200.

Kaya, S. (2017). Ortaçağ'da Arap-İslam Dünyasında Astronomi Bilimi, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 354-373.

Lokman Hekim Dergisi - Lokman Hekim Journal 2015;5 (2):37-44.

Tanrıkulu, M. (2017). Portolan Haritaların Kaynağı, Genel Özellikleri ve Etkileri, *Harita Dergisi* Sayı 157, Sayfa 36.

EK 3. Ders kitabında şiir, filoloji, fabl gibi unsurların yer aldığı bölümler (s. 25, 30)

Şiir ve Filolojinin Arapça'ya Katkıları

İslam Öncesi Dönem'de Araplarda sözlü anlatım, özellikle de şiir çok gelişmiştir. Şairler, kabilenin propaganda aracı gibi görülmüş ve kabile başkanından sonra en çok saygı gören kişiler olmuşlardır. Bu durum pek çok insanı şiir söylemeye ve tanınmış şairlerin şiirlerini ezberlemeye sevk etmiştir. Böylece şiir, Arapların ilim hazinesi olmuş, ilmî ve ahlaki değerlere ait bilgiler şiir vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Şairlerin Arap toplumunda bu denli kabul görmesi filolojiyi (dil bilimi) de olumlu etkileyerek Arapçanın bilim ve sanat dili olmasına katkı sağlamıştır.

İslamiyet'in ilk dönemlerinde yazı yazmak için değişik malzemeler kullanılmıştır. Hz. Muhammed kendisine inen Kur'an ayetlerini değişik levhalara, geyik derilerine, hurma yapraklarına, enli kemiklere, beyaz enli taşlara yazdırmıştır. İlk zamanlarda yazı malzemesi olarak ceylan derisi de kullanılmıştır.⁷

Zaman içinde; Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilenlerin sayısının azalması, farklı coğrafyalardaki müslümanların sayılarının artması gibi sebepler Kur'an-ı Kerim'in yazılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Hz. Ebubekir zamanında bir araya getirilen Kur'an-ı Kerim, Hz. Osman zamanında çoğaltılmış, çoğaltılan bu nüshalar tek renk mürekkeple yazılmıştır (Görsel 2.6). Daha kolay okunabilmesi için nokta ve hareketler eklenmiştir. Müslümanlar, Çinlilerden kâğıt yapmayı öğrendikten sonra Kur'an-ı Kerim'i kâğıt üzerine yazmış ve Kur'an-ı Kerim bu şekli ile günümüze kadar bozulmadan gelmiştir.

VIII. yüzyılın önemli edebiyatçılarından olan Fars (İran) asıllı İbnül-Mukaffa (720-756), kendi yazdığı eserlerinin dışında farklı bilim dallarında yaptığı çevirilerle de bilinmektedir. Bu çalışmalarından en bilineni hayvan fablları formunda bir siyasetname kitabı olan "*Kelile ve Dimne*"dir. Bu eserde hayvanları konuşturmak suretiyle ahlaki öğütler vermek amaçlanmıştır (Görsel 3.3, Görsel 3.4). Otoritenin devamı için gerekli olan temel ilkeler, halk-hükümdar, hükümdar-vezir ilişkileri, siyasi ihtiraslar, liyakat, ehliyet ve beceri kitapta anlatılan konulardır. Kitabın kahramanları olan Kelile ve Dimne iki çakaldır. Kelile; temkinli, ihtirassız, akıllı, olgun, doğru ve dürüst bir hayvan olarak anlatılırken Dimne ise siyasi hırsları sebebi ile gerçekleri tam olarak göremeyen, yanlı ve yalancı bir hayvan olarak tasvir edilmiştir. Kitap bugünkü hâline İbnül-Mukaffa tarafından yapılan Arapça tercüme sayesinde ulaşmıştır.

EK 4. Ders kitabında 4. ünite ve 5. ünitenin konu başlıklarında yapılan hataya yönelik görsel (s. 41, 53).

4. ÜNİTE

İSLAM BİLİM GELENEĞİNİN OLUŞMASI (IX-X. YÜZYIL)

KONU BAŞLIKLARI

4.1. IX. YÜZYILDA BAĞDAT'IN BİLİME KATKISI

4.2. HALİFE EL-ME'MUN VE BİLİMİN KURUMSALLAŞMASI

HAZIRLIK SORULARI

1. Rasathaneler hakkında neler biliyorsunuz?
2. Beytül-Hikme'de (Bilgelik Evi) farklı ırk, dil ve dinlerden bilim insanlarının bir arada çalışması bilimin gelişmesine nasıl katkı sağlamıştır?

5. ÜNİTE

X. YÜZYILDA BİLİMDE GELİŞMELER

KONU BAŞLIKLARI

5.1. IX. YÜZYILDA BAĞDAT'IN BİLİME KATKISI

5.2. HALİFE EL-ME'MUN VE BİLİMİN KURUMSALLAŞMASI

HAZIRLIK SORULARI

1. İslam bilginlerinin astronomiyle yakından ilgilenmelerinin birçok ibadeti sağlıklı bir şekilde yerine getirmeleri ile ilgisi var mıdır? Araştırıp sınıfta paylaşınız.
2. İslam bilginlerinin coğrafya bilimiyle yakından ilgilenmelerinin nedenleri neler olabilir? Tartışınız.
3. Müslüman bilim insanlarının tıp biliminde ileri bir seviyeye ulaşmalarında İslam dininin hangi prensipleri etkili olmuştur? Düşüncelerinizi belirtiniz.

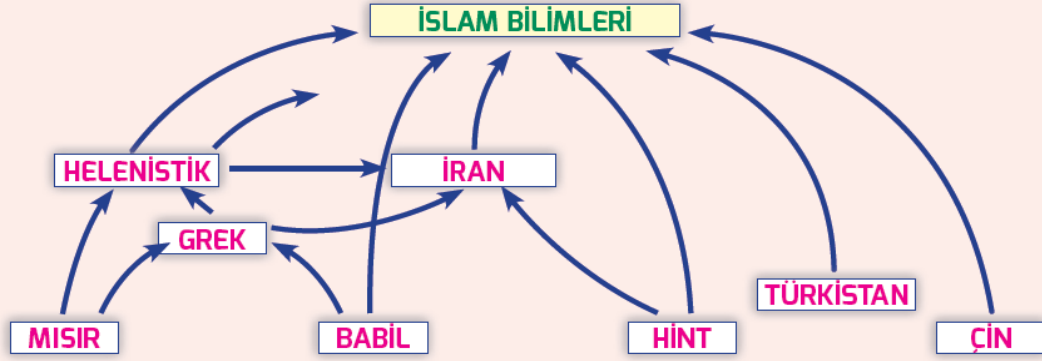

EK 5. Ders kitabında numaralandırılmamış şema ve tablolar (s.21, 121, 122)

İslam Biliminin Oluşumunda Farklı Medeniyetlerin Etkisi

ETKİNLİK 4

İslam biliminin oluşmasına etki eden medeniyetlerle ilgili şemayı inceleyiniz ve aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Kaynak: Cemil Çoşkun, Antikiteden Rönesansa İslam Dünyasında Bilim, s.4

1. Farklı medeniyetler İslam bilimini hangi yollarla etkilemiş olabilir?
2. Mevcut bilgilerinizi kullanarak bu medeniyetlerin İslam bilimine hangi alanlarda katkı sağlamış olabileceğini söyleyiniz?

XV. YÜZYILDA OSMANLI'DA BAZI BİLİM İNSANLARI		
Bilim insanları	Çalışma Alanları	Faaliyetleri
Akşemsettin (1389-1459) Fatih Sultan Mehmet'in hocasıdır.	Tasavvuf, tıp, astronomi, biyoloji, matematik ve eczacılık	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Maddetü'l-Hayat</i> ve <i>Kitâbü'r-ıf</i> adlı tıp kitaplarını yazmıştır. • <i>Maddetü'l-Hayat</i>'ta bitkilerin şifa kaynağı olabileceğini ve hastalıkların tedavisinde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bilim tarihinde ilk defa "mikrop ve bulaşma" tezini öne sürmüş, mikropların vücutta "kuluçka ve gelişim dönemleri" olduğunu belirtmiştir.
Molla Gürani (1410-1488) Fatih Sultan Mehmet'in hocasıdır.	Tefsir, kıraat, hadis ve fıkıh	<ul style="list-style-type: none"> • Kazaskerlik görevinde bulunmuş ve Bursa kadalığı yapmıştır. • <i>Gıyâtu'l-emânî fî tefsiri'l-İslâmî'r-rabbânî</i> adlı eserini Fatih Sultan Mehmet'e ithaf etmiştir. • İstanbul'da iki cami, iki mescit, bir Dârülhadis Medresesi, dârülkurrâ, hankah, hamam ve mektep yaptırmış; bu eserler için birçok akar vakfetmiştir.
Molla Lutfi (?-1494) Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt Dönemi'nin matematikçisidir.	Matematik, mantık, felsefe, filoloji	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tas'îfü'l-Mezbah</i> (Sunak Taşının İki Katının Bulunması Hakkında) adlı eseri yazmıştır. • <i>Mevzuâtü'l-Ülüm</i> (Bilimlerin Konuları) adlı eserinde bilginin "sezgi, bedihî ve aklî" olmak üzere üç basamaktan oluştuğunu belirtir.
Hocazade (ö.1488) ve Alâeddin Ali Tüsi (1404-1482) Fatih Sultan Mehmet Dönemi bilim insanlarıdır.	Felsefe ve metafizik	Fatih Sultan Mehmet, Alâeddin et-Tüsi ile Hocazade Muslihuddin Efendi'den Gâzâlî'nin <i>Tebâfü'nü'l-felâsife</i> adlı eserine benzeyen bir eser yazmalarını istemiştir. Hocazade, bu istek üzerine <i>Tebâfü'nü'l-felâsife</i> adlı eserini yazmıştır. Ali Tüsi de altı aylık bir incelemenin ardından <i>Es-Zahire</i> adlı eserini yazmıştır. İki âlim de Sultan'ın huzuruna çıkıp eserlerini savunmuşur. Hocazade'nin çalışması ve ilmi izah tarzı daha başarılı görülmüştür. Bu münazaranın sonunda hem Hocazade hem de Ali Tüsi ödüllendirilmiştir.

121 | İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler (XV-XVII. Yüzyıl)

TAKİYÜDDİN'İN ESERLERİNDEN BAZILARI	
Eser Adı	Eserin Konusu
Kitâbu nûr-ı hadakati'l-ebşâr ve nûr-ı hadîkati'l-enzâr (Göz ve Bakış Bahçelerinin Işığ Üzerine Kitap)	Göz ve optik üzerine yazılmış bu eser, optik çalışmaları sonucu elde edilmiş verilerden meydana gelmektedir.
El-alat-ür-Rasadiyye li Zıyc-ı Şehinşahiyye (Saltanat Yıldız Çizelgelerinin Hazırlanmasında Kullanılan Gözlem Araçları)	İstanbul Rasathanesindeki rasat aletlerini tanıtan bir eserdir. Padişah III. Murat'a ithaf edilmiştir. Eserde, Takiyüddin'in yaptığı 9 adet gözlem aleti tanıtılmaktadır.
Cedavil-ür-Resadiyye (Gözlem Cetvelleri)	Eser, astronomik gözlemler sonucu elde edilmiş verilerin kaydedildiği cetvellerden oluşmaktadır. Eser tamamlanamamıştır.
Sidret-ül-Müntehal Efkâr fi Melecut-il-Felak-id-Devvar (Gökler Bilgisinin Sınırı)	Eser, astronomi ve trigonometriye dair bilimsel çalışmalar içerir. Eserde sinüsler üzerine de eğilinmiş ve Kopernik'ten farklı olarak sinüs, co-sinüs, sekand ve kosekandın tarifleri verilmiş; sin (A-B), sin (A+B), sin A/2'nin formülleri çıkarılmış ve sin 1°'nin hesabı gerçekleştirilmiştir.
Reyhane-ür-Ruh fir-Rusm-is-Sa'ati ala Musteve-üs-Sütuh	Eser, projeksiyon metoduyla ilgili konulara açıklık getirmektedir.
Tercüman-ül-Etibba ve Lisan-ül-Elibba	Farmakolojik bir sözlük niteliğinde olan bu eser, ilaçlar hakkında bilgi vermektedir.

122 | 10. ÜNİTE

EK 6. Ders kitabında yer alan bazı görsellerin açıklamasındaki farklılıklarla ilgili örnekler (s. 49,

Müslüman bilim insanları matematiğin çeşitli dallarında yeni teorem, hipotez ve sistemler geliştirmişlerdir. Bu süreçte eski Yunan ve Hint matematiğini öğrenmişlerdir. Hintlilerin matematik ve astronomi kitabı olan *Siddhanta*'yı, Yunanlardan **Öklid'in** *Geometrinin Elamanları'nı* ve **Apollonius'un** *Konikler* adlı kitabını Arapçaya çevirmişlerdir. Ayrıca Arşimet'in *Küre ve Silindir*, *Çemberin Hesaplanması*, *Eşit Düzlemler ve Yüzen Cisimler* gibi eserleri de bu dönemde Arapçaya çevrilmiştir.

Sıfırın keşfi ve matematikte kullanımı, matematik bilminde büyük bir dönüm noktası olmuştur (Görsel 4.13). Sıfır, Arapçada boş veya yok manasına gelmektedir. Sıfırsız bir bilim düşünülemez. Bugün kullandığımız pozitif ve negatif sayılar sıfırın icadıyla ortaya çıkmıştır. İslam dünyasında sıfırın kullanıldığı ilk eserin 873 yılında yazıldığı bilinmektedir. Avrupalılar ise sıfırı Müslümanlardan çok daha sonra kullanmaya başlamışlardır. Mezopotamyalılar, MÖ 700-500 yılları arasında astronomi metinlerinde sıfır anlamına gelen özel bir işaret kullanmışlardır. Ancak sıfırın ortaya çıkışı Hint matematiği ile olmuştur. Hint dünyasında bugünkü sıfır anlamında bir işaret kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle *Siddhanta*'nın Hintçeden Arapçaya tercümesi, sıfır rakamı bilgisine (kavramına) ulaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu çeviri sayesinde matematikte kayda değer bir ilerleme gösterilmiş olsa da sıfırın matematikte kullanılması el Hârizmî sayesinde olmuştur. Sıfır önceleri bir boşlukla gösterilmiş olsa da sıfırı ifade için bir nokta "." veya daire "o" şekli kullanılmıştır. Böylelikle sıfırla başlayan onluk sistem dünyaya Müslümanlar tarafından tanıtılmıştır.

Matematik alanında çalışmaları bulunan ve Beytül-Hikme'de görev yapan Astronom, Matematikçi **Sâbit b. Kurre** (836-901), şimdiki Urfa sınırları içerisinde yer alan Harran'da doğmuştur. Gençliğinde sarraflık yaptığı bilinen Sâbit b. Kurre, Harranlı matematikçilerin başında gelmektedir (Görsel 4.14). O dönemde Urfa'da bulunan ilk dönem İslam matematikçilerinden **İbn-i Şakir**, onun matematik yeteneğinden etkilenerek Kurre'yi Bağdat'a gitmeye ikna etmiş ve Kurre, Bağdat'a giderek çalışmalarını burada sürdürmüştür.

Sâbit b. Kurre İslam medeniyet tarihinin önemli matematikçilerinden biridir. İyi hazırlanmış ve zor bir eser olarak bilinen *Kitab el-Mutayat* (Veriler Kitabı) adlı geometri kitabı Orta Çağ'da Batı'da tanınmaktadır. Sâbit b. Kurre sadece astronomide değil matematikte de mükemmel işler başarmıştır. Cebiri geometriye uygulayan ilk kişidir. Pythagoras (Pisagor) Teoremi'ni her tür üçgen için genelleştirmiştir. Sâbit b. Kurre, parabolün kare ve küplerini almaya dair yazdığı her iki kitabında sonsuz küçükler hesabını kullanmıştır. Parabolün karesini alması integralin $\int \sqrt{px} dx$ hesaplamasıyla örtüşmektedir. O, böylece unutulmaya yüz tutmuş integral toplamı hesaplama yöntemini ustalıkla

0

|
sıfır

Görsel 4.13
Almancada ziffer,
İngilizcede zero,
Arapça sıfır rakamının
tercümeleridir.

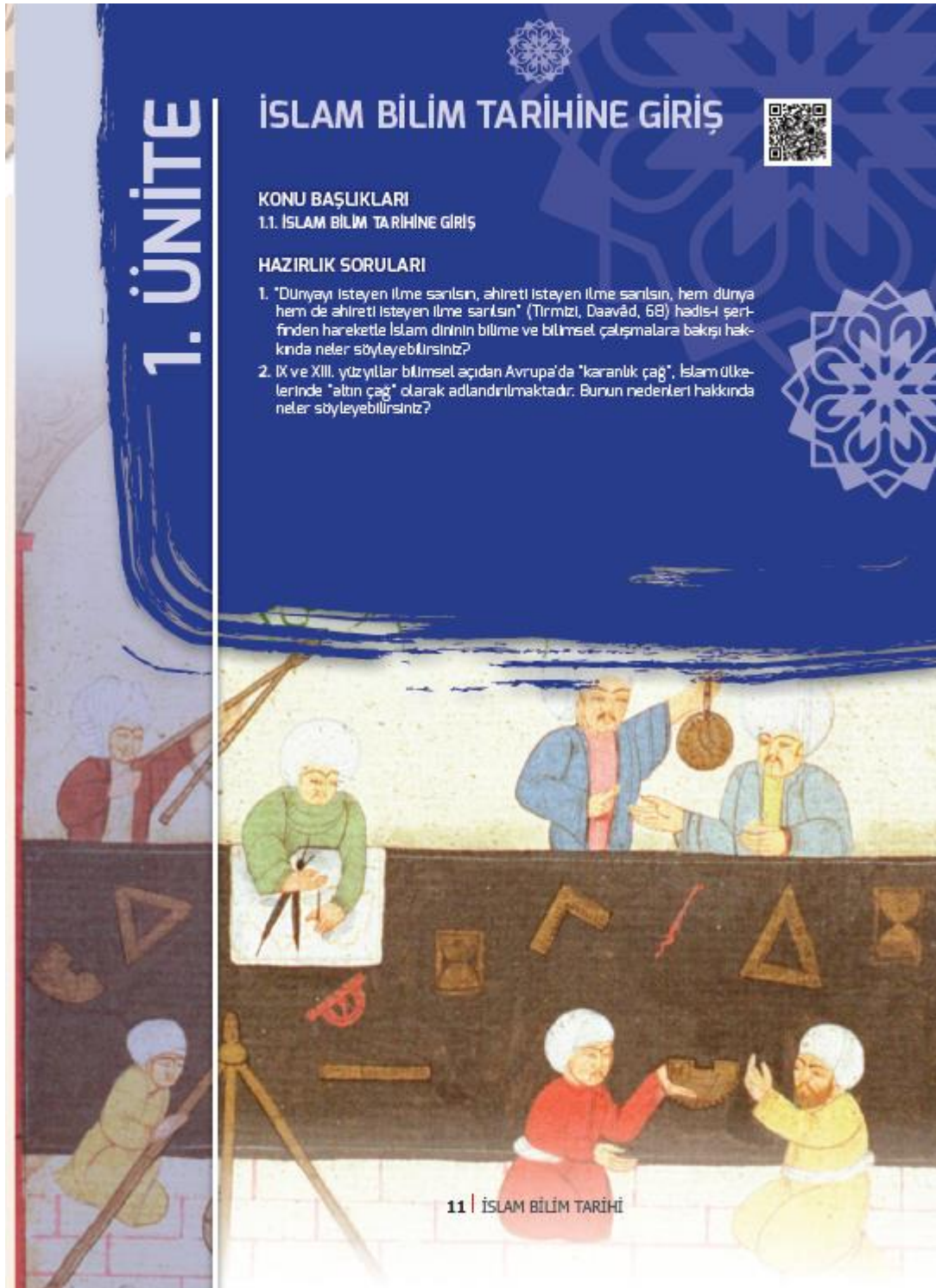
Görseli açıklamayan,
genel bir anlatım

Görsel 4.14
Sâbit b. Kurre (balmumu
heykeli)

Görseli açıklayan
bir anlatım

EK 7. Ünite kapak sayfası görseli ve kaynakçası ile ilgili örnekler (s.11, 147).

1. ÜNİTE

- Kapak : <https://peacethought.com/knowledge.htm> 18.0.2019 saat 01.25 ←
- Görsel 1.1 : <http://sites.millersville.edu/bduncan/403/physicians-tale/trotula-causes&cures.html> 18.04.2018 saat 15.18
- Görsel 1.2 : <http://https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina> 15.05.2018 saat 17.30
- Görsel 1.3 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina> 15.05.2018 saat 17.30
- Görsel 1.4 : <https://www.sciencesource.com/archive/Johann-Encke--German-Astronomer-SS2551265.html> 18.04.2018 saat 15.49
- Görsel 1.5 : https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/892/471/RUG01-001892471_2012_0001_AC.pdf 18.04.2018 saat 16.30
- Görsel 1.6 : <https://warburg.sas.ac.uk/research/research-projects/encounters-orient-eos> 05.10.2018 saat 14.00
- Görsel 1.7 : <https://www.alittihad.ae/article/37482/2008/> 09.10.2018 saat 15.40
- Görsel 1.8 : <https://archive.org/details/muqaddimahintrod00ibnk> 09.10.2018 saat 15.50
- Görsel 1.9 : <http://sertoz.bilkent.edu.tr/turk/SalihZeki.html> 09.10.2018 saat 15.55
- Görsel 1.10 : Shutterstock ID: 577131037 08. 05 2018 saat 20:13
- Görsel 1.11 : <http://www.ibtav.org/fotograflar> 18.04.2018 saat 12.21
- Görsel 1.12 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/salih-zeki> saat 17.30

2. ÜNİTE

- Kapak : Shutterstock ID: 538945627 08. 08 2018 saat 21:02 ←
- Harita 2.1 : Fuat Sezgin, İslam'da Bilim ve Teknik c.1 s.20'e göre düzenlenmiştir.
- Görsel 2.1 : İslam Düşünce Tarihi, c.1 s.330
- Görsel 2.2 : İslam Düşünce Tarihi, c.1 s.330
- Harita 2.2 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler> 19.05.2019 saat 17.50
- Görsel 2.3 : İslam Düşünce Tarihi, c.1 s.320
- Görsel 2.4 : İslam Düşünce Tarihi, c.1 s.446

Ünite kapağında
kullanılan
görselin kaynağı

Ünite kapağında
kullanılan
görselin kaynağı

EK 8. Ünitelerde konu başlıklarında yer alan ve kaynağı gösterilemeyen görsel örnekleri (s. 44, 54, 75).

750 yılında kurulmuş olan Abbasi Devleti birçok nedenden dolayı zamanla zayıflamaya başlamıştır. Halife Mutasım'dan (833-842) sonra yetenekli idarecilerin iş başına geçmemesi, devlet yönetiminin geniş yetkilere sahip emirü'l-ümerâ adı verilen komutanlara verilmesi, fetih hareketlerinin durması, ekonominin zayıflaması, merkeze uzak olan eyaletlerde yeterli otoritenin sağlanamaması ve bu eyaletlerdeki vali ve komutanların *Tavâif-i Mülûk* adı verilen devletler kurmaları gibi nedenler devletin zayıflamasına sebep olmuştur. *Tavâif-i Mülûk* olarak adlandırılan bu dev-

EK 9. Metin görsel uyumsuzluğuna dair tespit edilen sayfalar ile ilgili örnekler (s.24, 36).

Görsel 2.3
Pisagoru öğrencisi ile
gösteren minyatür

Emeviler Dönemi'nde sınırların hızla genişlemesine rağmen yeni fethedilen topraklarda yaşayan insanlar birbirlerine uyum sağlama konusunda fazla zorluk yaşamamıştır. Bu dönemde vergi toplama ve idari konularda yerel diller kullanılmış, saraylarda Hristiyan hekimler çalıştırılmış, bu hekimlere ilaçların hazırlanmasında görev verilmiştir.

Emeviler Dönemi'nde sınırların genişlemesiyle beraber farklı kültürlerle etkileşim de hızlanmıştır. Devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı divanda tutulan kayıtlar, Irak'ta Farsça, Suriye'de Yunanca olarak tutulmuştur. Bu kayıtların Arapçaya çevrilmesi ile önceleri yalnızca din dili olarak kullanılan Arapça, bilim dili olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Görsel 2.4).

Emeviler'den önce geleneksel olarak yapılan ölçüm işlemleri, devletin sınırlarının genişlemesi ile miras paylaşımı, arazi ölçümü ve tapu kadastro gibi pratik amaca yönelik hizmetlerin İslami açıdan yeniden düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Emeviler ilk dönemlerinde arazileri dengelemek ve eşitlemek amacıyla Romalılar döneminde kullanılan Nirengi (Belli sayıda noktaların konumunu büyük bir doğrulukla ve kesinlikle saptayabilmek için, bu noktaları tepe olarak kabul edip buldukları alanı üçgenlere bölme işlemi) (Görsel 2.5) ile beraber basit bir gönye ve şakülü (Yapılarda duvarı düzgün örebilmek için kullanılan araç) kullanmışlardır. Usturlabın bulunması ile usturlabın arka kısmında bulunan kare şeklindeki bölüm arazi ve yer ölçümleri için kullanılmaya başlanmıştır. Dik açılı üçgenler ve karenin usturlapla ölçülmesiyle arazilerin kenarları daha düz olarak ölçülmeye başlanmış, kadastro işlemleri, arazi mirası paylaşımı İslami açıdan yeniden yorumlanmış, işlemler daha net ve olumlu olarak sonuçlanmıştır.

İslamiyet ile Birlikte Ortaya Çıkan Bilimler

Müslümanların İslam'ı anlama, yorumlama ve savunma çabaları Kur'an ve sünnet kaynaklı bazı bilimlerin doğmasını sağlamıştır. Bunlar arasında tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi bilimler yer almaktadır.

Görsel 2.4
El Haşa'is'ten (Materia
Medica), baldan ilaç
yapan hekim minyatürü

Metinde
Arapçanın bilim
dili olmasından
söz edilmektedir.

Görselde ilaç
yapan hekim
minyatürü yer
almaktadır.

Görsel 3.14
Dioscurides'i adamotu
bitkisini öğrencisine
verirken gösteren minyatür

Görsel 3.15
Dioscurides'in "Materia
Medica" adlı eserinden
bir minyatür

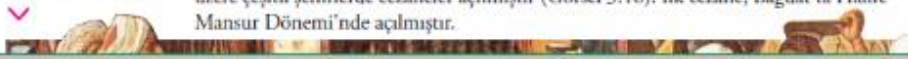
Görselde
tercüme bir eser
tercih edilmiştir.

Râzi'nin önemli eserlerinden birisi de *El Havi* (Tıbbın İçeriği) adlı eseridir. Otuz beş ciltten oluşan bu eser, XVI. yüzyıla kadar Avrupa'nın önemli tıp merkezlerinde değerli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Tıp ansiklopedisi olarak hazırlanan bu kitapta Râzi, dönemine kadar yaşamış olan tıp bilginlerinin hayatını, Suriye, Yunan, Hint, İran ve Arap müelliflerinin görüşlerini ve kendi edindiği tecrübeleri yazmıştır. Razi, *El Havi*'de sinir hastalıkları ile ilgili olarak; "Her organa hizmet eden sinirlerden haberdar olmalısınız. Sinirlerin bazıları duyu sinirleridir. Diğer sinirlerin bazıları motor fonksiyona sahiptir. Örneğin tendonun kasa giden siniri, bir motor fonksiyona sahiptir. Sinir ödem veya tümörden ya da onu etkileyen şiddetli bir soğuktan kesildiğinde sinirin fonksiyonu ortadan kalkar. Sinirin gövdesinde orta kısımda (kesit) bir bölüm varsa, o bölgedeki organların felci meydana gelir; sinir boyuna kesite sahipse (sinirin devamlılığı yok) organlar hiç zarar görmez." demiştir. *El Havi*'nin Londra Wellcome Historical Medical Library'de (Tıp Tarihi Müzesi) yazmalar koleksiyonunda bu eserin ilk dört cildi bulunmaktadır.

İslam bilim tarihinde eczacılık ve botanik tıp bilimi ile paralel gelişme gösteren bilim dalları olmuştur. Eczacılığın bitki türlerini inceleyen botanik bilimiyle iş birliği içinde olması da bu gelişmede önemli bir etkidir. Botanik, İslam dünyasında "İlm-i Nebat (bitki bilimi)" diye tanımlanmıştır. İslam bilim insanları bitkilerin iyileştirici özelliklerinden yararlanmak için onların morfolojik ve anatomik yapıları ile ilgilenmiştir. Bitkiler hakkındaki araştırmalarda Mezopotamya, Mısır, Antik Yunan, Hint, Bizans ve İranlı bilim insanlarının eserlerinden faydalanılmıştır. Hippocrates (Hipokrat), Galen ve Dioscurides (Diyoskarides) bu alanda yararlanmış bilim insanlarının başında gelmektedir.

Erken Abbasiler Dönemi'nde eczacılık ve botanikle ilgili çeşitli kitaplar yazılmaya başlanmıştır (Görsel 3.14, Görsel 3.15). VIII. yüzyıldan itibaren Bağdat başta olmak üzere çeşitli şehirlerde eczaneler açılmıştır (Görsel 3.16). İlk eczane, Bağdat'ta Halife Mansur Dönemi'nde açılmıştır.

Görsel 3.16
IX. yüzyılda Bağdat'ta bir
eczane (temsilî resim)

Metinde erken
Abbasi döneminde
yazılan kitaplardan
söz edilmektedir.

EK 10. Yazım yanlışları nedeniyle erişilemeyen linkler ile ilgili örnek görsel (s. 150).

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Görsel 6.8 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina> 08.10.2018 saat 13.50
Görsel 6.9 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina08.10.2018> saat 13.56
Görsel 6.10 : <https://sciences11.wordpress.com/2014/04/08.10.2018> saat 12.15
Görsel 6.11 : <http://de.ibtav.org/artefakte/?sayfa=10> 17.01.2019 saat 15.07
Görsel 6.12 : Fuat Sezgin, İslam'da Bilim ve Teknik c.2 sayfa 147
Görsel 6.13 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-el-hazini08.10.2018> saat 11.40
Görsel 6.14 : <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-el-hazini08.10.2018> saat 10.25
Görsel 6.15 : Komisyon

Erişim tarihi ile link bitişik yazıldığı için erişim sağlanamamıştır.

GAZİ GELECEKTİR..